

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านด้า – หนองเปี้ย

ต. ศรีดงเย็น อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่

โดย

นายวัชรินทร์ ศรีสัตบุตร
นายมณฑล แซ่ดี

น.ส. จีระวัฒน์ ญาณโสภณ
และคณะนักวิจัยชาวบ้านฯ

ที่ปรึกษา

พระศิลาชัย ญาณวโร

นายวิเชียร บุญศิลปะไทย

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านถ้ำ - หนองเปี้ย

ต. ศรีดงเย็น อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่

โดย

นายวัชรินทร์ ศรีสัตบุตร น.ส.จีระวัฒน์ ญาณโสภณ นายมณฑล แซ่ลี นายเมฆ วะเลิง นายอนันต์ พุดเพราะ นายสำรวย มาประสพ นายบุญปิ่น จิตชื้อ นายประธาน ปิงเมือง นายสุรินทร์ หอมไกล นายสุคำ เภาใส นายจันทร์แก้ว เภาใส นายไผ่ ลางคำ นายจันทร์ เภาใส นายบุญศรี แก้วจิโน นายแดง โปธายะ นายมิตร เภาใส นายคณิต อินทะยศ นายคำแสน สุกิน นายคำมุด ทองเงิน นายสุคำ เภาใส นายสุคำ บัวลาแก้ว นายสวิง รัตตา นายคำมุด เภาใส นางศรีทอง กันทะมา นางอุษา พรวรรณศิลป์ นางคำแปง เภาใส นายบุญมา เภาใส นายใส เภาใส นายสุนทร สลิวส์ นายอุ้นเรือน พรหมหมั่น นายวุฒิ เภาใส นางสมพร พรหมอนันต์ นางกองแก้ว บรรณา นางโหยง บุญมี น.ส. สมศรี เภาใส นายวิเชียร บุญศิลป์ไทย พระศิลป์ชัย ญาณวโร

กิตติกรรมประกาศ

ในการทำงานโครงการ “รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านถ้ำ-หนองเปี้ย ” ตั้งแต่ได้รับการอนุมัติเห็นชอบให้ดำเนินการ ทางผู้วิจัยที่ประกอบด้วยคนนอกชุมชนและคนในท้องถิ่น รวมกันเป็นคณะนักวิจัยแบบชาวบ้านต้องขอแสดงความขอบคุณต่อ ผู้บริหารสกว. ภาคเหนือ ที่ได้มีความอนุเคราะห์ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำการทำงานให้อยู่ในครรลองทิศทางที่ควรจะเป็นอย่างต่อเนื่อง

ที่ไม่อาจจะลืมได้ก็คือบุคคลผู้ให้คำสัมภาษณ์ ชักถาม แลกเปลี่ยนสนทนา รวมทั้งเจ้าของลิขสิทธิ์ ผู้เขียนตำรับตำรา ที่ใช้เป็นเอกสารประกอบโดยไม่ได้ขออนุญาตนำมาอ้างอิง ดังเป็นข้อมูลปรากฏในรายงาน และที่เป็นพิเศษก็คือ อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุสงฆ์ ผู้เกี่ยวข้อง ชาวบ้านถ้ำต๊อบเตา-บ้านหนองเปี้ยทุกคนที่ให้ความร่วมมืออย่างขยันขันแข็ง และเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งกลุ่มแม่บ้านผู้ให้ ข้าวแดง แกงร้อน เลี้ยงให้นักวิจัยได้อิ่ม มีแรงพลัง เสริมกำลังใจ ให้มีความพยายามมานะบากบั่น จนภารกิจสร้างปัญญา องค์ความรู้จากงานวิจัยบรรลุตามวัตถุประสงค์

ขออำนวยการพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันสถิตย ฌ.ถ้ำต๊อบเตาได้โปรดคลบันดาลให้ทุกท่านที่ได้กล่าวมา จงมีความสุขอายุมั่นขวัญยืน หมดทุกข์ หมดโศก หมดโรค หมดภัย ถ้วนทุกรูป ทุกนาม เทอญ .

คำนำ

โครงการวิจัย “รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านถ้ำ-หนองเปี้ย” ได้เริ่มดำเนินการจากปัจจัยที่ชุมชนมีแหล่งโบราณสถานทรัพยากรการท่องเที่ยวมีอยู่แล้วทางธรรมชาติ แต่ขาดการประมวลสังเคราะห์แหล่งความรู้พื้นฐาน ที่เป็นมรดกธรรมชาติสรรสร้างให้เกิดเป็นการจัดการโดยภูมิปัญญา

ในทางพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงลำดับของการรู้แจ้งไว้ในพระไตรปิฎก 3 ขั้นตอน คือ

- 1) **ขั้นปริยัติ** การศึกษาพระธรรมวินัย
- 2) **ขั้นปฏิบัติ** การเจริญธรรมเพื่อบรรลุการดับทุกข์
- 3) **ขั้นปฏิเวธ** การรู้แจ้งธรรมที่ดับทุกข์

(ประมวลธรรมสังเขป – สุจินต์ บริหารวนเขตต์ มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา)

จากทฤษฎีการสร้างปัญญา (Theory of Intellect Creation) ของ สัจญา สัจญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึง **ปัญญา** ตามพุทธธรรมแสดงไว้ว่า ปัญญาที่ติดตัวมาแต่ชาติก่อน และปัญญาที่สร้างได้ในชาตินี้ แบ่งเป็นสามประเภทคือ

1. ปัญญา ที่เกิดจากการศึกษา ฟัง อ่าน ศึกษาจากตำราหนังสือ
2. ปัญญา เกิดจากคิดใคร่ครวญด้วยตนเอง เป็นการสร้างปัญญาพัฒนาจากความรู้ข้อแรก มาพิจารณาใคร่ครวญจนละเอียดถี่ถ้วน จัดหมวดหมู่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ จนเห็นโครงสร้างความคิดรวมและเข้าใจปัญญานี้อย่างน้อยส่วนหนึ่งฝังอยู่ในตัวคนเรียกว่า **โยนิโสมนสิการ** ซึ่งคุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ได้ให้คำอธิบายว่า **โยนิโสมนสิการ** คือการคิดแบบแยกแยะแบบใดแบบหนึ่งในสี่แบบ ได้แก่
  - 2.1. คิดอย่างเข้าถึงสภาพความจริงที่เป็นอยู่
  - 2.2. คิดอย่างมีขั้นตอน
  - 2.3. คิดอย่างมีเหตุผล

2.4. คิดอย่างมีเป้าหมายที่แน่นอน

3. ปัญญาที่เกิดจากการ ปฏิบัติ ถือได้ว่าเป็นปัญญาระดับขั้นสูงสุด

ดั่งมหาบุรุษของจีนท่านหนึ่งได้สรุปไว้ในการแสดงสุนทรพจน์ “ว่าด้วยการปฏิบัติ” เมื่อปี ค.ศ. 1937 ว่า

“ ความรับรู้ เริ่มต้นจากการปฏิบัติ และความรับรู้ทางทฤษฎีซึ่งได้มาโดยการปฏิบัติ ยังจะต้องกลับไปสู่การปฏิบัติอีก. บทบาทที่ทรงประสิทธิภาพของความรับรู้ไม่เพียงแต่แสดงออกในการก้าวกระโดดจากความรับรู้ทางสัมผัส ไปสู่ความรับรู้ทางเหตุผลเท่านั้น ที่สำคัญยิ่งกว่า ยังต้องแสดงออกในการก้าวกระโดดจากความรับรู้ทางเหตุผลไปสู่การปฏิบัติที่พัฒนาอีกด้วย”

โครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านถ้ำ - หอนงเบ็ญ ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว. ภาคเหนือ) เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนเมษายน 2544 ได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2544 จนสิ้นสุดสัญญา 1 ปี 6 เดือน ตลอดเวลาของงานวิจัย ได้ใช้หลักคิดตามปรัชญาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เน้นการ **คิดร่วม ทำร่วม** เพื่อสร้าง **ประโยชน์ร่วม**

ฉะนั้นการขับเคลื่อนกิจกรรมตั้งแต่การระดมความคิด ไปจนถึงแสวงความร่วมมือของชาวบ้าน ทั้งจากหน่วยเล็กๆ ที่เป็นคณะวิจัย หรือการเปิดเวที เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านได้ร่วมแสดงความคิดเห็น ได้ร่วมปฏิบัติ ส่วนตั้งอยู่บนพื้นฐานการสร้าง ความเข้าใจต่องานวิจัยท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน ตามแนวทางวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research)

เช่นเดียวกับ การรังสรรค์ตลอดกิจกรรมงานวิจัยได้หยิบยกนำเอาประเพณีวัฒนธรรม ความชัดเจนของชาวบ้านที่มีอยู่ประสานกำหนดเป็นแผนกิจกรรมมาสร้างองค์ความรู้แก่ทีมวิจัยในแต่ละขั้นตอน (Plan Action Research) รวมทั้งการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ ใช้วิธีสังเกตโดยตรง (Direct observation) หรือการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participatory observation) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) จนสังเคราะห์เป็นกระบวนการทัศน์ของชุมชนที่สุกอมพอจะร่วมกันจัด **ก้อนหินแห่งวิชา** ที่กอดทับมานานออกไป (นพ.ประเวศ วะสี – สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา) ให้ต้นหญ้า องค์ความรู้ภูมิปัญญา ของคนบ้านถ้ำ-หอนงเบ็ญ ได้พัฒนาเจริญงอกงาม .

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ

คำนำ

บทคัดย่อ ..... ก - ฎ

บทที่ ๑ ความเป็นมาของงานวิจัย ..... 1 - 5

บทที่ ๒ แนวคิดของการท่องเที่ยวและหลักทฤษฎีเกี่ยวข้องกับงานวิจัย.....6 - 20

1. นิยามการท่องเที่ยว
2. องค์ประกอบของการท่องเที่ยว
3. แนวคิดและหลักการ ในการจัดการท่องเที่ยว
4. องค์ประกอบ 4 ด้านของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

- หลักทฤษฎีเกี่ยวข้อง
- นิเวศวิทยา ทางชีวภาพ

บทที่ ๓ กระบวนการวิจัย .....21 - 33

- กิจกรรมการเตรียมความพร้อมของชุมชน

บทที่ ๔ ทูทของหมู่บ้าน .....34 - 67

1. ความเป็นมาของบ้านถ้ำ-หนองเป็ย
2. สภาพโดยทั่วไป และทำเลที่ตั้ง
3. ประชากร อาชีพ และรายได้
4. สภาพทางสังคม
5. การเมือง การปกครอง และการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน
6. การศึกษา
7. ประเพณี ความเชื่อ
8. ทรัพยากรของชุมชน

- ปัญหาของหมู่บ้าน
- ถ้ำดับเตา ในตำนานนุขป่าละ

บทที่ ๕	ผลการวิจัย	68 - 86
---------	------------------	---------

สถานการณ์ การท่องเที่ยวของหมู่บ้านในอดีต

- ศักยภาพของทรัพยากรในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน
- การศึกษาดูงาน
- กิจกรรมสร้างรูปแบบการบริหารจัดการ
- โปรแกรมการท่องเที่ยว
- โบรชัวร์แผ่นพับ
- กฎกติกา ในการท่องเที่ยว และแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรของหมู่บ้าน
- ที่พัก
- การจัดสรรรายได้
- การท่องเที่ยวกับการตลาด
- ปัจจัยสนับสนุนและตัวชี้วัด

บทที่ ๖	สรุป อภิปราย และเสนอแนะ	87 - 94
---------	-------------------------------	---------

- สถานการณ์ การท่องเที่ยวของหมู่บ้านในปัจจุบัน
- สรุปการทำงานของคณะวิจัย
- รูปแบบที่เหมาะสมของการท่องเที่ยวบ้านถ้ำ-หนองเบี้ยที่จัดการโดยชาวบ้าน
- การบริหารจัดการ
- กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดในชุมชน
- การใช้งานท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- งานวิจัยของชาวบ้านกับความเข้มแข็งของชุมชน
- งานวิจัยกับการพัฒนาหมู่บ้านในอนาคต
- ข้อเสนอแนะที่ได้รับ
- ปัญหาอุปสรรค
- ข้อเสนอแนะ

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา

บ้านถ้ำดับเตา – หนองเปี้ยตั้งอยู่ในอำเภอไชยปราการตำบลศรีดงเย็นจังหวัดเชียงใหม่เป็นหมู่บ้านพื้นที่กว้างใหญ่ชาวบ้านนิยมปลูกบ้านเป็นหย่อมแบบญาติติดญาติ กระจายเป็นปึกหรือชาวบ้านที่นี้เรียกว่าหมวดมีอยู่ 5 หมวด จำนวนครอบครัวตามทะเบียน 130 หลังคาเรือน และมีชาวมูเซออพยพจากที่อื่นมาปลูกบ้านอยู่อีก 4 – 5 หลัง จากการจัดประชุมเปิดโอกาสให้ชาวบ้านโดยเฉพาะผู้สูงอายุเช่นนายเรือน เภาใส นายเหลี่ยม บัวเผื่อ นางสม บรรณา เป็นต้น ได้ช่วยกันเล่าถึงความเป็นมาของหมู่บ้านพอสังเขปได้ว่าคนกลุ่มแรกที่เข้ามาบุกเบิกก็คือ นายอ้าย เภาใสที่ใช้พื้นที่ป่าชุ่มน้ำหนองเปี้ยเป็นที่เลี้ยงควายเมื่อประมาณ 70 กว่าปี แต่จากหลักฐานบันทึกที่มีอยู่กระจายแทรกตามพงศาวดาร ปับคัมภีร์โบราณ เข้าใจว่าหลายร้อยปีก่อนบริเวณถ้ำดับเตาน่าจะเป็นจุดพักผ่านทางของพวกชาวไทยใหญ่ ลานนา พม่า และสยาม โดยเฉพาะประติมากรรมพระพุทธรูปแผ่นศิลาสลัก อักขระโบราณ รูปนกกยุง รูปปั้นฤๅษีโกมารภักข์ที่มีอยู่ตรงหน้าและในถ้ำแจ้ง การท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเคียงคู่กับชุมชนแห่งนี้มานานนับปีในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวได้เข้ามาแวะเที่ยวชมเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ของนักท่องเที่ยวจะมาเที่ยวมาตามงานประเพณี (Conventional tourism) ของวัดถ้ำดับเตาที่มีตลอด 12 เดือน เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism) ฉะนั้นเมื่อมองจากประวัติศาสตร์ ถ้ำดับเตาจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญมีลักษณะพิเศษเพราะเป็นของประชาชนทั้ง 3 อำเภอคือไชยปราการ ผาง และแม่ฮาด เนื่องจากวัดถ้ำดับเตา เป็นโบราณสถานเป็นศูนย์รวมของความศรัทธา นอกจากนี้ น้ำรู หนองเปี้ยและบริเวณป่าเชิงเขาถอยถ้ำดับเตา ยังเป็นจุดพักผ่อนหย่อนใจ บรรยากาศร่มไม้สงบร่มรื่นดึงดูดให้ประชาชนละแวกใกล้เคียงที่รู้จักเข้ามาเที่ยวกันเป็นประจำ ขณะที่สายน้ำจากภูหลวงเป็นสายธารชื่นเย็น ไม่มีเหือดแห้ง ไหลไปรวมกับสายน้ำใหญ่หล่อเลี้ยงผู้คนหมู่บ้านต่างๆ ของตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ ทั้งหมดนี้กล่าวได้ว่าเป็นมรดกทางธรรมชาติรังสรรค์ล้ำค่ายิ่งสำหรับชาวบ้านถ้ำ-หนองเปี้ยแต่ว่าปัจจุบันชุมชนยังไม่มีรูปแบบการอนุรักษ์ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม งานวิจัยที่สนับสนุนโดย สกว. (เพื่อท้องถิ่น) จึงเป็นการช่วยกระตุ้นการคิดเริ่มจากฐานข้อมูลที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ นำมาสร้างเป็นองค์ความรู้ ยกระดับเป็นศาสตร์ปัญญา สร้างการมีส่วนร่วมค้นหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนแล้วจึงพัฒนาเป็นงานสารสนเทศ ของการท่องเที่ยว เพื่อสร้างงาน เสริมรายได้แก่ชุมชน เป็นมรดกมอบไว้ให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชม และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์หลัก

1. เพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน
2. เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วม
3. เพื่อสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนในการวางแผนพัฒนาและแก้ปัญหาต่างๆ โดยใช้การจัดการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ

คำถามการวิจัย

รูปแบบที่เหมาะสมในการร่วมกันบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนบ้านถ้ำหนองเป็ยเป็นอย่างไร ?

พื้นที่ดำเนินการวิจัย

ชุมชนบ้านถ้ำ-หนองเป็ย ตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

กระบวนการวิจัยและวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้แบ่งกระบวนการทำงานเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 เป็นการศึกษา ทำความเข้าใจสภาพทั่วไปของพื้นที่งานวิจัย

ระยะที่ 2 เตรียมความพร้อมของพื้นที่ และความพร้อมของชุมชนชาวบ้าน

มีวัตถุประสงค์การทำงานในระยะนี้คือ หารูปแบบและแนวทางในการจัดการ “น้ำรูตะเคียน” ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยใช้กระบวนการในการมีส่วนร่วม (Participatory process) โดยมีวิธีที่สำคัญคือการจัดเวทีนักวิจัยชาวบ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สรุปและสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การเข้ามามีส่วนร่วม และการร่วมจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีต่างๆ การเข้าร่วมเวทีความคิดเห็นอื่นๆ รวมทั้งร่วมกิจกรรมกับชุมชนอื่นๆ เพื่อสร้างประสบการณ์ การเรียนรู้

โดยมีนักวิจัยเป็นหลักในการสร้างและดำเนินการตามกระบวนการมีชาวบ้าน ครู พระสงฆ์ รวมทั้งนักการเมืองท้องถิ่นเข้าร่วมสนับสนุน

ระยะที่ 3 ทดลองปฏิบัติ

ประเมินศักยภาพในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของนักวิจัยและชุมชน การศึกษาดูงาน และการทดลองปฏิบัติจริง

ประเด็นของการวิจัย

- ระยะที่ 1 การสำรวจสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน ประวัติการตั้งถิ่นฐาน สภาพทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมการเมือง การปกครอง การศึกษาวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อต่างๆ ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนระหว่างหมู่บ้านและชุมชนอื่นสำรวจสภาพหมู่บ้านที่เป็นทุนของการท่องเที่ยว ทั้ง ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพทางวัฒนธรรม เช่น ภูเขา แม่น้ำ ป่าไม้ ถ้ำระเบียบแบบแผนประเพณีต่างๆ อาชีพ และวิถีชีวิต เป็นต้น
- ระยะที่ 2 การหารูปแบบของการท่องเที่ยวและการเตรียมความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนการจัดเวทีชาวบ้าน กิจกรรมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การวางแผน ในการจัดการด้านต่างๆ เช่น การตลาดรายได้จากการท่องเที่ยวกฎระเบียบในการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้าน โปรแกรมนำเที่ยว การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว การสร้างกลุ่มแบ่งงานการทำงานในทีมนักวิจัย
- ระยะที่ 3 การเพิ่มประสบการณ์เรียนรู้ การศึกษาดูงาน การทดลองปฏิบัติจริง (ทัวร์นำร่อง)

ผลที่ได้รับ

1. ชุมชนเกิดความรักภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ทั้งธรรมชาติ และวัฒนธรรมอันดีงามของตนเอง
2. ได้แนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้
3. รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนชาวบ้าน
4. ได้เรียนรู้ตามศักยภาพของตน เกิดการรวมตัวกันเพื่อทำงาน และแก้ปัญหาในชุมชนท้องถิ่น

ระยะเวลาวิจัย 1 ปี 6 เดือน

นิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการวิจัยนี้

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง

การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนอย่างยั่งยืน และคงอัตลักษณ์ (Identity) ของชุมชนไว้ โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยววนั้น

รูปที่ 1

คณะนักวิจัยร่วมศึกษาปัญหาที่น้ำพุตะเคียน

นักวิจัย / คณะนักวิจัย/ทีมวิจัย หมายถึง

1. นักพัฒนาสังคมจากภายนอกชุมชนที่ได้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยกับชาวบ้าน
2. ชาวบ้านในชุมชนที่เข้าร่วมเป็นคณะนักวิจัย
3. พระ ครู และปราชญ์ชาวบ้าน

นักวิจัยชาวบ้าน หมายถึง

ชาวบ้านถ้ำ-หนองเปี้ย ที่ได้เข้าร่วมงานวิจัย เป็นทีมวิจัย

นักวิจัยคนนอก หมายถึง

นักพัฒนาจากภายนอกชุมชนที่ได้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยกับชาวบ้าน

หมู่บ้าน/ชุมชน หมายถึง

บ้านถ้ำ-หนองเบ็ญ ต. ศรีดงเย็น อ.ไชยปราการ จ. เชียงใหม่

ชาวบ้าน หมายถึง

ชาวบ้านถ้ำตับเตา และชาวบ้านหนองเบ็ญ ต. ศรีดงเย็น อ.ไชยปราการ จ. เชียงใหม่

รูปที่ 2

ชาวบ้าน นักวิจัยร่วมสรุปงานที่ภู่วัดถ้ำตับเตา

บทที่ 2

แนวคิดของการท่องเที่ยว และหลักทฤษฎีเกี่ยวข้องกับงานวิจัย

แนวคิดของการท่องเที่ยว

1. นิยามของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งกระทำเพื่อการพักผ่อนหย่อนคลายความตึงเครียดจากกิจการงานประจำ โดยปกติการท่องเที่ยวจะหมายถึง การเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งโดยไม่คำนึงว่าระยะทางนั้นจะใกล้หรือไกล และการเดินทางนั้นจะต้องค้างแรมหรือไม่

องค์การสหประชาชาติในคราวประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยว ณ กรุงโรม เมื่อ พ.ศ. 2506 ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวไว้ว่า หมายถึงกิจกรรมที่มีเงื่อนไขเกี่ยวข้องกับอยู่ 3 ประการ คือ

- (1) ต้องมีการเดินทาง
- (2) ต้องมีสถานที่ปลายทางที่ต้องการไปเยี่ยมชมเยือน และ
- (3) ต้องมีจุดมุ่งหมายในการเดินทาง

2. องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กัน 5 ประการคือ

2.1. นักท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยแบ่งนักท่องเที่ยวออกเป็น 6 ประเภท คือ

- 1) นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ
- 2) นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่ค้างคืน
- 3) นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่ไม่ค้างคืน
- 4) นักท่องเที่ยวภายในประเทศ
- 5) นักท่องเที่ยวภายในประเทศที่ค้างคืน
- 6) นักท่องเที่ยวภายในประเทศที่ไม่ค้างคืน

2.2. การตลาดท่องเที่ยว หมายถึง ความพยายามที่จะทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของตน

2.3. การขนส่งเป็นการจัดให้มีการเคลื่อนย้ายนักท่องเที่ยวจากภูมิลำเนาไปยังแหล่งท่องเที่ยว

2.4. ทรัพยากรท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดให้คนไปท่องเที่ยวหรือไปเยี่ยมชมเยือนดินนั้น การ

ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยแบ่งทรัพยากรท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภท คือ

- 1) ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ
- 2) ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุ
- 3) ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม

2.5. สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เป็นสรรพสิ่งทีรองรับการท่องเที่ยวให้การท่องเที่ยวเป็นไปอย่างสะดวกสบายและปลอดภัย เช่น การให้บริการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นที่พัก อาหาร มัคคุเทศก์ บริการจำหน่ายของที่ระลึก และสาธารณูปโภคต่างๆ เป็นต้น

3. แนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

บริบทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งทางวัฒนธรรมวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ของผู้เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกรับผิดชอบต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ก. หลักการในการจัดการท่องเที่ยว

การจัดการการท่องเที่ยวเป็นการจัดการอย่างมีเป้าหมาย ที่สอดคล้องกับหลักการทฤษฎีและแนวคิดที่เหมาะสม ที่สำคัญไปกว่านั้นต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริงรวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ของสภาพแวดล้อมและสังคม การกำหนดแนวทาง มาตรการ และแผนปฏิบัติที่ดีต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่ได้กำหนดไว้ การพิจารณาการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ต้องพิจารณาระบบย่อยและองค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบ และความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบนั้น รวมถึงพิจารณาสภาพแวดล้อมขององค์ประกอบนั้นด้วย

. ระบบของการท่องเที่ยวจำแนกได้เป็น 3 ระบบคือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยว ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยว ทรัพยากรอันเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว อาจเป็นทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นตลอดจนวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น
2. การบริการการท่องเที่ยว ได้แก่การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ หรือกิจกรรมที่มี ผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้นๆ
3. การตลาดการท่องเที่ยว เป็นส่วนของความต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการและประชาชนในพื้นที่ หมายรวมถึงกิจกรรม หรือรูปแบบหรือกระบวนการการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่

4. องค์ประกอบหลัก 4 ด้านของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

องค์ประกอบหลักสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามนิยามของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แห่งประเทศไทย และของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) มีอยู่ 4 ประการ คือ

4.1. องค์ประกอบด้านพื้นที่

เป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco system) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ฉะนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature based)

4.2. องค์ประกอบด้านการจัดการ

เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible Travel) และจะต้องไม่กระทบสิ่งแวดล้อมและสังคม (no or low Impact) มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรการจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกัน และการกำจัดมลพิษและควบคุมการพัฒนาท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Management Tourism)

4.3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ

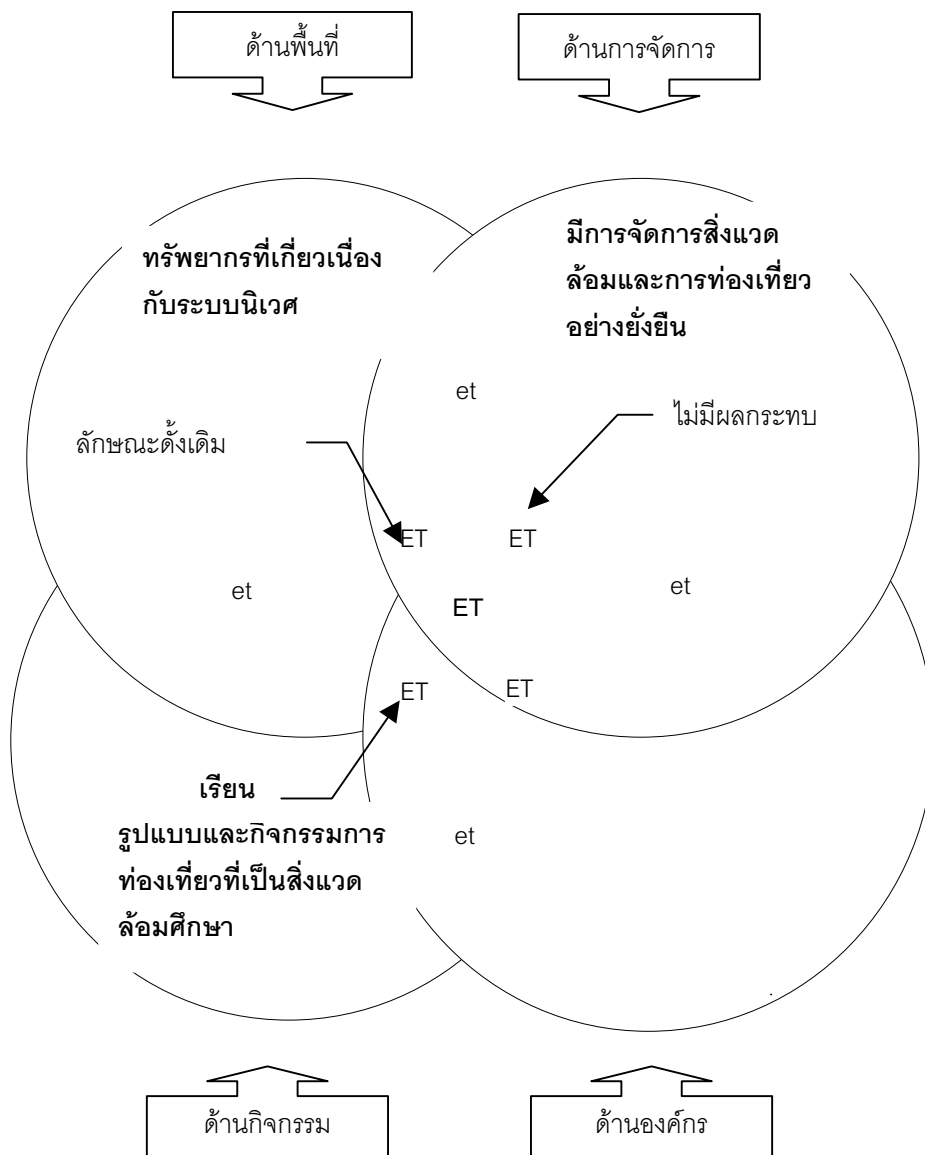
เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) โดยให้การศึกษากับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวอันเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้อง ทั้งต่อนักท่องเที่ยว ชาวบ้านท้องถิ่น ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง

4.4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม

เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น (Involvement of local community people participation) ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการเพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยประโยชน์ที่ได้หมายความรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับคืนมาบำรุงรักษาและบริหารจัดการงานท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งท้องถิ่นจะมีส่วนในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างมีคุณภาพ และรวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนระดับพื้นฐานผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation based Tourism) การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลักมีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Ecosystem) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ฉะนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature Based Tourism)

รูปที่ 3
 หลักการพื้นฐานที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

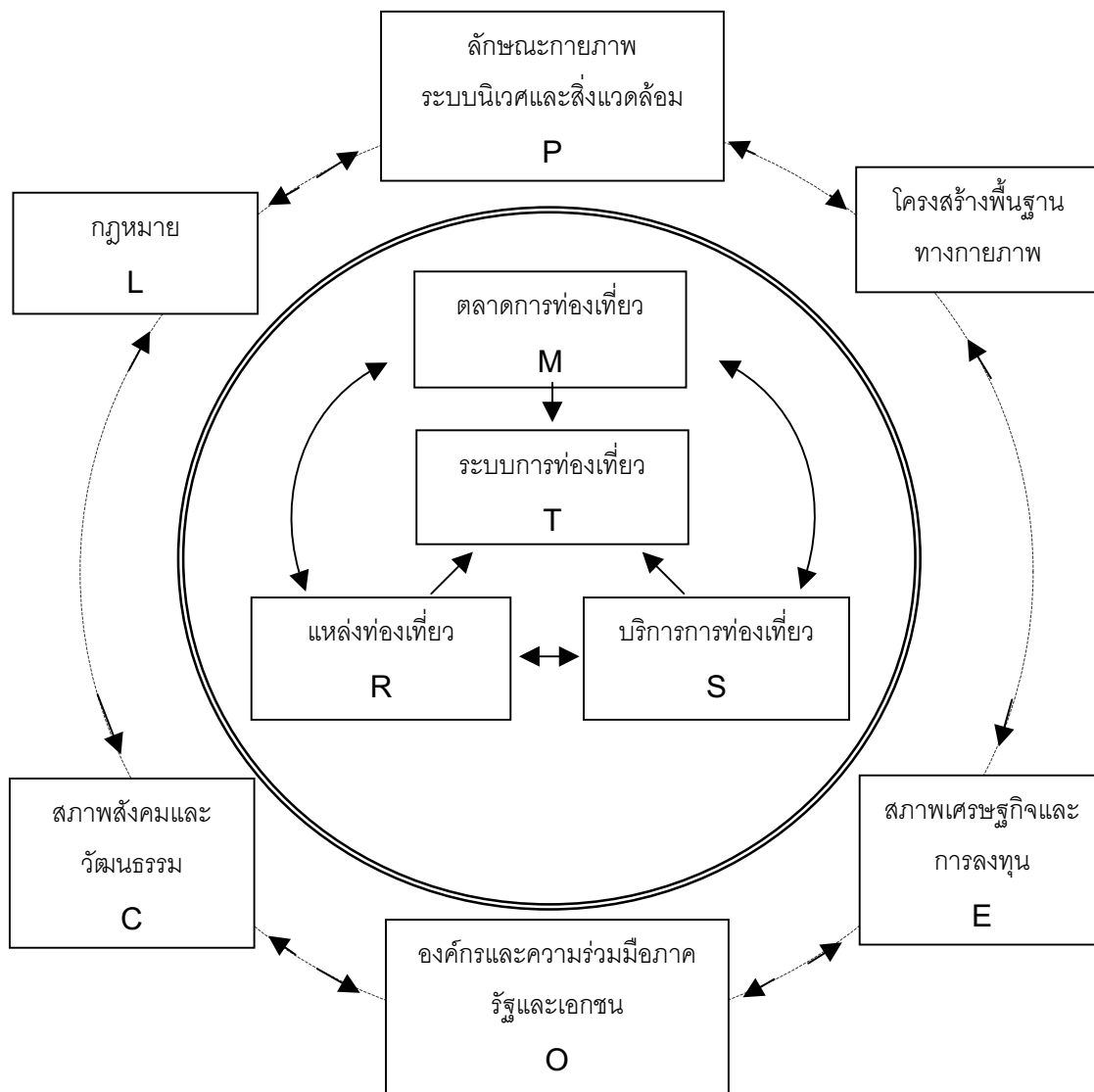

หมายเหตุ : 1. ดัดแปลงจาก Ralf Buckley , 1994
 2. ET , ET , et แสดงความเข้มข้นของการท่องเที่ยวแบบ Ecotourism

ที่มา : รายงานชิ้นสุดท้าย การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

รูปที่ 4
ระบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ที่มา : รายงานขั้นสุดท้าย การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 2545

หลักคิด ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ถอดสรุปการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือไว้ดังนี้ (การท่องเที่ยวโดยชุมชนแนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ ดร. สิ้นธุ์ สโรบล และคณะ โครงการประสานงานวิจัยพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน)

● ประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ประการแรก การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของพื้นที่แหล่งทรัพยากรอันหลากหลายของชุมชน พิจารณาจากแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ ตั้งอยู่บนแนวคิดที่เน้นความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีวิถีชีวิตต่างกันออกไป....

ประการที่สอง คือการท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการจัดการโดยชุมชนบนเงื่อนไขของการจัดการที่มีความรับผิดชอบ ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม รวมทั้งมีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรการจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต โดยเน้นให้การท่องเที่ยวมีการจัดการที่ยั่งยืน ภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับธรรมชาติในฐานะเป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูลในระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้ ภายใต้หลักการที่ว่า คนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการจัดกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับธรรมชาติ ในลักษณะเป็นการเกื้อหนุนกันระหว่างภาคอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวกับการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น รวมทั้งมีการพยายามเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะเป็นการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวไปในวงกว้างไม่เพียงแต่ชุมชนเท่านั้น หากรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นอยู่กับหลักการของการสร้างแรงจูงใจ ให้ผู้เข้าร่วมจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทำการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม และได้รับประโยชน์โดยตรงจากการกระทำของตนอีกด้วย

ประการที่สาม การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของกระบวนการและกิจกรรม สร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยให้มีการศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมระบบ

นิเวศของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจเพื่อสร้างความตระหนักและปลุกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง.....

ประการที่ดี การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการมีส่วนร่วมของชุมชน คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ ทั้งนี้เพื่อก่อประโยชน์ต่อท้องถิ่น และหมายรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนโดยมีจุดหมายปลายทางในการกลับมาบำรุงดูแลรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย

ประการที่ห้า การท่องเที่ยวโดยชุมชนในมิติของการพัฒนาองค์กรชุมชน เป็นความพยายามจะชี้ให้เห็นถึงบทบาทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในการพัฒนาขององค์กรชุมชนท้องถิ่น ควบคู่กับการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืน.....เป็นเครื่องมือและกลไกของชุมชนท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือก เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม จารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น

- **ลักษณะการท่องเที่ยวโดยชุมชน**

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-base Tourism) มีลักษณะที่สำคัญคือ ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ไปถึงคนรุ่นลูกรุ่นหลาน

พร้อมกันนี้มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยว และเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการตั้งแต่คิดวางแผนดำเนินการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ การประเมินผลโครงการ และการรับผลประโยชน์ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

- **การเตรียมความพร้อมชุมชนด้านการท่องเที่ยว**

ในการเตรียมความพร้อมของชุมชน ชาวบ้านควรมีการประชุมระดมความคิดเกี่ยวกับข้อดีและข้อเสียของการท่องเที่ยว รวมทั้งผลกระทบในด้านบวกและด้านลบ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้รับรู้ปัญหาาร่วมกัน และช่วยกันค้นหาแนวทางป้องกันตั้งแต่ต้น ทั้งนี้เพื่อปรับแนวทางการจัด

การท่องเที่ยวให้เหมาะสม อันจะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดผลกระทบด้านลบน้อยที่สุด และเป็นการส่งเสริมให้ประชากรในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ อีกทั้งรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรสิ่งแวดล้อม แรงอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรม

ประชากรแต่ละชุมชนสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวด้วยการใช้ทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน อันเป็นการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ที่สำคัญชาวบ้านได้ร่วมมือร่วมใจกันคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นการมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โบราณสถานทางประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งส่งเสริมการรักษาศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านวัฒนธรรมระหว่างชาวบ้านกับนักท่องเที่ยว

- **การบูรณาการโดยชุมชน**

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนใช้วิธีการบูรณาการภายใต้การประสานประโยชน์ของการพัฒนาในด้านต่างๆ เข้าด้วยกัน ครอบคลุมทั้งมิติด้านสิ่งแวดล้อม มิติทางด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านสังคมและวัฒนธรรมอันเป็นการผสมผสานการพัฒนาในด้านต่างๆ อย่างเป็นองค์รวม

สำหรับมิติด้านสิ่งแวดล้อม มุ่งกระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดการเรียนรู้และร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ระบุปัญหาด้านกระทบสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยวเพื่อจำกัดการพัฒนาและดำเนินการจัดการท่องเที่ยว โดยพยายามหลีกเลี่ยงให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

มิติด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวโดยนำฐานทรัพยากรซึ่งเป็นสินทรัพย์ร่วมหรือสมบัติสาธารณะ มาเป็นต้นทุนจัดการท่องเที่ยว มีการกระจายรายได้ได้อย่างเสมอภาคและยุติธรรม และที่สำคัญชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกัน ที่จะนำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ทั้งธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และสถานที่ทางประวัติศาสตร์มาพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน โดยมีการปรึกษาหารือระดมความคิด สร้างฉันทานุมัติร่วมกันว่า การพัฒนาพื้นที่ในชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่อย่างแท้จริง และชาวบ้านเข้าใจตรงกันว่าการท่องเที่ยวเป็นเพียงช่องทางหนึ่งในการเสริมสร้างรายได้แก่ชุมชน มิใช่มุ่งให้เป็นรายได้หลักของชุมชนแต่อย่างใด .....

ในเชิงปฏิบัติชาวบ้านบางคนอาจจะรับหน้าที่เป็นผู้ดูแลที่พักหมุนเวียนกันทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น พานักท่องเที่ยวไปดูนก เดินป่าศึกษาธรรมชาติ พืชพรรณไม้ หรือพืช

พรรณสมุนไพโร ฯลฯ กิจกรรมที่แต่ละคนหมุนเวียนกันรับผิดชอบช่วยให้มีรายได้อย่างทั่วถึง ลดช่องว่างคนมีโอกาสด้านคนด้อยโอกาส คนรวยกับคนจน และลดความขัดแย้งหรือความแตกแยกในชุมชน

ส่วนมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม มุ่งใช้กิจกรรมต่างๆ รองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรมเพิ่มความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งอาจมีการจัดการในรูปแบบของ 1) การก่อตั้งจุดประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว 2) การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น 3) การรวบรวมภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมมุขปาฐะ และ 4) การจัดทำเอกสารเผยแพร่ด้านภูมิปัญญา

ทั้งนี้ควรยึดความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ รวมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับทางธรรมชาติ และความสามารถรองรับทางด้านสังคมวัฒนธรรม อันเป็นทางเลือกใหม่ของการจัดการท่องเที่ยวที่สนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง มีการผสมผสานการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการคุ้มครองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน นักคิด นักพัฒนาในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้นำเสนอการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) ซึ่งหมายถึง การบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอันมีคุณค่าอย่างรอบคอบและชาญฉลาด ก่อประโยชน์สูงสุด ในระยะยาวนานที่สุด เกิดปัญหากระทบน้อยที่สุด ขณะเดียวกันคุณภาพของทรัพยากรจะต้องดีขึ้น แม้ว่าจะมีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นก็ตาม หลักการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเท่าที่สรุปได้มี 10 ประการ คือ

1. การอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างพอดี (Using Resource Sustainable) การอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างพอดีให้คุ้มค่า ทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นแนวทางในการทำธุรกิจในระยะยาว
2. การลดการบริโภคที่มากเกินไป (Reducing Over-consumption and Waste) การลดการบริโภค มากจนเกินความจำเป็น และการลดของเสียช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายในการทำบำรุงสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายใน ระยะยาว และช่วยขยายฐานอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
3. การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยว ระยะยาว และช่วยขยายฐานอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

4. การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planning) การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ การพัฒนาท้องถิ่นและการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว
5. การท่องเที่ยวที่รองรับกิจกรรมเศรษฐกิจของท้องถิ่น (Supporting Local Economy) การมีส่วนร่วมเต็มที่ของท้องถิ่นในสาขาการท่องเที่ยว ไม่เพียงสร้างผลตอบแทนแก่ประชากรและสิ่งแวดล้อมโดยรวม แต่ยังช่วย กระตุ้นคุณภาพของการจัดการ การท่องเที่ยวอีกด้วย
6. การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในสาขาการท่องเที่ยว (Involving Local Communities) การมีส่วนร่วมเต็มที่ของท้องถิ่น ในสาขาของการท่องเที่ยว ไม่เพียงแต่สร้างผลตอบแทนแก่ประชากรและ สิ่งแวดล้อมโดยรวม แต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวอีกด้วย
7. การปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ (Consulting Stakeholders and the Public) การปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้เกี่ยวข้อง และมีส่วนได้ส่วนเสียหรือผลประโยชน์ร่วมกันเช่น ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวประชาชนท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้องมีความจำเป็นที่จะร่วมคิดร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งร่วมแก้ปัญหาและลดความขัดแย้ง ในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน
8. การฝึกอบรมบุคลากร (Training Staff) การฝึกอบรมบุคลากรโดยแทรกแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อบุคลากรท้องถิ่นทุกระดับ จะช่วยยกระดับมาตรฐานบริการการท่องเที่ยว
9. การตลาดที่จัดเตรียมข่าวสารอย่างพร้อมมูล (Marketing Tourism Responsibly) การตลาดที่จัดเตรียมข้อมูลข่าวสารอย่างพร้อมมูล การสร้างความเข้าใจ การสื่อความหมายให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว และยกระดับความพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย
10. การวิจัยและติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ (Undertaking Research) การวิจัยและการติดตาม ตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มผลประโยชน์ต่อแหล่งนักท่องเที่ยวและนักลงทุน

- **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**

1. การวิจัยโดยใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เน้น กิจกรรมแบบมีส่วนร่วม ใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ สันทนาการกลุ่ม และรายบุคคล

- เน้นศึกษาชุมชนและพฤติกรรมของสังคม สภาพแวดล้อมทางกายภาพเศรษฐกิจ

สังคมการเมือง วัฒนธรรม สถาปัตยกรรม สถานที่แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ
- เน้นการสังเกต พูดคุย (dialogue) และแลกเปลี่ยนเรียนรู้

2. ชุมชนมีส่วนร่วมโครงการวิจัย (Participatory Research) โดยนักวิจัยและชาวบ้านร่วมกันศึกษา ให้ความสำคัญกับการเก็บข้อมูล และความคิดที่สะท้อนมาจากชาวบ้าน ใช้วิธีสื่อสารสองทาง (Two ways Communication) และสัมภาษณ์แบบแลกเปลี่ยน (Dialogue interview)

3. งานวิจัยเพื่อพัฒนา วางจุดหนักเน้นบทบาทของภาคประชาชน (Research and Development) หรือ R&D เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) หรือ PAR เป็นวิธีการศึกษา

(จาก วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ อมรา พงศาพิชญ์และคณะ โครงการตำราคณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

● **การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นในสนามวิจัยโดยใช้หลัก “องค์ภาพรวม”**

1. ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม (Ecological Mapping) เกี่ยวกับทำเลที่ตั้ง ขนาดของชุมชน ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ โครงสร้างชุมชน สถานที่สำคัญ โรงเรียน ร้านค้า เป็นต้น
2. ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนประชากร เพศ โครงสร้างอายุ อาชีพ ชนชั้น รายได้ กลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น
3. ข้อมูลเกี่ยวกับเครือญาติ (Genealogy) เพื่อให้ได้ทราบรากเหง้า ความสัมพันธ์ เชื้อมโยง
4. ประวัติความเป็นมาของชุมชน
5. ข้อมูลวงจรชีวิตชีวิตเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม เทศกาลต่างๆ ในรอบ 1 ปีของชุมชน
6. ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทางสังคม (Social Clubs) ต่างๆ เช่นกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มเศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น
7. ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวัตถุและเทคโนโลยีเช่นครอบครัวบ้านเรือน ผู้หญิงคนชรา เด็ก เครื่องมือทำการผลิต เฟอร์นิเจอร์ เครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้าน
8. ประวัติชีวิตของคนในหมู่บ้าน

(จากการวิจัยทางมนุษยวิทยา โดย งามพิศ สัตย์สงวน โครงการตำรา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

- แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน โดย Ubhoff และ Yadav มีข้อพิจารณาจากพฤติกรรมดังนี้
  - การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
  - การมีส่วนร่วมในการวางแผน
  - การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
  - การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์
  - การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

นิเวศวิทยาและความหลากหลายทางชีวภาพ

นิเวศวิทยา (Ecology) เป็นคำที่ เฮนรี ดี ธอโร (Henry D. Thoreau) เป็นคนแรกที่ใช้ในการเขียนจดหมายถึงเพื่อนนักวิชาการเมื่อปี ค.ศ. 1858 ซึ่งต่อมา โอดัม (Odum, 1963) ได้ให้คำจำกัดความว่าเป็น “ การศึกษาโครงสร้างและการทำงานของธรรมชาติ ” ต่อมาในปี ค.ศ. 1983 ได้ขยายความเพิ่มเติม “ การศึกษาชีวิตในบริเวณที่ดำรงอยู่ โดยเน้นการรวมเบ็ดเสร็จ หรือรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม “ (จิราภรณ์ คชเสนี, หลักนิเวศวิทยา 2540) และ ดร. วิสุทธิ์ ไบไม้ ได้ให้คำนิยามว่า “ เป็นวิชาที่ว่าด้วยสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความโยงใยยุ่งยากและซับซ้อน ทำให้ยากต่อการกำหนดหน่วยที่ใช้ในการศึกษาวิชานี้ หน่วยของสิ่งมีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ที่นักนิเวศวิทยาใช้ในการศึกษา ได้แก่ ประชากร (population) ของสิ่งมีชีวิต ชุมชน (community) ของสิ่งมีชีวิต และระบบนิเวศ “

ระบบนิเวศ (Eco-system) จำแนกโดยอาศัยสัดส่วนระหว่างองค์ประกอบตามธรรมชาติกับการปรุงแต่งของมนุษย์ออกได้ดังนี้ (จิราภรณ์ คชเสนี “หลักนิเวศวิทยา” อ้างจาก Haber 1989)

1. ระบบนิเวศทางชีววิทยา (Bio-ecosystem) มีองค์ประกอบตามธรรมชาติและกระบวนการทำงานทางชีววิทยาเป็นสำคัญ ซึ่งสามารถแบ่งย่อยออกเป็น

- 1.1. ระบบนิเวศธรรมชาติ (Natural Ecosystem) ไม่มีอิทธิพลของมนุษย์เข้ามายุ่งเกี่ยวโดยตรง สามารถรักษาสภาวะปกติของระบบไว้ได้ด้วยตนเอง
- 1.2. ระบบนิเวศใกล้เคียงธรรมชาติ (Near - natural ecosystem) ได้รับความอิทธิพลจากมนุษย์บ้าง แต่เมื่อมนุษย์เลิกเข้ามายุ่งเกี่ยว ก็จะมีสภาพเปลี่ยนแปลงน้อย

มาก สามารถรักษา สภาวะปกติของระบบไว้ได้ด้วยตัวเอง

- 1.3. ระบบนิเวศกึ่งธรรมชาติ (Semi - natural ecosystem)** เป็นผลเนื่องมาจากมนุษย์เข้าไปใช้ในระบบแบบที่ 1.1 และ 1.2 แต่ไม่ได้ตั้งใจที่จะสร้างให้เป็นระบบใหม่ขึ้นมา มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก หลังจากมนุษย์เลิกใช้แล้ว มีความสามารถในการรักษาและควบคุมสภาวะด้วยตัวเองจำกัด ต้องอาศัยการจัดการของมนุษย์จึงจะรักษาสภาวะปกติไว้ได้
- 1.4. ระบบนิเวศทางชีววิทยาที่สร้างโดยมนุษย์ (Anthropogenic Ecosystem)** เป็นระบบทางชีววิทยาที่มนุษย์ตั้งใจสร้างขึ้น เพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการและการควบคุมเพื่อรักษาความเป็นระบบด้วยมนุษย์ทั้งสิ้น ได้แก่ระบบนิเวศเกษตรกรรม

2. ระบบนิเวศทางเทคโนโลยี (Techno - ecosystem)

เป็นระบบที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยไม่มีองค์ประกอบโครงสร้างและการทำงานทางชีววิทยาเลย เพื่อวัตถุประสงค์ทางอุตสาหกรรม เศรษฐกิจ หรือทางวัฒนธรรม ดังนั้นระบบนี้จะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการควบคุมของมนุษย์ แต่ถึงกระนั้นก็ยังจำเป็นต้องอาศัยระบบนิเวศทางชีววิทยาที่อยู่ล้อมรอบ กลุ่มนี้ได้แก่ที่ตั้งถิ่นฐานมนุษย์ (หมู่บ้าน เมือง มหานคร นิคมอุตสาหกรรม) เป็นต้น

ส่วนความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ดร.วิสุทธ์ ไบไม้ กล่าวถึงความหลากหลายทางชีวภาพโดยสรุปว่า หมายถึงความหลากหลายใน 3 ประเด็น ที่เห็นได้ชัดคือ

- 2.1 ความหลากหลายของชนิด หรือสปีชีส์ (Species diversity) ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นพวกโปรคาริโอต จุลินทรีย์ พืช สัตว์ รวมทั้งมนุษย์
- 2.2 ความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic diversities) ที่มีอยู่ในแต่ละหน่วยสิ่งมีชีวิตที่มีอยู่ร่วมกัน เป็นกลุ่มในประชากร หรือเป็นกลุ่มของประชากร
- 2.3 ความหลากหลายทางนิเวศวิทยา (Ecological diversity) ตามแหล่งที่อยู่อาศัยต่าง ๆ กันของสิ่งมีชีวิต

ซึ่งทั้ง 3 ประเด็นมีความสอดคล้องกับลำดับขั้นของการผสมผสานองค์ประกอบ (Organization) ของสิ่งมีชีวิต ที่มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการไปตามกาลและเทศะ ความหลากหลายใน 3 ประเด็นหลักนี้จะต้องมีความกลมกลืน และสอดคล้องกันตามสภาพสมดุลของธรรมชาติ ที่เป็นผลพวงมาจากการปรับเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตตั้งแต่ในอดีตติดต่อกันเรื่อย

มาจนถึงปัจจุบัน และกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการจะดำเนินต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด โดยไม่มีจุดเป้าหมายใด ๆ ทั้งสิ้น

เช่นเดียวกับนายแพทย์ วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวถึงความหลากหลายทางชีวภาพว่า

“ เปรียบเสมือนชุมทรัพย์แห่งความรู้ที่รอคอยการค้นพบ แต่หากการสูญเสียสิ่งมีชีวิตยังดำรงอยู่เช่นปัจจุบัน ชุมทรัพย์เหล่านั้นอาจสูญสิ้นไปเสียก่อน การอนุรักษ์และการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ จึงเป็นเรื่องเร่งด่วนซึ่งนอกจากจะมีประโยชน์ในการรักษาความสมดุลทางธรรมชาติแล้ว ยังมีคุณประโยชน์อีกมากที่มนุษย์คาดไม่ถึง

ความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพอาจแบ่งได้ 2 ประเภท คือ ความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดกันมาแบบพื้นบ้าน หรือเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” และความรู้อีกอย่างหนึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ประเทศไทยอยู่ในเขตร้อนจึงมีความหลากหลายทางชีวภาพอย่างมาก ไม่ต้องสงสัยว่าย่อมมีความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมากด้วย ส่วนความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้นกลับน้อยยิ่ง ” (นพ.วิจารณ์ พานิช, จดหมายข่าว ประชาคมวิจัย 2545)

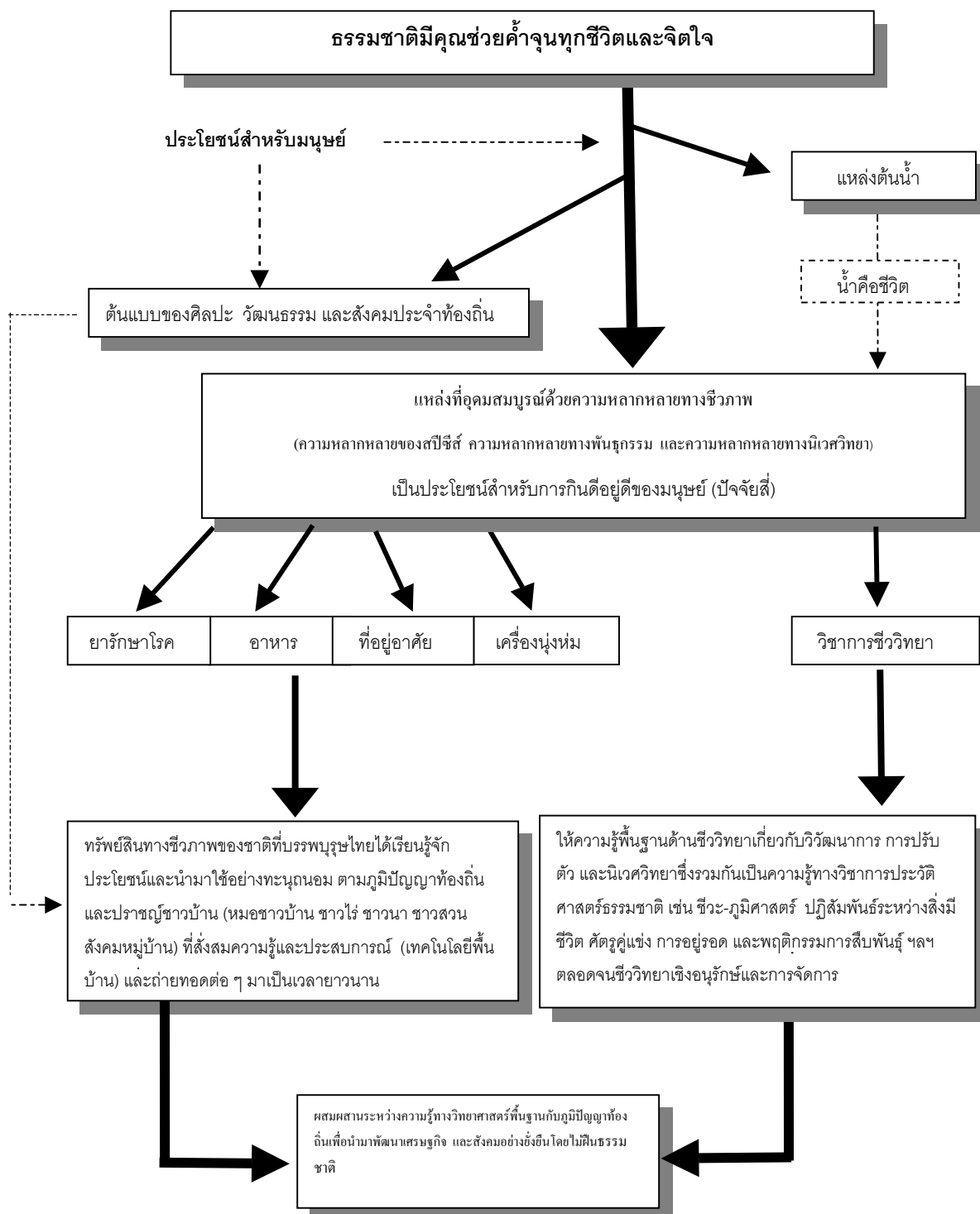
รูปที่ 5

ลำธารที่อุดมด้วยระบบนิเวศธรรมชาติจากแหล่งน้ำรัฐ

รูปที่ 5

สรุปคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพที่มีต่อมนุษยชาติทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม
(จากวิสุทธิ ไบไม้ 2537 ก.)

บทที่ 3

กระบวนการวิจัย

รูปที่ 7

นักวิจัยชาวบ้าน แกรับเชิญ ร่วมสำรวจพื้นที่ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

คณะนักวิจัย ที่ประกอบไปด้วยนักวิจัยจากภายนอกเป็นนักวิชาการนักพัฒนาปฏิรูป สังคม และแกนนำ คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำกลุ่มสตรีแม่บ้าน ผู้สูงอายุ ครู และพระสงฆ์ได้เปิดเวที ระดมความคิด แล้วนำมาอภิปรายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เริ่มจากการการค้นหารากเหง้าความเป็นมาปัญหาฐานทรัพยากรวัฒนธรรมวิถีชีวิตแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติวัดถ้ำตับเตาโบราณสถานที่เคียงคู่ ของชุมชน ตลอดระยะเวลาของการ “โละ” ประชุมสุมหัวกันหลายสิบครั้ง ซึ่งแต่ละครั้งใช้เวลา 5 ชั่วโมงเป็นอย่างต่ำ จนเกิดกระแสสงสัยจากคนนอกว่า พวกเขาทำอะไรกันไม่เห็นว่าจะได้อะไรสักที แรกๆ ในหมู่นักวิจัยก็ไม่ว่าจะตอบอย่างไรเพราะความเข้าใจก็ยังเป็นสภาพนามธรรม ที่ยากจะสื่อสารอธิบาย ต่อเมื่อผ่านไประยะหนึ่ง ชาวบ้านนักวิจัยบางคนจึงได้ใช้ประสบการณ์ ที่สั่งสมจากการประชุม นั่นคือ การคิดเป็นระบบมากขึ้น มีการวิเคราะห์แยกแยะประยุกต์ใช้ในงานชีวิตประจำวัน เช่น นายคำมูล ทองเงิน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสมาชิกนักวิจัยคนหนึ่งมีความคับข้องใจ ถูกลูกบ้านดิฉินนิทา น้อยใจบ่น

จะลาออกจากตำแหน่งวางมือกิจกรรมทุกอย่างสมาชิกนักวิจัยชาวบ้านด้วยกันนำเรื่องนี้มาเป็นประเด็นอภิปรายปรึกษาหารือโดยใช้กระบวนการกลุ่ม จนสรุปได้ว่า “ลุงมูลเป็นนักวิจัยจะคิดจะทำอะไรไม่ควรเอาอารมณ์น้อยใจเป็นที่ตั้งควรจะคิดวิเคราะห์ หาเหตุผลที่มาที่ไปก่อนเมื่อทำได้อยู่แล้วจะไปแคร์อะไร” ปรากฏว่าจนถึงบัดนี้นายคำมูลไม่ได้ลาออกแต่อย่างใดเสียงนินทาที่มโหฬารไป ทุกวันนี้ นายคำมูลเป็นแกนนำชาวบ้านนักวิจัยที่เอาการเอางานคนหนึ่งของหมู่บ้านดังกล่าวเป็นรูปธรรมหนึ่งที่ได้จากกระบวนการงานวิจัยแบบชาวบ้านเริ่มจากวิธีคิดขั้นปฐมภูมิผ่านการสร้างเปลี่ยนเกิดเป็นองค์ความรู้พัฒนาสู่ภูมิปัญญาต่ออย่างไรก็ดีในหมู่บ้านนั้นหากเกาะติดสัมพันธ์อย่างสนิทสนมจนมีความไวใจซึ่งกันและกันแล้วจะพบเรื่องราวที่อยู่มากมายหลายเรื่องตัวอย่างอีกเรื่องของการจัดประชุมทำความเข้าใจคำว่ารูปแบบนักวิจัยได้ยกตัวอย่างเรื่องการสร้างบ้านขึ้นมาแล้วให้ช่วยกันแสดงความคิดเห็นนายสุรินทร์หอมไกลแกนนำนักวิจัยชาวบ้านได้กล่าวเปรียบถึง สถานที่ท่องเที่ยวชุมชนบ้านถ้ำหนองเป็ยก็เหมือน ไซ ส่วนนักท่องเที่ยวก็คือปลา รูปแบบการจัดการ การท่องเที่ยวของชุมชนก็คือ การวางแผน

การจัดการ

ไซ เป็นเครื่องมือในการจับปลาของชาวบ้าน ทำอย่างไรจึงจะให้ปลามาเข้าไซได้ เช่นกับการท่องเที่ยว ทำอย่างไรจึงทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนได้

ไซ จึงเป็นเรื่องของสถานที่ท่องเที่ยวอันเป็นทุนของชุมชนชาวบ้านเป็นสถานที่ที่น่าสนใจ มีความเหมาะสมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวและจะต้องมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว นั่นคือ นอกจากจะมีความพร้อมด้านสถานที่ มีการบริหารจัดการอื่นๆ การต้อนรับที่พักอาหารการกิน มัคคุเทศก์ และมีโปรแกรมนำเที่ยวที่น่าสนใจและเหมาะสมกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว ส่วนปลาเป็นเสมือนตลาดหรือลูกค้านักท่องเที่ยวที่จะต้องจัดกิจกรรมอะไรต่อพวกเขาเพื่อกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนชุมชนท้องถิ่นได้ รวมไปถึงปัจจัยสนับสนุนอื่นๆ ที่จะมีส่วนในการเกื้อหนุนการตลาด เช่น หน่วยงานภาครัฐองค์การส่วนท้องถิ่นตลอดจนองค์กรชุมชนอื่นๆรวมทั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเอง

กิจกรรมการเตรียมความพร้อมของชุมชน

หลักการสำคัญประการหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือสร้างมีส่วนร่วมของชุมชนหมู่บ้าน (Participation) โดยเริ่มจากกลุ่มคณะนักวิจัยที่ส่วนใหญ่เป็นแกนนำของหมู่บ้าน เช่น พ่อหลวงหรือผู้ใหญ่บ้านกรรมการหมู่บ้านอบต. เป็นต้นแล้วจึงแผ่ขยายความคิดความเข้าใจ ไปสู่ชาวบ้านทุกกลุ่มทุกวัยให้เข้ามามีส่วนร่วมในภาคส่วนงานจัดการด้านต่างๆของกิจกรรมท่องเที่ยวของ

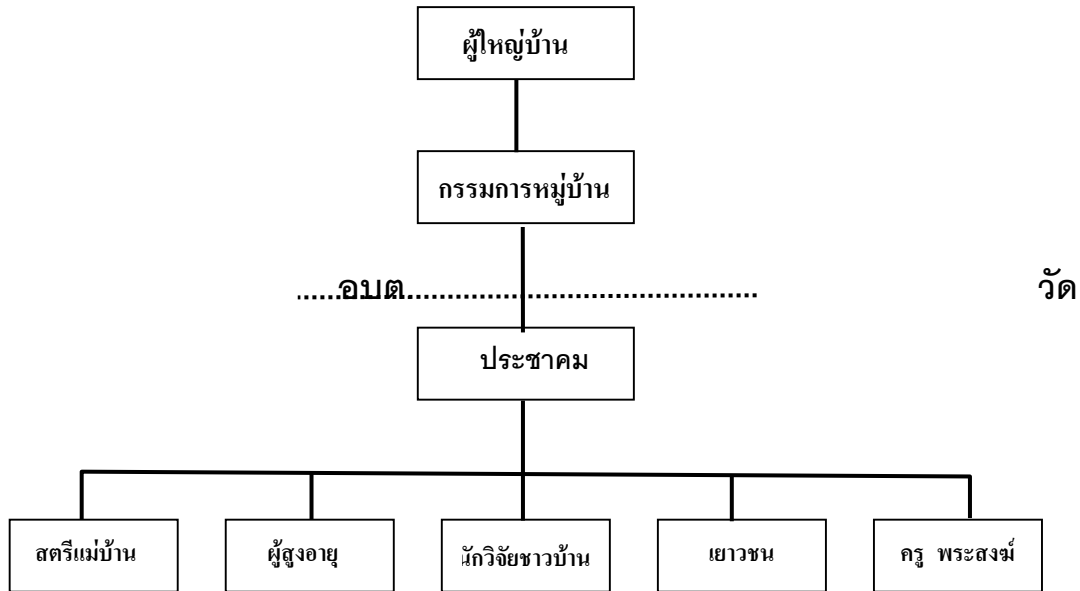
บ้านถ้ำหนองเปี้ยได้จัดกิจกรรมเวทีหมู่บ้านใช้วิธีการสื่อสารประชาสัมพันธ์ทางตรง 2 ครั้ง โดยมีจุดประสงค์ของการจัดเวทีเพื่อสร้างความเข้าใจของชาวบ้านที่มีต่องานวิจัยและสร้างความรู้สึกร่วมในงานทั้งแสวงหาความร่วมมือสร้างความมีส่วนร่วมในงานวิจัยของชาวบ้านจากการสังเกตในเวทีครั้งแรกชาวบ้านที่เข้าร่วมหลายคนได้ตั้งคำถามต่อคณะนักวิจัยว่า “มีค่าจ้างเป็นรายวันสำหรับชาวบ้านที่ไม่ใช่ไหม?” แต่เมื่อเวลาผ่านไปเดือนเศษในการจัดเวทีชาวบ้านครั้งที่สองชาวบ้านเริ่มเข้าใจงานวิจัยและแสดงความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเนื้อหาคำพูดแบบเดิมๆ เริ่มเปลี่ยนคำร้องขอเป็นเงินค่าตอบแทนได้เปลี่ยนไปกระแสดอปรับไม่คำนึงถึงเงินเป็นตัวตั้งเหมือนก่อนเสียงสะท้อนจากคำพูดเป็นเชิงว่า “หาก สกว. จะระดมการพัฒนาพื้นที่ ชาวบ้านพร้อมให้ความร่วมมือ หากว่าต้องการขอให้แจ้งมาแล้วชาวบ้านจะแบ่งเวลา แบ่งงานกันทำครั้งละหมวด ” (บ้านถ้ำหนองเปี้ยแบ่งกันเป็น 5 หมวดหรือเขต) แต่ถึงกระนั้นความเข้าใจส่วนใหญ่ของนักวิจัยชาวบ้านยังติดความคิดเชิงว่า งานวิจัยก็คืองานพัฒนาของหมู่บ้านจนถึงที่สุดผ่านกระบวนการเวทีประชุมงานวิจัยหลายๆ ครั้งชาวบ้านก็เข้าร่วมกับกิจกรรมคล้อยตามกับนักวิจัยอย่างประจักษ์มาเสมอแม้จะมีบางคนไม่เข้าร่วมโดยตรงแต่ดำเนินกิจกรรมต่างๆ บ่อยครั้งชาวบ้านหลายคนก็เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ และจุดหมายปลายทางของงานวิจัยท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนตนเอง

รูปที่ 8

แบ่งกลุ่มทำงาน

รูปที่ 9
โครงสร้างการจัดการงานท่องเที่ยว

คณะทำงานวิจัย

คณะทำงานป่า

นายเมฆ ะเว็ง, นายจันทร์แก้ว เภาใส, นายสำรวจ มาประสพ, นายสุนทร สลิ่งวงศ์, นายประธาน ปิงเมือง
 นายสุรินทร์ หอมไกล, นายบุญปั้น จิตซื่อ, นายสมคิด เภาใส, นายมิตร เภาใส

คณะทำงานหนองเปี้ย

นายสวิง รัตตา, นายวุฒิ เภาใส, นายบุญมา เภาใส, นายไส เภาใส, นายคำแสน สุกิน,
 นายคำมูล เภาใส, นายแดง ไปชายะ,

คณะทำงานสำรวจน้ำรู

นายจันทร์ เภาใส, นายอนันต์ พุดเพราะ, นายสุคำ เภาใส, นายไผ่ ลางคำ, นายดวงแก้ว มาปวน,
 นายสุคำ บัวลาแก้ว

คณะทำงานด้านวัฒนธรรม ประเพณี

นายคณิต อินทะยศ, นายบุญศรี แก้วชิน, นายมิตร เภาใส, นางคำแบ่ง เภาใส, นางสม บรรณา,
 นายเหลียม บัวเผื่อ, นายคำมูล ทองเงิน, นายอุ้นเรือน พรหมหมั่น

คณะทำงานด้านอาหารและสุขภาพ

นางยุพิน เภาใส, นางศรีทอง กันทะมา, นางอุษา พรวรรณศิลป์, นางดาว ะเว็ง, นางไหย่ง บุญมี
 นางกองแก้ว บรรณา, น.ส. สมศรี เภาใส, นางสมพร พรหมอนันต์

นอกจากการจัดกิจกรรมเวทีสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านแล้วในการกำหนดแผนงาน

ยังได้ใช้กลไกบายรูปแบบประเพณีของท้องถิ่น ใช้เนื้อหางานพิธีสืบชะตามาเป็นเครื่องมือในกระบวนการวิจัยเพื่อกระตุ้นความมีส่วนร่วม และสร้างความสามัคคีสมานฉันท์ของคนในหมู่บ้าน ในมิติของการหาจุดร่วมแรก ก่อนที่จะเข้าไปสู่ชุดกิจกรรมงานวิจัยที่ได้วางแผนในการจัดกิจกรรมสืบชะตหมู่บ้านครั้งนั้นประสบความสำเร็จเกินความคาดหมาย สะท้อนได้จากตัวชี้วัดประการหนึ่งคือ ไม่มีใครผู้ใด แสดงปฏิกิริยาที่เป็นปฏิปักษ์ต่องานวิจัยครั้งนี้เลย ซึ่งต่อมา นักวิจัยทราบในภายหลังจากกัลยาณมิตรบอกว่า “เป็นเรื่องเซอร์ไพรส์มากที่ก้านั้นและอบต.ศรีดงเย็นให้ความร่วมมือสนับสนุนงานวิจัยท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชาวบ้านถ้ำ-หนองเปี้ย

รูปที่ 10

พิธีสืบชะตาหรือชะตาทำที่วัดถ้ำต้บเตา

ประเพณีสืบชาติตา

จากหนังสือ “นานาสาระวาทะนักเทศน์” โดยพระครู สิริสุตตาทิมนทร์ (ศุภชัย สุทธิญาณโณ)

ได้กล่าวถึงที่มาของประเพณีสืบชาติตาว่า “ชุมชนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านเป็นตำบลเป็นเมืองหรือประเทศ ย่อมมีโครงสร้างบางอย่างยึดผืนสถานโยงโยกันอยู่ จึงทำให้ชุมชนนั้นๆ ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงถาวรโครงสร้างที่โยงโยยึดเหนี่ยวจิตใจกันไว้ของชุมชนนั้นๆ ได้แก่ จารีตประเพณี ที่คนในชุมชนนั้นร่วมกันคิดวางเป็นระเบียบไว้ อาจจะเริ่มในชนกลุ่มน้อยจุดเล็กๆ ก่อน ต่อมาขยายสู่ชุมชน หลอมรวมอยู่ในวิถีชีวิตจนสังคมส่วนใหญ่ยอมรับนำไปปฏิบัติตามจึงกลายเป็นประเพณีสืบต่อกันมา .....ในประเพณีต่างๆ .....ประเพณีสืบชาติตาเป็นประเพณีที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเพราะเป็นพิธีกรรมที่ชาวล้านนานิยมทำในโอกาสต่างๆ เพื่อต่อดวงชะตาให้ยืนยาวสืบไปอีก พิธีสืบชาติตาเป็นพิธีใหญ่ที่ต้องอาศัยคนและเครื่องประกอบพิธีมากที่สุดพิธีหนึ่งชาวบ้านอาจจัดทำพิธีนี้โดยเฉพาะ

หรือจัดร่วมกับพิธีอื่นๆ ก็ได้และอาจจัดขึ้นเพื่อสืบชะตาให้แก่คนทั้งที่เป็นฆราวาสและภิกษุหรืออาจสืบชาติตาให้แก่หมู่บ้านเมืองขี้ข้าวและเหมืองฝายก็ได้แต่จะต้องจัดขึ้นเพื่อสืบชาติตาให้แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงสิ่งเดียวการสืบชาติตาให้แต่ละสิ่งจะมีพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไปบ้าง

ความหมายของการสืบชาติตา

คำว่า “ชาติตา” หรือ “ชาติตะ” มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับปีพ.ศ.2525ว่า “เวลาที่เป็นกำเนิดของคนและสิ่งสำคัญ” ส่วนคำว่า “สืบ” คือ ต่อ, ต่อเนื่อง หรือต่อไปข้างหน้าดังนั้นคำว่า “สืบชาติตา” จึงมีความหมายว่า “สืบต่อการเกิดให้ยืนยาวยิ่งขึ้นไป”

จุดมุ่งหมายของการสืบชาติตา

ด้วยเหตุที่ว่าคนเราที่เกิดมาจะต้องมีชาติตาของตนเองเป็น

หลัก คำว่า “ชาติตา” ในความหมายนี้เป็น

ศัพท์เฉพาะ (Technical Term) ที่ใช้ในเรื่องโหราศาสตร์ที่เราเรียกว่า “ดวงชะตา” ในการดำเนินชีวิตของคนเราเมื่อไม่สามารถยึดถือสิ่งอื่นใดให้เห็นชัดเจนได้จึงหันไปยึดถือสิ่งที่เป็นเรื่องราวของเทพเจ้าทวยเทพเทวดา ดวงดาวนพพระเคราะห์ที่ (คิดว่า) สามารถจะคลบบันดาลหรือกำกับชีวิตหรืออาจจะอนุเคราะห์ส่งเสริมให้เจ้าของชาติตาผู้นั้นรับสิ่งที่ดีในชีวิตหรืออาจประสบกับสิ่งที่ไม่ดีก็เป็น ได้การสืบชาติตาจะมุ่งหวังให้เกิดความรุ่งเรืองเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุขพ้นจากโรคภัยและเสนียดจัญไรต่างๆ และเพื่อความป็นสิริมงคลแก่ชีวิตตนเอง.

การสืบชาติาเท่าที่ปรากฏในพัสสาและคัมภีร์โบราณแบ่งเป็น 4 ประเภทคือ

1. การสืบชาติาเมือง
2. การสืบชาติาบ้านหรือหมู่บ้าน
3. การสืบชาติานุคคล
4. การสืบชาติาพืช

การสืบชาติาบ้านหรือหมู่บ้าน

หมู่บ้าน คือชุมชนที่ผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคมในชั้นปฐมภูมิที่มีความเกี่ยวข้องปรองดองกันทั้งในฐานะญาติพี่น้อง หรือเพื่อนร่วมหมู่บ้าน ผู้คนมักมีกิจกรรมร่วมกันหลายอย่าง โดยมี วัด เป็นศูนย์กลางของสังคมมาตั้งแต่ดั้งเดิมโบราณ ดังนี้เมื่อปรารถนาที่จะให้หมู่บ้านมีความเจริญก้าวหน้าเป็นริมงคล หรือเมื่อมีเหตุเภทภัยอันไม่ปรกติเกิดขึ้น หรือการทำบุญประจำปีก็มักจัดให้มีการทำบุญสืบชาติาบ้าน ..... ในการจัดให้มีการสืบชาติาบ้านหรือหมู่บ้าน ก็เพื่อที่จะขับไล่สิ่งที่เป็นเสนียดจัญไร ในหมู่บ้านให้ปลาสนาการพ่ายหนี และเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลร่มเย็นเป็นสุข.....ปีหนึ่งจะทำกันหนึ่งครั้งมักทำกันก่อนวันเข้าพรรษาบางแห่งก็จะทำกันในวัน “ปากปี” (ช่วงสงกรานต์ 16 เมษายน) ..... การสืบชาติาบ้านหรือหมู่บ้านชาวบ้านจะมาช่วยกันเตรียมสถานที่ มีการประดับฉัตร ธง (ตุ่ง) ต้นกล้วย ต้นอ้อย สายสิญจน์ปักธงทิวสีต่างๆ และทำที่บูชาสังเวท้าวทั้งสี่ เทพดา อารักษ์ พระเสื้อบ้าน พระเสื้อเมืองเครื่องประกอบพิธีทำเป็นกระโจมสามขา 1 ชุดส่วนประกอบต่างๆ ที่ใช้นิยมให้มีจำนวน 108 เครื่องประกอบพิธีจะถือเป็น ของส่วนกลางที่ชาวบ้านช่วยกันจัดหา เช่น ด้ายสายสิญจน์ ไขซึ่งระดับศึระะ ปลายทั้งหมดจะรวมอยู่ที่พระพุทธรูป โดยชิงสายสิญจน์จากส่วนกลางไปตามถนนหลักในหมู่บ้าน แล้วเจ้าของบ้านแต่ละบ้านจะต่อด้ายสายสิญจน์ไปพันรอบบ้านตนเอง

เฉลวขนาดใหญ่ ยาวประมาณ 1 เมตร เสียบปลายไม้ไผ่ สูง 6 เมตร 4 อัน สำหรับปักตามมุมหมู่บ้าน 4 มุม และมีเฉลวใหญ่ปักตรงต้นทาง และปลายทางของถนน

อาหารและเครื่องไทยทาน สำหรับถวายพระสงฆ์และเลี้ยงชาวบ้าน

เส้นด้ายขุบน้ำมันยาวเท่าคิง จำนวนเท่ากับคนในครอบครัวสำหรับเผาบูชา

ตุ่งหลวงค่าคิง แขนงอยู่กับปลายไม้ไผ่ผ่าซีกผูกติดกับปลายขุ่มสืบชาติา

เฉลวขนาดเล็ก 9 แผ่น พร้อมด้วยหญ้าฟั่นเกลียว นำไปสอดรวมไว้ที่บริเวณทำพิธี เพื่อให้พระสงฆ์เสกคาถา เมื่อเสร็จพิธีชาวบ้านมักจะเอาไปจึงที่ประตูบ้านตนเองพร้อมกันนำน้ำมันคัมข่มป้อยปะพรม.....การสืบชาติาบ้านนี้เป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีธรรมที่มีในชุมชนนั้นๆ อีกทั้งยังเป็นการนำเอาหลักธรรมคำสอนของ

พระพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ให้เกิดความสงบร่มเย็นตามวิถีความเชื่อของชาวบ้าน.

แต่กระนั้นในส่วนของการใช้กุศโลบายเพื่อสร้างการยอมรับและการประชาสัมพันธ์ เสนอภาพลักษณ์ของงานวิจัยต่อสังคมในวงกว้าง ทางคณะนักวิจัยจึงได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมโดยยึดหลัก “ มีเหตุผล ได้ประโยชน์ รู้ประมาณ ”

**งานสืบชะตาหมู่บ้าน และงานเสวนาอภิปรายแสดงนิทรรศการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
วัตถุประสงค์ในการจัดงาน**

1. เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการดำเนินกิจกรรมของคณะวิจัยทุกคนให้มี ความเข้าใจใน ทิศทาง ของงานวิจัยเพื่อชุมชนท้องถิ่น โดยสร้างประเพณีสืบ ชะตาหมู่บ้านเป็นเครื่องมือ
2. เพื่อ ได้รับความสามัคคีของคนในหมู่บ้านกลับคืนมาระดับหนึ่ง โดยใช้วัดเป็น ศูนย์กลาง เพื่อ รองรับกับงานวิจัยพัฒนาสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
3. เพื่อประชาสัมพันธ์กระจายความรู้ในเรื่องกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยา ชุมชน แก่ผู้ที่มาร่วมงานมาฆบูชาหกเป็ง และสืบชะตาหมู่บ้าน

ผู้เข้าร่วมงาน

1. พระสงฆ์กว่า 30 วัด ในอำเภอไชยปราการ และอำเภอฝาง
2. ประชาชนบ้านถ้ำหนองเปี้ยและจากที่ต่างๆ
3. คณะทำงานวิจัยทุกคน

รูปที่ 11

เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมร่วมแสดงตักลงสะบัดชัยในงานสืบชะตา

สถานที่จัดงาน บริเวณวัดถ้ำดับเตา

วันเวลา วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2545 ตั้งแต่เวลา 9.00-16.00 น.

วัดถ้ำดับเตาในคืนวันเพ็ญเดือนหก (หกเป็ง) ของทุกปีจะมีการจัดงานเทศกาลทำบุญ ประเพณีประจำทุกๆ ปี มาในปีนี้เป็น โอกาสดีที่ชาวบ้านนักวิจัยร่วมกับ สกว. ได้จัดให้มีพิธีทำบุญ สืบชะตาหมู่บ้านร่วมเป็นงานคราวเดียวกัน โดยมีหัววัดทุกวัดในอำเภอไชยปราการและอำเภอฝาง 2 อำเภอ กว่า 50 วัด มีตัวแทนพระสงฆ์เข้าร่วมสวดในพิธีจำนวนถึง 33 รูป และประชาชนที่เข้าร่วมในงานสืบชะตาทั้งในหมู่บ้านและที่อื่น ๆ กว่าพันคน โดยเนื้อหาทางศาสนาพิธีไม่ได้มีความแตกต่างจากที่เคยจัดที่อื่นแต่ที่เป็นจุดเด่นนั้นอยู่ที่เป็นการสืบชะตาครั้งแรกที่ได้ปฏิบัติ โดยมี วัดถ้ำดับเตาเป็นศูนย์กลางของการจัดงานจากเสียงสะท้อนของผู้ที่มาร่วมงานส่วนใหญ่ต่างเห็นด้วยกับการริเริ่มที่ทางวัดกับคณะนักวิจัยได้ทำและอยากให้จัดเป็นประจำสืบไป ในส่วนของคณะนักวิจัยชาวทุกคนทั้งคนหนุ่มและแก่พ่อบ้านแม่เรือน วิยรุ่น หนุ่มสาว ของบ้านถ้ำหนองเปี้ยและบ้านเด่นร่องธารที่ได้ร่วมกันเป็นเจ้าภาพต่างร่วมแรงร่วมใจร่วมมือกันทำงานตั้งแต่การเตรียมจนกระทั่งเสร็จงาน จากข้อสรุปในที่ประชุมหลังกิจกรรมทุกคนต่างมีความเห็นไปในทางเดียวกันว่า “ควรจัดงานสืบชะตารักษาให้เป็นประเพณีของหมู่บ้านโดยจะต้องพัฒนารูปแบบและเนื้อหาสร้างสรรค์เอกลักษณ์ของวัฒนธรรมให้ดียิ่งขึ้น”

ในด้านของการจัดนิทรรศการและอภิปรายแสดงความก้าวหน้าของกิจกรรมงาน

วิจัย

ต่อสายตาม้ามาเที่ยวชมภาพกิจกรรมที่คณะนักวิจัยได้ออกสำรวจน้ำรูหนองเปี้ย และป่าดงชมพู นับร้อย ภาพได้รับความสนใจต่อผู้ชมเป็นอย่างมาก สามารถคำตอบจากชาวบ้านหลายคนจากข้อสงสัยว่าพวก

ทำวิจัย 20 กว่าคน ที่ประชุมสุมหัวกันบ่อยๆ ทั้งกลางวันกลางคืนนานหลายเดือนทำอะไรกันอยู่ แต่ที่สำคัญคณะนักวิจัยชาวบ้านต่างได้เข้าใจถึงบทบาทภาระหน้าที่ในงานวิจัยเพื่อชุมชนท้องถิ่นมาก

ขึ้นสิ่งสะท้อนความสนใจของชาวบ้านเป็นรูปธรรมประการหนึ่งก็คือ ได้มีชาวบ้านจำนวนหลายคน ประสงค์ขอสมทบเข้าร่วมเป็นคณะวิจัยด้วย รายการสุดท้ายของงานเป็นการอภิปรายเสวนาในหัวข้อ

“การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นอย่างไร“ โดยมีวิทยากรจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และตัวแทนจาก สกว. คือ คุณอุตร วงศ์ทับทิม ส่วนที่มีวิจัยคือ นางสาวจีระวัฒน์ ญาณโสภณ เป็นผู้

ดำเนินการอภิปราย เนื่องจากบริเวณถ้ำพื้นที่กว้างขวางมากจึงไม่สามารถตั้งคนฟังให้อยู่กับที่ คนจึงกระจัดกระจายและเดินขวักไขว่ หรือนั่งหลบมุมนั่งอยู่ได้ร่มไม้ที่รายรอบบริเวณเวทีเสวนา มองเผินๆ เหมือนจะมีคนฟังไม่มาก แต่จากการสุ่มถามคนในบริเวณตามจุดต่างๆ ทุกคนต่างสนใจฟังกันพอสมควร บรรยากาศเสวนาจึงเป็นการอภิปรายแลกเปลี่ยนหลากหลายเป็นกันเองไม่เคร่งเครียดนัก วิจัย

และชาวบ้านต่างแสดงความคิดเห็นพัฒนาความเข้าใจของตนได้ตามจุดประสงค์เพื่อจะนำความรู้ที่ได้มาสร้างสรรค์กิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเดินไปอย่างถูกต้องทิศทาง

รูปที่ 12

นิทรรศการแสดงความคืบหน้าโครงการ

รูปที่ 13

พิธีรดน้ำดำหัวผู้อาวุโสแห่งไม้ค้ำสะหลีและสร้างน้ำพระเจ้าตนหลวง

การทานไม้ค้ำสะหลี

(การนำไม้ไปค้ำต้นโพธิ์)

ประวัติพุทธศาสนา เจ้าชายสิทธัตถะจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้บำเพ็ญทุกรกิริยา ประทับใต้ต้นโพธิ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จวบกระทั่งได้สำเร็จตรัสรู้ อริยสัจสี่ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ชาวพุทธตามคติแบบล้านนามีประเพณีการค้ำไม้สะหลี หรือต้นโพธิ์ เป็นการสื่อความหมาย คำจูน สืบทอด พุทธศาสนาให้ยั่งยืน

งานสร้างน้ำพระเจ้าตนหลวงแห่งไม้ค้ำสะหลี (ต้นโพธิ์) และพิธีรดน้ำดำหัวผู้อาวุโสในหมู่บ้าน

กิจกรรมสร้างน้ำพระเจ้าตนหลวงแห่งไม้ค้ำต้นโพธิ์และพิธีรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุเป็นงานพิธีของหมู่บ้าน จัดประจำในช่วงวันสงกรานต์ ซึ่งเลือกเอาวันที่ 16 เมษายน 2545 โดยหมู่บ้านกับวัดร่วมกันจัดขึ้นคนในหมู่บ้านมาร่วมทุกรุ่นทุกเพศวัย ที่พิเศษกว่าปีก่อนๆ คือชาวบ้านได้ทำไม้ค้ำต้นโพธิ์ใหญ่เป็นพิเศษกว่าทุกปี ขณะเดียวกันงานรดน้ำดำหัวผู้อาวุโสและพระสงฆ์ชาวบ้านก็เข้าร่วมหนาดากว่าที่เคยจัดในปีหลังๆ จากการสอบถามผู้ที่มาร่วมงานหลายคนต่างพูดไปทำนองเดียวกันว่าคงเป็นเพราะงานวิจัยของ สกว. ได้เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการคิดเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกัน จึงเป็นเหตุปัจจัยให้คนในหมู่บ้านหันหน้าเข้ามาร่วมกิจกรรมกันอย่างมากมาย ที่สำคัญแกนนำหัวเรี่ยวหัวแรงการจัดงานเป็นคนในคณะวิจัยที่สามัคคีช่วยกันผลักดันประสานกับพระอธิการ ศิลปชัย ญาณวโร เจ้าอาวาส และพระลูกวัด การดำเนินงานนี้มีลักษณะเป็นกระบวนการเช่นนี้ส่งผลสำคัญในการรวมกลุ่มของชาวบ้านให้หันหน้าเข้ามาร่วมกิจกรรมกันมากขึ้นเช่นมีการร้องขอให้วัดรื้อฟื้นกิจกรรมนอนวัดเพื่อปฏิบัติธรรมในวันพระช่วงระหว่างเช้าพรรษาการรวมกลุ่มของชาวบ้านของคณะ

ทำงานวิจัยได้ช่วยลดช่องว่างความขัดแย้งระหว่างบุคคลลงไปได้ระดับหนึ่ง เช่นเมื่อมีการเลือกผู้ใหญ่

บ้านคนใหม่ มีผู้สมัครแข่งขัน 3 คน ทุกคนต่างทำหน้าที่ในคณะวิจัย หลังจากการเลือกตั้งเสร็จ นายคำมูล เงามใส เป็นคนหนุ่มอายุน้อยได้รับเลือกผู้แพ้ทั้งสองคนที่มีความอาวุโสกว่าก็ยังคงอยู่ในคณะทำงานวิจัยด้วยกันไม่รู้สึกอาย เสียหน้า และยังมีมุทิตาต่อกัน ช่วยกันทำงานวิจัยของส่วนรวมต่อไป

- 1) ความสนใจและความเข้าใจของชาวบ้านที่มีต่องานวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชาวบ้าน ได้มีพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับ
- 2) ความร่วมมือที่ได้ในการออกสำรวจเก็บข้อมูลและสรุปงานร่วมกันทุกครั้งรวมถึงการเข้าร่วมเสนอความคิดเห็นจากการอภิปรายในการประชุมรวมในแต่ละครั้งได้พัฒนาให้เกิดการยอมรับนั่นคือการยอมรับการทำงานและความคิดเห็นต่าง ๆ ร่วมกันของคณะ

นักวิจัยและความสามารถในการทำงานสามารถวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้ดีขึ้น

การเตรียมความพร้อมสถานที่

คณะนักวิจัยได้นำรูตะเคียนเป็นจุดที่จะทดลองทัวร์นำร่องจึงได้มีการสำรวจนำรูตะเคียนอีกครั้งอย่างมีจุดเน้นคือเพื่อศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพชีวภาพ ของนำรูตะเคียนระบบความสัมพันธ์ของนำรูความสัมพันธ์ของนำรูตะเคียนกับสังคมชุมชนท้องถิ่นเพื่อนำจุดเด่นของนำรูตะเคียนมาใช้ในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ประสบสำเร็จ และเป็นการเตรียมความพร้อมด้านสถานที่โดยการช่วยกันคว่ำจุดไหนบ้างที่มีคุณค่าต่อการท่องเที่ยว และจะปรับปรุงจุดนั้นอย่างไรการสำรวจนี้ประกอบด้วย คณะชาวบ้านนักวิจัย ครูอาจารย์ใน อ.ไชยปราการ เจ้าหน้าที่จาก สกว. นักวิชาการชุมชน นักพัฒนาอิสระ และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ต้นน้ำห้วยสูง เป็นต้น

คณะนักสำรวจได้เริ่มออกเดินเท้าตั้งแต่เส้นทางเดินหลังวัดถ้ำเลียบบตามสวนลำไยของชาวบ้าน แล้วลัดเลาะตามลำธารเล็กๆที่ไหลมาจากน้ำรูไปออกน้ำรูหลวงรูตะเคียนและรูต้นเดิมจนกระทั่งเดินมารับประทานอาหารกลางวันที่หนองเป็ย โดยใช้เวลาในการเดินเท้าประมาณ 3 ชั่วโมงตลอดระยะเวลาการเดินทาง คณะนักวิจัยได้ทำการสำรวจและเรียนรู้ร่วมกันถึงเส้นทางเดินธรรมชาติที่เป็นเส้นทางลัดเลาะของชาวบ้านที่เข้าไปทำไร่ในป่าจะออกไปสู่ชุมชนหมู่บ้าน แม้เส้นทางจะรกไปบ้าง เพราะไม่ได้มีการแผ้วถางและบางช่วงในหน้าฝนน้ำจากน้ำรูจะเอ่อนองขึ้นมาทำให้ทางเดินเฉอะแฉะ แต่สิ่งที่ได้พบทำให้นักวิจัยมั่นใจว่าเส้นทางนี้จะเส้นทางที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ นั่น

คือ ตลอดเส้นทางนอกจากจะมีธรรมชาติ เห็นธารน้ำที่เลียบไปตามเชิงเขา ที่เรียกว่า “ผาหยั่งน้ำ” ในสายธารน้ำใสไหลเย็นเห็นพันธุ์ไม้ใต้น้ำได้เด่นชัดเจน เช่น สาหร่าย จอก เหน แมลงเล็กๆ ที่บินวนเวียนเหนือน้ำบอกถึงระบบนิเวศของสายน้ำนั้น ในป่ามีพืชสมุนไพร เช่น กระจายดำ ว่านป่า บางชนิดไม่เคยพบเห็นมาก่อน และยังมีใครตอบได้ว่าคือพืชพันธุ์ไหน และ “เอื้องหมายนา” พืชที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการเพาะปลูกของชาวนาการสำรวจครั้งนี้ไม่ใช่ครั้งแรกแต่เป็นการสำรวจภายหลังจากที่ได้ผ่านการเรียนรู้วิจัยร่วมกันมาระยะหนึ่งดังนั้นคณะนักวิจัยต่างแสดงศักยภาพของตนเองเหมือนไปนำเที่ยวจริง ๆ คือ การเป็นผู้สื่อความหมายหรือมัลคฤเทศก์ท้องถิ่นที่ได้ช่วยกันบอกเล่าเรื่องต่าง ๆ ที่ธรรมชาติเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านได้อย่างน่าสนใจ ภายหลังจากการสำรวน้ำ นักวิจัยได้มีการประชุมร่วมกัน เพื่อวางรูปแบบของการท่องเที่ยวของหมู่บ้านได้มีการทำความเข้าใจถึงความหมายของรูปแบบ

โดยนักวิจัยชาวบ้านคนหนึ่งได้ยกตัวอย่างของการสร้างบ้านหลังหนึ่งที่จะต้องมีขั้นตอนต่าง ๆ เช่น เจ้าของคิดจะสร้างบ้าน ต้องมี **แบบความคิด** → **งบประมาณ** → **สถานที่ก่อสร้าง** → **ออกแบบ design** บ้านและจัดวางผังภูมิสถาปัตยกรรม → **ประโยชน์ใช้สอย** (ห้องนอน, ห้องน้ำ, ห้องครัว, ห้องรับแขก ห้องนั่งเล่น, ห้องพระ, และบริเวณ) → **ติดต่อคนทำ** → **จัดหาวัสดุอุปกรณ์** → **ได้ pattern** ของการสร้างบ้านหลังหนึ่ง ซึ่งผู้ได้ประโยชน์โดยตรงก็คือเจ้าของและสมาชิกในครอบครัว นายสุนทร หอมไกล แกนนำชาวบ้านนักวิจัย พูดว่า “บ้าน ถ้าวางแผนกำหนดรูปแบบ สร้างแล้วไม่ดี อยู่ก็ไม่มีความสุข ”

เช่นเดียวกับรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านถ้ำหนองเปี้ย ก็คือการท่องเที่ยว

เที่ยวที่ยึดเอาอัตลักษณ์ (identity) ทางธรรมชาติการเริ่มจากวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิต โดยมีจุดหมายอยู่ผู้ได้ประโยชน์โดยตรงก็คือคนในหมู่บ้านถ้ำ – หนองเปี้ย ฉะนั้นการวางรูปแบบงานท่องเที่ยว ในทางปฏิบัติจึงเป็นการเตรียมความพร้อมของคนที่มีส่วนได้เสีย ซึ่งก็คือชาวบ้านผู้มีส่วนร่วมโดยตรง เพื่อที่จะได้วางแผนบริหารจัดการงานท่องเที่ยวสถานที่ ต้นทุนทางธรรมชาติ ฐานสมบัติส่วนกลางของชุมชนให้เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั่นเอง

รูปที่ 14

คณะนักวิจัยชาวบ้านทานอาหารกลางวัน ช้างน้ำรูตะเคียน

บทที่ 4 ทุนของหมู่บ้าน

รูปที่ 14

บ้านหนองเปี้ยมองลงจากภูเขา

๑. ความเป็นมาของหมู่บ้านถ้ำ-หนองเปี้ย

เมื่อประมาณ 70 กว่าปีก่อนตามหนังสือประวัติอดีตโนของหลวงปู่เทศก์ เทศรังสี ได้บันทึก ตอนหนึ่งขณะตามหาหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ผู้เป็นอาจารย์ว่า “ได้มาปักกรดพำนักบริเวณ ถ้ำดับเตาซึ่งมีบ้านคนอยู่เพียง 5 หลัง เป็นบ้านป่า พบฝูงกิ้ง กวาง วัง กระโจนผ่านหน้า และฝูงควายมากมาย” ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของ พ่ออุ้ยเรื่อน เภาใส เล่าว่า “ปู่อ้ายได้เข้ามาบุกเบิกเลี้ยงควายที่ป่าหนองเปี้ย เริ่มต้นมีแค่ 3 ครอบครัว ต่อมาจึงมีคนอพยพเข้ามาจากที่ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น”

และจากการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยการเชิญผู้อาวุโส ที่รู้เรื่องราวของหมู่บ้าน หรือเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวงศ์ตระกูล บอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนตั้งแต่เริ่มก่อตั้งมาจนถึงปัจจุบัน พอจะแบ่งตามเหตุการณ์ได้ 4 ระยะ ดังนี้

ก. ระยะแรกช่วง พ.ศ. 2475 - 2500

เป็นระยะก่อร่างสร้างตัว สันนิษฐานจากคำบอกเล่าของนายเรื่อน เภาใสที่ติดตามพ่อ

แม่ (นายอ้าย นางคำ) มาอยู่เพื่อหาแหล่งที่เหมาะสมในการเลี้ยงควาย น่าจะอยู่ในช่วงต้นปี 2470 โดยรากเหง้าของนายอ้าย พ่อนายเรือน เป็นคน อ.พร้าว อพยพมาอยู่ที่บ้านร่องธาร ต.ปงคำ อำเภอฝาง ในขณะนั้นบ้านถ้ำมีบ้านอยู่ 5 หลัง ส่วนหนองเบี้ยที่อยู่ห่างกันก็ไกลเมตรกว่า มี 3 หลัง คือ บ้านของ นายอ้าย นางคำ เภาใส นายแก้ว นางมอน บรรณา และนายคิบ นางนวล อุทัย สภาพโดยทั่วไปเป็นป่า และหนองน้ำขนาดใหญ่ มีเบี้ยหอย สัตว์น้ำสัตว์ป่าชุกชุมคนในบ้านหนองเบี้ยจะออกไปบ้านถ้ำที่อยู่ห่างราว 1 กิโลเมตรกว่า ต้องใช้เรือ นางสม บรรณา เล่าว่านายอ้ายจะเป็นผู้ชักชวนให้คนมา

อยู่ด้วยโดยแบ่งปันที่ดินให้คนละ 3-5 ไร่ นายอ้ายมีควายมากจนได้ฉายาที่ชาวบ้านเรียกขานว่า **ลุงอ้ายควายร้อย** ซึ่งนายเหลี่ยม บัวเผื่อ ให้ข้อมูลว่า นายอ้าย พ่อของอู๋เรือนจะใช้ควายแลกของ เช่นจักรยาน

จักรเย็บผ้าหรือข้าว โดยนายอ้ายจะเป็นผู้กำหนดราคาเป็นต่าง (30 ลิตร/ทะนาน) ส่วนคนหมู่บ้านอื่นเมื่อเช่าควายไปไถนา นายอ้ายจะคิดค่าเช่าเป็นข้าวเปลือก โดยเก็บค่าเช่าหลังการเก็บเกี่ยว

นายเรือน เภาใส ชายชรา อายุ 78 ปี (พ.ศ. 2545) เล่าเพิ่มเติมว่า พ่ออ้าย แม่คำ (บิดามารดา) มีลูก 5 คน เป็นต้นตระกูลเภาใส และเกี่ยวข้องกับสกุลอื่นๆ เช่น ทองเงิน และบรรณา โดยการแต่งงานในเวลาต่อมา ตนเองเป็นลูกคนเล็ก ที่ปัจจุบันคนในหมู่บ้านเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกันเป็นส่วนใหญ่

ข. ระยะเวลาที่ 2 พ.ศ. 2501 - 2519

เป็นระยะขยายตัวของชุมชนบ้านเรือนยังไม่หนาแน่น ยังไม่ได้จัดตั้งให้เป็นหมู่บ้านตามทะเบียนของราชการ แต่ถูกจัดรวมให้เป็นหมู่บ้านเดียวกับบ้านเด่นร่องธารขึ้นต่อตำบลปงคำ อำเภอฝาง ในส่วนของวัดถ้ำดับเตาได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ มีการสร้างถาวรวัตถุเช่นบันไดทางขึ้นถ้ำดับเตา โดยทางคณะสงฆ์อำเภอฝาง สมัยพระครูโสภณ เจติยาราม เจ้าคณะอำเภอขณะนั้นรักษาการณ์เจ้าอาวาส เป็นผู้ปกครองดูแล ในหมู่บ้านได้มีการเปิดโรงเรียนโดย ตชด. (ตำรวจตระเวนชายแดน) ใช้วัดเป็นที่เรียน ในระยะนี้มีนักท่องเที่ยวเริ่มเข้ามาสักการะทำบุญที่วัดถ้ำดับเตาและถ้ำงามกันมาก เพราะได้ตัดถนนมีเส้นทางเข้าออกที่สะดวกขึ้น ประกอบกับการประชาสัมพันธ์ปากต่อปาก รับกับกระแสศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดถ้ำดับเตา โดยเฉพาะทุกๆ วันสำคัญทางพุทธศาสนา ตลอดปีผู้คนทุกสารทิศจะหลั่งไหลเข้ามาทำบุญมากมาย เช่นเดียวกับกรขยายตัวของชุมชนเพิ่มขึ้นการหักร้างถางพงก็มากขึ้นตามกัน

ค. ระยะเวลาที่ 3 พ.ศ. 2520 - 2530

ชุมชนบ้านถ้ำหนอง - เบี้ยราชการประกาศให้เป็นหมู่บ้านอพ. โดยผ่อนผันให้ประ

ชาชนอพยพเข้ามาจับจองที่ดินตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย มีการตั้งโรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านเริ่มมีการปลูกพืช ทำสวนปลูกถั่ว ยาสูบ มีการโค่นป่าเลื้อยไม้มาสร้างบ้านและส่งขายตามใบสั่งของนายทุนกันอย่างแพร่หลาย คนหนุ่มสาวอพยพไปขายแรงงานนอกหมู่บ้าน หรือไปทำงานบริการในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดกันมาก

ขณะที่ประเทศไทยอยู่ในจุดเปลี่ยนของการพัฒนาทางด้านการเมืองสังคมและเศรษฐกิจหมู่บ้านชนบททั้งหลายที่สงบรวมรืนด้วยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงไปตาม

ทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ (ตรงกับแผนฯ 4 และ 5) ชาวบ้านถ้ำหนองเปี้ยตกอยู่ในกระแสไหลบ่าจากวัฒนธรรมบริโภคเช่นเดียวกับคนในเมืองและชนบททั้งหลายของประเทศไทย คือ ฝังรากอยู่ในบริบทตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติที่กำหนดให้เป็น

ง. ระยะเวลาปัจจุบัน ตั้งแต่ปี 2531 เป็นต้นมา

เป็นช่วงที่ตำบลปลงคำแยกการปกครองออกจาก อ.ฝาง เป็นกิ่งอำเภอไชยปราการใน พ.ศ. 2531 และเป็นอำเภอในปี 2537 และแบ่งการปกครองออกเป็น 4 ตำบลคือ ศรีดงเย็น หนองบัวปลงคำ และแม่ทะลบ เช่นเดียวกับบ้านถ้ำหนองเปี้ยได้แยกออกจากบ้านเด่นร้องธารเป็นบ้านหมู่ที่ 13 ของตำบลศรีดงเย็น ในระยะนี้เป็นช่วงเศรษฐกิจทุนนิยมฟองสบู่รุ่งเรือง ช่วงก่อนปี 2540 ยุคทองของการซื้อขายที่ดิน นายทุน นายหน้า กว้านซื้อที่ดินอย่างเอิกเกริก กระแสการซื้อขายถึงกำไรที่ดินของชาวบ้านที่ได้หักรางวัลงพงบุกเบิกกันมากันมาตั้งแต่ครั้งมีบ้านสามหลังถูกขายเปลี่ยนมือ กรรมสิทธิ์ครอบครองไปสู่นายทุนต่างถิ่นหลายแปลง ขณะที่องค์กรรวมของการพัฒนาประเทศรัฐบาลเร่งพัฒนาสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานขนาดใหญ่ ความเจริญได้เข้ามาถึงหมู่บ้านพร้อมกับความสะดวกสบายของถนนลาดยาง รถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า งานรับดาวเทียม และเครื่องอำนวยความสะดวกจากเงินผ่อนได้เปลี่ยนสภาพวิถีชีวิตเรียบง่ายแบบชนบทในอดีตค่อยๆ ลดน้อยถอยลงหดหายจากบ้านถ้ำ-หนองเปี้ย ไปทุกขณะ

. สภาพทั่วไป และทำเลที่ตั้ง

บ้านถ้ำ-หนองเปี้ย อยู่ห่างตัวจังหวัดเชียงใหม่ไปทางทิศเหนือประมาณ 120 กิโลเมตรตามทางหลวงสายเชียงใหม่-ฝาง หรือถนนโชตนา ก่อนถึงตัวอำเภอไชยปราการประมาณ 8 กิโลเมตรตัวหมู่บ้านอยู่ห่างจากถนนใหญ่ประมาณ 2 กิโลเมตร ถนนทางเข้าหมู่บ้านเป็นลาดยางสภาพพอใช้สะดวกสบายพอสมควร และยังเป็นถนนที่ชาวบ้านถ้ำหนองเปี้ยใช้ในการเดินทางไปยังหมู่บ้านอื่นๆ ด้วยเช่น หนองควายตกบ้านกัวจ่าปีบ้านใหม่หนองบัวและสามารถเชื่อมต่อไปยังตัวอำเภอไชยปราการ

ได้อีกเส้นทางหนึ่ง แม้สภาพทั่วไปของหมู่บ้านจะโอบล้อมไปด้วยภูเขาป่าไม้ แต่พื้นที่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบที่มีอยู่พอสมควรและตามไหล่เขามีไร่สวนลื่นจีของชาวบ้านอยู่บ้างแต่ไม่มากนักที่กลางหมู่บ้าน มีถนนตัดผ่านเชื่อมต่อไปยังหมู่บ้านอื่นๆ และมีลำธารน้ำ ไหลผ่านหมู่บ้านอย่างไม่เคยเหือดแห้งไม่ว่าปีใดจะฝนแล้งก็ตาม แม้ในฤดูร้อนเดือนเมษายน อากาศที่บ้านถ้ำหนองเป็ยก็ไม่ร้อนมากนักดังนั้นสภาพบรรยากาศที่นี่จึงเย็นสบาย

สภาพของหมู่บ้านแยกเป็นสองส่วน คือ ป๊อก บ้านถ้ำดับเตา และป๊อกบ้าน หนองเป็ย ที่อยู่ห่างกันประมาณ กิโลเมตรเศษ (ตั้งชื่อตามสถานที่) ป๊อก บ้านถ้ำ มีอยู่ 115 หลังคาเรือน ส่วนป๊อก บ้านหนองเป็ย มี 60 หลังคาเรือน แต่ที่มีชื่อตามเลขที่สำมะโนครัวจริงๆ ของทางราชการ 150 ครอบครัว ที่เหลือเป็นของชาวเขาหรือคนจากถิ่นอื่นอพยพเข้ามา (ข้อมูลจาก นายคำมูล เงาใส ผู้ใหญ่บ้าน) ทั้งบ้านถ้ำและหนองเป็ยสามารถเดินทางหากันได้อย่างสะดวก โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมีรถมอเตอร์ไซด์ บางครอบครัวที่ฐานะดีก็จะใช้รถปิคอัพไว้ใช้สัญจร นอกจากนี้ในทุกครัวเรือนมีน้ำประปาใช้ในชีวิตประจำวัน

ชาวบ้านจะปลูกสร้างบ้านเรือนรวมกันอยู่เป็นกระจุกตามเครือญาติของตน ตัวบ้านมีทั้งบ้านที่สร้างด้วยไม้และสร้างด้วยคอนกรีตแบบสมัยใหม่ ส่วนมากเป็นบ้านชั้นเดียว บางบ้านทันสมัยมีสะดางค์จะติดตั้งจานรับสัญญาณโทรทัศน์จากดาวเทียม แต่ละถ้อกบ้านมีแนวรั้วแสดงอาณาเขตของตน แต่มีบริเวณไม่กว้างมาก ภายในบริเวณบ้านนิยมปลูกต้นไม้ ผลไม้หลากหลายไว้กินในครอบครัว หรือไว้ขายเล็กๆ น้อยๆ เช่น มะม่วง ขนุน ลิ้นจี่ ลำไย มะปรางญี่ปุ่น และที่ขาดไม่ได้ก็คือพืชผักสวนครัวต่างๆ โดยเฉพาะการปลูกผักที่กินหรือประกอบกับลาบจำพวก สระแหน่ ผักแผ้ว ผักชี ยี่หระ ผักชีฝรั่งต้นหอม ผักคาวปลา เล็บครุฑ แม้แต่ดอกกุหลาบ ดอกมะลิอันสะท้อนความเป็นวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบล้านนา เช่นเดียวกับคนของ ไทใหญ่ ลัวะ จีน ในพม่า และไทลื้อในสิบสองปันนาของจีน

รูปที่ 15

ทิวทัศน์หนองเปี้ยหลังฝน

. ประชากร อาชีพ และรายได้

ชาวบ้านถ้ำ-หนองเปี้ย เป็นชาวไทยพื้นราบ มีแรงงานพม่าอพยพเข้ามารับจ้างในหมู่บ้านบ้าง ลึกขึ้นไปบนภูเขาสูงมีชาวไทยภูเขาตั้งบ้านเรือนอยู่ จากข้อมูล จปฐ.1 กรมพัฒนาชุมชน ได้สำรวจเมื่อปี 2544 พบว่ามีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 129 ครัวเรือน ครอบครัวที่มีรายได้มากกว่า 20,000 บาทต่อปีมีอยู่ 23 ครัวเรือน หากคิดเฉลี่ยรายได้ของทุกครัวเรือนเฉลี่ยรายได้เท่ากับ 10,008.92 บาท ต่อครัวเรือนแต่ความเป็นจริงคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านไม่มีรายได้เป็นที่แน่นอน เนื่องจากว่ามีอาชีพรับจ้างทั่วไปเช่น ปลูกหอม กระเทียม รับจ้างทำไร่ เก็บพืชผลทางการเกษตร รับจ้างเลี้ยงไม้เป็นต้น หรืออาจไปรับจ้างที่โรงงานแปรรูปพืชผลทางการเกษตรซึ่งอยู่ใกล้หมู่บ้าน โดยส่วนใหญ่ได้รับค่าแรงงานที่ต่ำกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนด การรับจ้างเป็นไปตามฤดูกาล

ส่วนอาชีพเกษตรกร เนื่องจากที่ดินที่จะทำการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์มีอยู่น้อย ส่วนหนึ่งตกเป็นกรรมสิทธิ์ของนายทุนที่ดินที่รกร้างก็ปลูกอะไรไม่ได้เนื่องจากดินขาดความอุดมสมบูรณ์ มีสภาพเป็นด่างสูงหรือที่เรียกว่าดินขาน มีชาวบ้านน้อยรายนักที่มีที่ทำกินพอปลูกพืชสวนอยู่บ้าง เช่น ลิ้นจี่ ลำไย พืชล้มลุกอื่นๆ ส่วนการเลี้ยงสัตว์ มีการเลี้ยงวัวนมอยู่เพียง 2 ครอบครัว หนึ่งนั่นคือนายจันทร์ เภาใส มีวัวนม 50 กว่าตัว เป็นแกนนำนักวิจัยและเป็นสมาชิกดีเด่นของสหกรณ์การเกษตรอำเภอไชยปราการ ด้วย

รูปที่ 16

ขบวนแม่บ้านเสาะหาอาหารใน.....ซูปเปอร์มาร์เก็ตชุมชน

แต่สภาพการดำรงชีพของชาวบ้านนั้นจริงๆ อาศัยได้อยู่กินกับป่าและแหล่งน้ำ เช่น จากเห็ดตามฤดู ผัก สมุนไพร ไข่มดแดง กบ เขียด กุ้ง หอย ปู ปลา ส่วนที่เป็นรายได้ประจำในอดีต ได้จากการลักตัดไม้ และที่เป็นกอบเป็นกำมาจากญาติ พี่น้อง ลูกหลาน ที่ไปทำงานต่างถิ่นส่งเงินเข้ามาอุดหนุนจนเจอตามสภาพแต่ละครอบครัว

๔. สภาพทางสังคม และการศึกษา

ชาวบ้านถ้ำหนองเปี้ยมีความเกี่ยวพันกันสูง ทั้งโดยสายเลือดและการแต่งงาน ดังนั้นเกือบทั้งหมดบ้านจึงเป็นเครือญาติกัน จึงนับเป็นพี่เป็นน้องกัน ตระกูลที่ใหญ่ที่สุด คือตระกูลเงาใส อันเป็นตระกูลของผู้บุกเบิกหมู่บ้าน มีคนต่างถิ่นอพยพเข้ามาอยู่ภายหลังบ้างจากจังหวัดหรืออำเภออื่นๆ ทั้งหมดมาเป็นเขยหรือสะใภ้ และมาเป็นครอบครัวใหม่ แต่มีผู้น้อยมากศูนย์รวมที่สำคัญของชาวบ้านคือ วัดถ้ำดับเตา ที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาและศูนย์รวมกิจกรรมต่างๆ ภายในหมู่บ้าน วัดเป็นแหล่งในการพบปะ ประชุมร่วมกัน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แหล่งรวมกันอื่นๆเช่น บ้านพ่อหลวงหรือร้านค้าหน้าวัดของ นายแดง โปธายะ สถานที่พบปะของชาวบ้านได้มาพบแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะในตอนเย็น บรรดาพ่อบ้านทั้งหลายมักมาทัก สนทนา กันที่นี้คุยกันเรื่องราวต่างๆ เรื่องเมือง ข่าวทางราชการ เรื่องปัญหาในหมู่บ้าน รวมทั้งงานวิจัยก็เริ่มจากที่นี่

๕. การเมืองการปกครอง และการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

ในทางการเมืองการปกครอง ผู้ปกครองของหมู่บ้านคือตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน หรือพ่อหลวง ที่มาจากการเลือกตั้ง ปัจจุบันมีพ่อหลวงชื่อ คำมูล เงาใส เป็นทีมวิจัยที่มีบทบาทสำคัญคนหนึ่ง เป็นคนหนุ่มลูกหลานของชาวบ้าน และเคยเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขของหมู่บ้าน มาก่อน พ่อหลวงจบการศึกษาชั้น ม.3 เมื่อกลับจากการเกณฑ์ทหารก็ได้ไปใช้ชีวิตบ้านต่างถิ่นระยะหนึ่งจึงกลับมาหมู่บ้าน พ่อหลวงคำมูลขณะคู่แข่งกันที่เป็นคนที่มีอายุมากกว่าและเป็นทีมวิจัยด้วยกัน นอกจากนี้พ่อหลวงยังเป็นวิทยากรในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านถ้ำหนองเปี้ยด้วย (2547) และยังมีกรรมการหมู่บ้าน เป็นผู้ร่วมคิดร่วมปรึกษาหารือกันในกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านเช่น นายสุคำ เงาใส นายคำมูล ทองเงิน นายอนันต์ พุดเพราะ นายสุรินทร์ หอมไกล ซึ่งทุกคนเป็นสมาชิกแกนนำทีมวิจัยด้วย ตามระเบียบของการปกครองส่วนท้องถิ่น กำหนดให้หมู่บ้านมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลได้ 2 คน คนที่เป็นตัวแทนได้รับการเลือกตั้งสมัยก่อนคือ นายสวิง รัตธา และนายมิตร เงาใส ซึ่งต่างเป็น

สมาชิกรักวิจัย เมื่อถึงคราวครบวาระมีการเลือกตั้งใหม่ ได้นางศรีทอง ก้นทะมา และนางสมพร พรหมอนันต์ นักวิจัยชาวบ้านทั้งคู่ (ผู้สมัครมี 7-8 คนเกือบทุกคนเป็นสมาชิกรักวิจัยชาวบ้าน) ได้รับเลือกเป็นสมาชิก อบต. คนใหม่ซึ่งต่อมามีทั้งสองได้แสดงวิสัยทัศน์ผลักดันให้งานท่องเที่ยวเชิงนิเวศของบ้านถ้ำ-หนองเป็ยเป็นแผนแม่บทของตำบลศรีดงเย็น ภายในหมู่บ้านแบ่งการปกครองออกเป็น 6 เขต แต่ละเขตจะได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ทำกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปการรวมกลุ่มกันอื่นๆ ของชาวบ้าน ได้แก่

1. กองทุนหมู่บ้าน ที่ดำเนินงานไปได้ดีไม่มีหนี้สูญ มีพ่อหลวงคำมูล เภาใส เป็นประธาน (ได้รับเลือกก่อนเป็นผู้ใหญ่บ้าน) และพระศิลาชัย ญาณวโร เจ้าอาวาสวัดถ้ำดับเตา และที่ปรึกษานักวิจัย เป็นอนุกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองระดับอำเภอ
2. กลุ่มเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตน ซึ่งกลดี้ยงปลาในกระชังที่หนองเป็ยโดยได้รับเงินทุนสนับสนุนเงินอุดหนุนประเภทกรณีจำเป็นเร่งด่วน สมัยรัฐบาลชุกก่อน โดยการประสานงานของดร.สังคิด พิริยะรังสรรค์ โครงการดำเนินงาน ปี พ.ศ.2542 จนกระทั่งปัจจุบันยังคงยึดเหนี่ยวกันอยู่ แกนนำของกลุ่มได้แก่นายวีระชัย เกตุพรม สมาชิกรักวิจัย (เสียชีวิตไปแล้วเมื่อปี พ.ศ.2546) และคนอื่นๆ เช่นนายวุฒิ เภาใส นายอนันต์ พุดเพราะ เป็นต้น และ เมื่อเดือนเดือนพฤษภาคมปี 43 นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมกับคณะ ได้เคยมาเยี่ยมชมการเลี้ยงปลาในกระชังของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนกลุ่มนี้ ในระยะต่อมากลุ่มประสบปัญหาเงินทุนการซื้ออาหารปลา และการทำงานนำร่องของกลุ่ม ได้ส่งผลให้ชาวบ้านคนอื่นๆหันมาเลี้ยงปลาในกระชังเสริมรายได้ อีกหลายราย
3. กลุ่มผู้สูงอายุ ประธานกลุ่มคือ นายคณิต อินทยศ กิจกรรมหลักประสานกับทางอนามัย เข้าร่วมเคลื่อนไหวเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมเผยแพร่ยาสมุนไพรร่วมกับเครือข่ายหมอเมือง รวมทั้งเป็นแกนหลักเรื่องการสืบค้นหารากเง้า วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน
4. กลุ่มแม่บ้าน ประธานกลุ่มคือ นางยุพิน เภาใส มารดาของพ่อหลวงคำมูล บทบาทสำคัญของกลุ่มแม่บ้าน ต่อการจัดกิจกรรมงานวิจัย ทุกครั้งจะเป็นผู้จัดหาอาหารทุกมื้อให้คณะได้อิ่มหน้า และในทางการจัดการงานพัฒนาท่องเที่ยวในอนาคตแม่บ้านจะต้องเป็นผู้แสดงบทบาทสำคัญเป็นผู้คุมงานเศรษฐกิจ ในกิจการต่างๆ (เป็นลักษณะทั่วไปของวัฒนธรรมครอบครัวแบบไทย) ฉะนั้นสตรีแม่บ้านจึงเป็นกลุ่มหลักอันหนึ่งที่เรียกร้องอยากให้มีการวิจัย เพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็ง
5. ประชาคมหมู่บ้าน ประธานคือ นายจันทร์ เภาใส บทบาทของประชาคมตามการจัดตั้งของกรมการปกครองเปรียบเหมือนสภาที่ปรึกษา เป็นเวทีรับรองกิจกรรมที่มาตามคำสั่งราชการ แต่ในชุมชนบ้านถ้ำหนองเป็ย คณะทำงานประชาคมหมู่บ้านได้รับการคัดเลือก

จากผู้นำกลุ่ม เป็นผู้ที่คนเคารพในคุณความดี

๖. การศึกษา

ส่วนการศึกษา ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจนจบภาคบังคับ สามารถอ่านออกเขียนได้ จึงแทบไม่มีคนไม่รู้หนังสือ คนที่ไม่รู้หนังสือจะเป็นคนแก่อายุมากกว่า 70 ปี ขึ้นไป ในหมู่บ้านมีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง เดิมเป็นโรงเรียนที่สังกัดตำรวจตระเวนชายแดน (ช่วงระหว่างพ.ศ. 2500 - 2519) ต่อมาขึ้นต่อกระทรวงศึกษาธิการสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติปัจจุบัน (2547) สังกัดสำนักงานพื้นที่เขตการศึกษาที่ 3 จังหวัดเชียงใหม่ชื่อ โรงเรียนบ้านถ้ำดัดเตา ตามชื่อหมู่บ้าน ชาวบ้านถ้ำ-หนองเปี้ยที่มีฐานะเมื่อลูกหลานเรียนจบจากที่นี่แล้วก็จะส่งลูกหลานเข้าไปเรียนต่อที่โรงเรียนไชยปราการ หรือโรงเรียนในสังกัดอำเภอฝาง สำหรับเด็กที่ครอบครัวยากจนหากไม่ได้เรียนต่อเมื่อโตขึ้น ทำบัตรประชาชนแล้ว หนุ่มสาวส่วนใหญ่ก็จะเข้าไปหาทำงานในเมือง บริษัท โรงงาน เช่น ในเมืองเชียงใหม่ นิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน กรุงเทพฯ และปริมณฑล หรือบาง คนไปต่างประเทศฉะนั้นกำลังแรงงานที่มีอยู่ในหมู่บ้านจึงเป็นคนสูงอายุและเด็กน้อย

ครูของโรงเรียนบ้านถ้ำหลายคน แม้ไม่ได้เข้าร่วมงานวิจัยเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้งแต่ทั้งโรงเรียนก็ได้ให้การสนับสนุนมาโดยตลอด โดยเฉพาะครูวิเชียร บุญศิลป์ไทย ที่ปรึกษา เป็นคนชักนำให้แกนนำชาวบ้านเข้าร่วมงานวิจัยรวมทั้งครูรัตดา บุญศิลป์ไทย ที่ปรึกษาของกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

รูปที่ 17

ชาวบ้านช่วยกันทำutowงงานสืบชะตา

. ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ

ชาวบ้านถ้ำ-หนองเป็ย 100 เปอร์เซนต์ นับถือศาสนาพุทธ มีแบบแผนของประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ ไม่ต่างจากคนเมือง วัฒนธรรมล้านนาทั่วไป ที่เห็นชัดเจนคือความมีศรัทธา ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์วัดถ้ำต้บเตา ที่เป็นศูนย์รวมของความศรัทธา ชาวบ้านมีความเชื่อและประเพณีที่ผูกพัน ระหว่างวัดกับบ้านมายาวนาน นับได้ตลอดชีวิตของคนทั้งอดีตและปัจจุบัน ประเพณีต่างๆ ของหมู่บ้านจึงต้องข้องเกี่ยวกับวัด ทางพิธีศาสนาซึ่งได้แก่ งานประเพณีสงกราน้ำพระ แห่ไม้ค้ำสะหลี (ต้นโพธิ์) ในวันสงกรานต์ การทำบุญตามประเพณีหกเป็ง (วันมาฆบูชา) ประเพณีต่างๆ ในสิบสองเดือน เป็นต้น

๘. ทรัพยากรของชุมชน

โดยที่สภาพของหมู่บ้านอยู่แวดล้อมด้วยป่าและเขาดังนั้นทรัพยากรของชุมชนจึงเกี่ยวข้องกับ ภูเขา ป่าไม้ ถ้ำ ในการวิจัยขณะนักวิจัยได้ทำการสำรวจทรัพยากรของชุมชนร่วมกันดังนี้

รูปที่ 18

พระอธิการศิลปชัย ญาณวโร เจ้าอาวาสวัดถ้ำต้บเตา

ถ้ำดับเตา เป็นศาสนสถานโบราณ มีตำนานความเป็นมาหลายร้อยปี ตั้งอยู่บ้านหมู่ 13 ตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ ทิศใต้จรดแนวคอยเชียงดาว และเป็นหนึ่งในเทือกเขาสลับซับซ้อนติดชายแดนประเทศพม่าทางทิศตะวันตก บริเวณเขตวัดจากบริเวณเชิงเขา ถ้ำดับเตามีพื้นที่ประมาณ 35 ไร่ มีลำธารน้ำใสไหลมาจากแหล่งน้ำร้อน ที่อยู่ห่างออกไปทางใต้กิโลเมตร

เศษไหลผ่าน ถ้ำดับเตามีลักษณะพิเศษกว่าถ้ำใด ๆ ที่มีทั้งถ้ำมืดและถ้ำแจ้งในถ้ำมืดมีความลึกประมาณ 2 กิโลเมตร มีความอลังการน่าสนใจต่อการเที่ยวชมไม่น้อย มีสิ่งน่าสนใจหลายอย่างเช่น ทรายไหลเลี้ยง ประตูดอคาบป ชาติคุณิม เกร็ดระยิบระยับของหินงอกหินย้อยส่วนถ้ำแจ้งนั้นในอดีตหลายร้อยปีเคยเป็นที่พักของผู้สัญจรผ่านจากพม่ามาไทยหรือไทยไปพม่ารวมถึงเป็นจุดพักพลของการเคลื่อนทัพ ที่สำคัญเป็นนิวาสถานของความศักดิ์สิทธิ์ของนักบวช ฤๅษี นักพรต แต่ครั้งโบราณของพม่าและไทยใช้เป็นที่ปฏิบัติสัจปายะบำเพ็ญศีลภาวนา ดังมีหลักฐานร่องรอยปรากฏ

วัดถ้ำดับเตาสร้างสมัยใด ใครเป็นผู้สร้างนั้นไม่ปรากฏแน่ชัด เพียงแต่สันนิษฐานตามหลักฐานจากสิ่งก่อสร้างถาวรวัตถุในวัดคือพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดกว่า 9 เมตร สร้างด้วยอิฐและปูนพอกด้วยยางไม้รักปิดทองตามแบบศิลปะอยุธยา จากคำบอกเล่าของเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน (พระอธิการ ศิลปชัย ญาณวโร หรือ ตุ่น้อย) ซึ่งทราบจากอดีตปลัดอำเภออาวุโส (นายปลายมาศ พิศภาดา) อีกต่อหนึ่งเล่าว่ามีผู้เฒ่าท่านหนึ่งเล่าให้ฟังแต่ก่อนนี้มีป้ายเขียนบอกไว้ว่าถ้ำนี้เคยเป็นที่ประทับพักแรมของกองทัพสมเด็จพระเอกาทศรถก่อนติดตามพระนเรศวรไปตีเมืองตองอู ในปี พ.ศ. 2135 โดยสมเด็จพระเชษฐาเคลื่อนทัพไปทางเชียงดาว เข้าพักพลที่เมืองหางซึ่งขณะนั้นเป็นเมืองในราชอาณาจักรสยามที่สันนิษฐานอย่างนี้เพราะคนโบราณแต่ละถิ่นแคว้นตามความคุ้นเคยหากจะก่อสร้างถาวรวัตถุใดมักจะใช้แบบก่อสร้างตามพื้นถิ่นภูมิลำเนาเดิมของตน

รูปที่ 19

บันไดทางขึ้นสู่ถ้ำ

วัดถ้ำดับเตาได้ถูกทิ้งให้ร้างไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง หรือเป็นอย่างไรมิปรากฏหลักฐาน จนผ่านมาถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยเจ้ามหาวงศ์เจ้าหลวงเมืองฝางคนที่ 2 (พ.ศ.2434-2435) จากหนังสือเรื่องตำนานเมืองโยนกเชียงแสนของนายสงวน โชติสุขรัตน์ มีข้อความตอนหนึ่งว่าเจ้าหลวงมหาวงศ์เดินทางมารับหน้าที่ ได้มาพักที่ถ้ำแห่งนี้ (อาจมาสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในถ้ำด้วย) ซึ่งต่อมาจึงมีคำสั่งให้มีการบูรณะศาสนสถานวัดถ้ำดับเตาพร้อมกับวัดพระบาทอุดม (อยู่ใน ต.เวียง อ.ฝางมีตำนานเรื่องพระนางสามผิวกับน้ำบ่อสาววา) และก่อนหน้าที่จะได้ทำการบูรณะนั้นก็ให้มีฝรั่งชาวอเมริกันเข้ามาสำรวจในถ้ำลึกลับได้มาพักที่เมืองฝางในสมัยเจ้าหลวงสุริโยศ เจ้าหลวงที่มาปกครองเมืองฝางช่วง พ.ศ. 2424 - 2434 มร.คาร์ลบ็อก บันทึกลงถึงความสำคัญของถ้ำดับเตาไว้ว่า “เป็นสถานที่สำคัญทางศาสนามีอายุมากกว่าร้อยปี มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่เป็นพระนอน ก่อด้วยอิฐ โบกปูน ทาทับด้วยยางไม้ปิดทอง ชำรุดทรุดโทรมมาก จนยางไม้และแผ่นทองหลุดร่อนเป็นแห่ง ๆ โดยรอบของพระนอนองค์ใหญ่นั้น มีพระพุทธรูปสาวกนั่งประนมมืออยู่รอบ ๆ ตรงมุมสุดของโถงถ้ำมีพระพุทธรูปนั่งปางประทานพรขนาดกลางย่อ้ม ตั้งอยู่ บนพื้นสูงใกล้ ๆ มีบันไดไม้ทรุดโทรม พาดเพื่อให้คนขึ้นไปห้ที่ลับถ้ำชั้นบน นอกนั้นมีพระหินแกะขนาดต่าง ๆ ที่พระครูองค์และพวกพ่อค้า นำมาจากเขตไทยใหญ่มาดวางไว้ในถ้ำ ส่วนตามบริเวณพื้นถ้ำพบเศษจิวรเก่า หมอน เสื้อ คนโทน้ำ รูปเทียนที่มีคนนำมาไหว้บูชาพระส่วนตรงปากถ้ำเหนือประตูทางเข้ามีการตกแต่งด้วยอิฐและปูนขาวดูหยาบ ๆ มีหินแกะรูปหนูมานและรูปนกยูง มร.คาร์ลบอกซ์ สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นพวกไทยใหญ่เป็นคนสร้าง เพราะรูปสลักนกยูงที่เป็นสัญลักษณ์ และจากคำบอกเล่าของชาวเมืองฝาง พวกเงี้ยวหรือไทยใหญ่ต่างนับถือถ้ำนี้มากเช่นกัน (เมืองฝางแต่เดิมเป็นถิ่นแดนชุมชนไทยใหญ่ – นักวิจัย) และพวกพ่อค้าชาวไทยใหญ่ที่เดินทางมาค้าขายกับล้านนา หรือพ่อค้าล้านนาไปค้าขายกับพวกไทยใหญ่ก็ต่างล้วนใช้เส้นทางผ่านที่นี่ มักจะเข้าพักนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในถ้ำนี้ประจำ” แต่น่าอดสูหุดหู่เสียดายปัจจุบันพระพุทธรูปปางประทานพร หินสลักรูปหนูมาน รูปนกยูงจำหลัก และแผ่นหินศิลาจารึกอักษรโบราณที่เคยมี ได้หายสาบสูญไปอย่างไร้ร่องรอย

ถ้ำดับเตา จากหนังสือประวัติถ้ำดับเตาโดยอินสวร แยมแสง เป็นชื่อที่เข้าใจว่าน่าจะมาจากคำว่า “ดับเตา” คำเมือง หรือดับขี้เถ้าในภาษากลางเพราะแต่ดั้งเดิมละแวกบริเวณป่ารกมักจะมีไฟไหม้ป่า ซึ่งต่อมาคำพูดก็เปลี่ยนเพี้ยนเสียงเช่นเดียวกับคำว่า ลานนา เป็นล้านนาเมื่อมีการค้นพบในปี (คัมภีร์) โบราณภายหลัง (นักคิดในท้องถิ่นบางคนเห็นแย้งว่า “ดับเตา” น่าจะมาจากเตาหรือสหาทรายที่มีอยู่มากมายสะสมเป็นดับทับถมตามแหล่งน้ำต่าง ๆ) แต่โดยความเป็นถ้ำดับเตาตามที่เรียก

กันปัจจุบันนั้นเป็นถ้ำที่มีอัตลักษณ์ทางธรรมชาติต่างจากถ้ำอื่นๆ คือมี 2 ถ้ำติดกันคือ ถ้ำแจ้งและถ้ำมืด

ถ้ำแจ้ง เป็นถ้ำเปิดด้านบนปากปล่องกลมกว้างใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณกว่า 10 เมตร มีต้นไม้หญ้าปกคลุมอยู่ แต่ก็พอมีช่องให้แสงส่องให้โถงถ้ำสว่างภายในถ้ำมีพระพุทธรูปแบบ ถิ่นนา อุษยา และพม่า รวมทั้งพระพุทธรูปประธานองค์ใหญ่พระเจ้าตนหลวงที่สร้างใน พ.ศ. 2450 สมัยหลวงพ่อประภาเป็นพระเจ้าอาวาส ถัดลงไปทางตะวันตกเป็นโพรงใหญ่ลอดไปทะลุด้านนอก อีกทางหนึ่งเรียกกันว่าถ้ำแม่ครัว (เข้าใจว่าเป็นโรงครัวที่ประกอบอาหารในสมัยโบราณ- นักวิจัย)

รูปที่ 20

พระเจ้าตนหลวง และพระนอนปางไสยาสน์

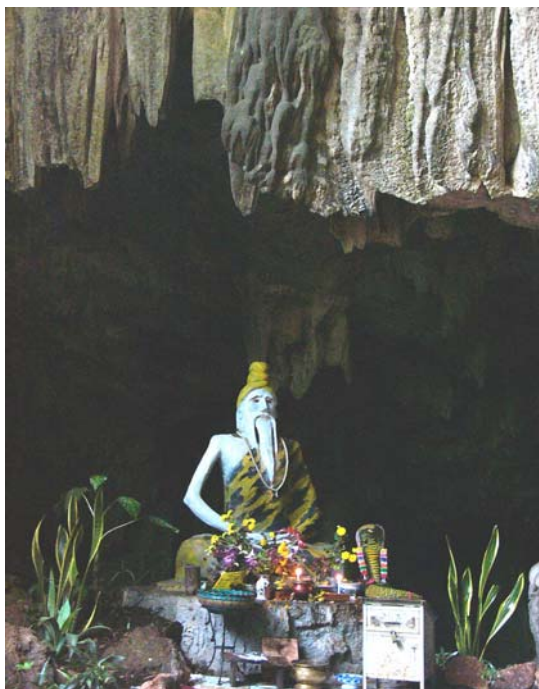
ถ้ำมืด อยู่ถัดถ้ำแจ้งไปทางขวามือ เชื่อมด้วยทางเดินขอบผาหิน มีความลึกประมาณ 2 กิโลเมตร ตลอดทางมีไฟฟ้าส่องสว่างอำนวยความสะดวกต่อการเดินชมหินงอกหินย้อย เกิดตระการระยิบระยับพร่างพรายเมื่อเดินเข้าไปได้ลึกประมาณกิโลเมตรกว่าจะถึงจุดชมทรายไหลแล้ง และช่องประตูรอดบาป (ซอกแคบของรูหินทางผ่าน) ที่ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวล่ำลือกันถึงตำนานงูศักดิ์สิทธิ์ สถิตเฝ้าปากประตู (นักวิจัยเคยเห็นได้งามพระคุณเจ้าและมรรคทายกของวัดถ้ำดับเตาบอกว่าเป็นงูจงอางไม่เคยทำร้ายใคร คนที่มีบาปมากกว่าบุญมักได้เจอหรือบางครั้งงูจะขวางทางจนไม่ให้เห็นลอดประตู) และสุดทางที่สายไฟฟ้าถึงเป็นจุดเจดีย์น่วม (น่วมนึม) ลักษณะคล้ายโคลนหินปูนจากเพดาน

ถ้าย่อยหยดลงมาสะสมกองพอกเป็นรูปทรงเจดีย์ เมื่อใช้มือแตะจับจะนิ่มกลงไปจะบวมแล้วคืนรูปเดิม และนักท่องเที่ยวมักนิยมแกะเหรียญปิดทองตามศรัทธาของแต่ละบุคคล

วัดถ้ำตับเต่าในภาคตำนานมุขปาพะ

ปลายพุทธกาล ขณะที่สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระชนม์พรรษาชรามาก ด้วยตรากตรำ พระวรกายแผยแผ่พุทธศาสนาในถิ่นฐานต่างๆ จนมีพุทธสาวกและพุทธบริษัทสี่เป็นปีกแผ่น จากตำนานที่เล่าต่อกัน จวบจนปลายอายุขัยใกล้เวลาเสด็จดับขันธตามคำทูลของพญามาร

รูปที่ 21

รูปปั้นฤษีที่ชาวบ้านมีความศรัทธาร่วมกันสร้าง

พระพุทธเจ้าได้รับนิมิตบาตอาหารที่ประกอบด้วยสุกรมัทวะ(อาหารประกอบด้วยเนื้อหมู แต่บางตำราวินิจฉัยว่าเป็นเห็ดที่งอกจากซากหมูเป็นโรค) จากนายจุนทะ หลังจากที่รับฉันพระพุทธเจ้าเกิด

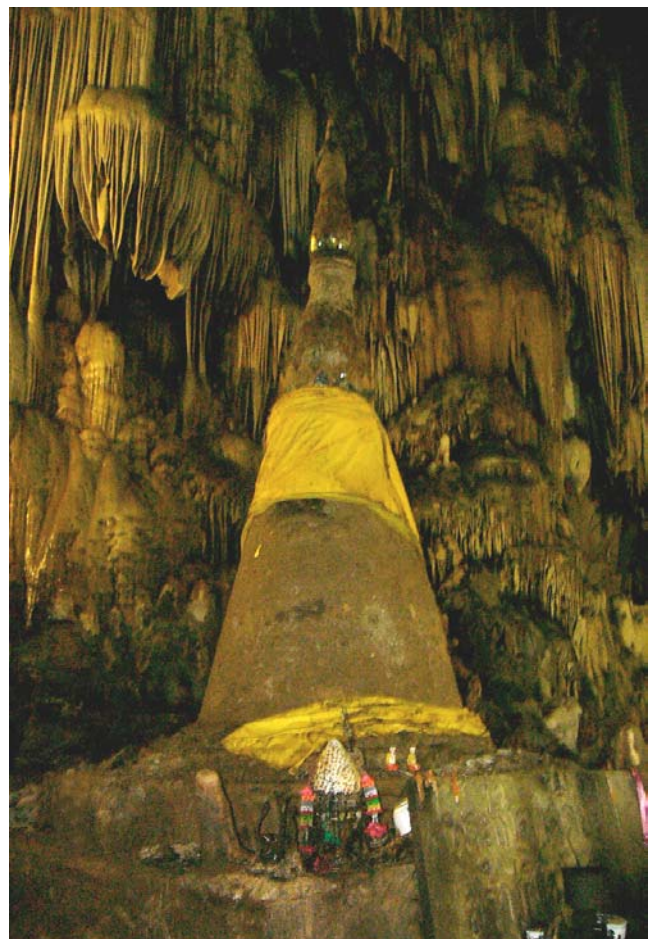
อาการประชวรอาเจียน เนื่องจากอาหารเป็นพิษ และได้เสด็จในเวลาประชวรมาประทับ ณ ถ้ำแห่งหนึ่งซึ่งก็คือถ้ำตับเต่า กับพระอรหันต์พุทธอนุชา ผู้อุปัฏฐาก พร้อมกับพระสงฆ์ติดตามอีก 500 รูป เพื่อเฝ้าอาการ พระสงฆ์สาวกเหล่านี้บ้างเป็นพระอรหันต์ บ้างมีอภิญา มีความเป็นอริยะสงฆ์ลำดับลดหลั่น ไปจนถึงพระสุปิตติปันโน ด้วยความเป็นห่วงต่อพระอาการประชวรพระสงฆ์ทั้งหลาย จึงได้มีมติโดยพร้อมเพรียงมอบหมายให้พระอรหันต์ผู้มี

อภิญาอิทธิฤทธิ์เหาะไปบอกเชิญหมอชีวกโกมารภัทร์ ให้มารักษาอาการประชวรของพระพุทธเจ้า หมอชีวกฯ ได้เดินทางมาถวายรักษาอยู่ 3 วันอาการ

ของพระพุทธเจ้าก็มิบรรเทาแต่อย่างใด ตรงข้ามกับทรุดลงจนหมอชีวกฯ ได้นิมนต์พระอรหันต์รูปเดิมเหาะนั้นไปเชิญพระฤษีผู้เป็นอาจารย์ มาสมทบเพื่อช่วยกันรักษาพระพุทธโคดม พระอาจารย์ฤษีได้ตรวจอาเจียนของพระสัมมาพุทธเจ้าพบว่า สาเหตุประชวรนั้นมีสาเหตุมาจากพิษอาหารสุกรมัทวะ จะรักษาด้วยยาธรรมดานั้นคงไม่ได้ ดังนั้นจึงบอกให้เหล่าพระอรหันต์ไปเฝ้าตามพระอาจารย์ฤษีบอก ซึ่งพระอรหันต์ผู้มีอภิญาสำแดงอิทธิฤทธิ์ได้เวียนกลับไปเอาโอสถวิเศษนี้ถึง 3 ครั้ง 3 ครา ก็ไม่ได้ตัวยาตรงตามที่พระอาจารย์ฤษี บอกสักครั้ง จนที่สุดจึงต้องมีคำสั่งให้หมอชีวกไปเอาเอง

เหตุการณ์ความวิตกของพระอรหันต์สาวกและแพทย์ เรื่องราวต่างๆ ไม่รอดพ้นจาก
 ข่ายพระญาณของพระพุทธเจ้าไปได้ ซึ่งพระองค์ทรงปรารภกับพระอานนท์ พุทธอนุชาว่า “ตลาคค
 ได้รับอาราธนาจากพญามารเพื่อดับขันธุ์ปรีณิพพาน ได้รับบิณฑบาตอาหารมือสุดท้าย เมื่อตลาคค
 ได้ฉันแล้วทำให้เกิดผลานิสงฆ์เป็นอันมากแก่ผู้ถวายคือ นายจุนทะ ผู้ถวายอาหารสุกรมัทวะนี้ อาหาร
 สองมือนั้นให้ผลานิสงฆ์ส่งผลอย่างมากแก่ผู้ถวายบิณฑบาต อาหารมือแรกตอนสำเร็จตรัสรู้เป็น
 พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนอาหารมือสุดท้ายที่ถวายโดยนายจุนทะฉันแล้วก็จะเสด็จ
 ปรีณิพพานดับขันธุ์ ดังนั้นหากตลาคครับฉันโอสถจากอุษิหยาประชวร ก็จะไม่ใช่การรักษาสำจะ
 แก่พญามาร จะทำให้อาหารมือสุดท้ายที่รับบิณฑบาตไม่เกิดผลานิสงฆ์แก่ผู้ถวายเต็มที ฉะนั้นจึงจำ
 เป็นต้องหาทางออกไปจากถ้ำนี้เสียเพื่อแสวงหาสถานที่เหมาะสมแก่การดับขันธุ์ปรีณิพพาน จากนั้น
 พระพุทธเจ้าทรงอธิษฐานขอให้เพดานถ้ำบังเกิดเป็นโพรง ครั้นพระอุษิปรงยาเสร็จ ให้หมอชีวกมา
 ถวายรักษาก็ไม่ได้พบ ปรากฏว่าพระพุทธเจ้ากับพระอานนท์เสด็จเหาะออกไปยังเมืองกุสินารายณ์
 เสียก่อน ส่วนบรรดาพระสาวกที่เป็นพระปวชนยังไม่สำเร็จบรรลุนิพพานโลกกุตระผล ต่างพากันโศก
 เศร้า คร่ำครวญ ที่เป็นอริยะสงฆ์พอมีสติพิจารณา ในเหตุปัจฉัยตามสภาวะธรรมต่างให้สติต่อกัน มุ่ง
 พยายามบำเพ็ญเพียรหาโมกขธรรมจนได้บรรลอรหันต์โดยครบถ้วนทุกรูจนกระทั่งท้ายสุดอัคร สาวก
 ทั้ง 500 จึงได้ตัดสติใจดับขันธุ์ ทอด
 ร่างพร้อมกันตรงบริเวณหน้าถ้ำ อสุภ
 สังกลิณเฒ่าหมื่น ตลบอบอวลไปทั้งป่า
 ร้อนถึงพระอินทร์ ผู้มีคาทิพย์เล็งเห็น
 เรื่องราวทั้งหมดจึงได้บัญชาให้ เทพบุตร
 มเหศักดิ์ตนหนึ่ง นำไฟทิพย์จากสวรรค์
 มาประชุมเพลิงเผาศพ ของพระอรหันต์
 ทั้งหลาย ไฟทิพย์มีความร้อนแรงได้เผา
 ลุกไหม้กินป่าอาณาเขตกว้าง 8000 วา
 ไหม้ลึกลงไปได้แผ่นดินถึง 1000 วา ไฟ
 ทิพย์ร้อนแรงสร้างความเดือดร้อน ไปถึง
 เมืองบาดาล อันเป็นที่อยู่ของพญานาค
 นาม อรุณคราช พญานาคร้อนจนไม่อาจ
 ทนไหวจึงได้พาบริวาร ชำแรกพื้นขึ้นมา
 จากใต้บาดาล ซึ่งจุดที่บรรดาพญานาค
 โผล่ ก็คือจุดน้ำรูทั้ง 4 แห่ง และบริเวณ
 พื้นดินขาวที่ปรากฏก็คือ ขี้เถ้าหลังไฟ

รูปที่ 22

หลังจากพญานาคพ่นน้ำดับไฟ ถ้ำดับเตา
ที่เรียกปัจจุบันก็มาจาก ถ้ำดับถ้ำ นั่นเอง

ธาตุน่วม (เจดีย์นึม)

รูปที่ 23

ป้ายห้ามลงเล่นน้ำรูตะเคียน

น้ำรู หรือแหล่งต้นน้ำผุดจากโพรงน้ำใต้ดินในแนวเขาหินปูน ดอยถ้ำงาม-ถ้ำดับเตา มีสภาพคล้ายบ่อน้ำแต่ไม่อาจหยั่งความลึกได้จึงเป็นความน่าอัศจรรย์ที่ไม่มีใครตอบได้ว่าน้ำจากน้ำรู มาจากที่ใด น้ำในน้ำรูมีสีฟ้าใสราวกับน้ำทะเลที่ใสสะอาด และมองเห็นสาหร่ายอย่างชัดเจนมีถึง 4 บ่อด้วยกันคือ รูบ่อหิน รูต้นเตม รูตะเคียน และรูหลวง

รูปที่ 24

น้ำรู ตะเคียน เย็น ใส ได้เงาไม้ร่มรื่น

1. สภาพโดยทั่วไปอาณาเขตบริเวณของน้ำรูทั้งสี่

น้ำรูทั้งสี่ ผุดขึ้นในบริเวณติดกับเชิงเขาถ้ำงาม แนวทิศใต้ ตะวันตก ของหมู่บ้าน ถ้ำ - หนองเปี้ย เรียงกันเป็นลำดับจากน้ำรู บ่อหิน - ต้นเตม - ตะเคียน และน้ำรูหลวง

1.1. รูบ่อหิน อยู่ห่างจากทางสาธารณะประโยชน์สุดทาง ประมาณ 100 เมตร น้ำรู มีความกว้างประมาณ 4 ตารางเมตร บริเวณโดยรอบมีต้นไม้และไม้ยืนต้นหลายชนิด เช่น ไม้มะขาม ไม้ทองหลาง ไม้รัก ฯลฯ สำนักสงฆ์วัดถ้ำงาม สูบน้ำจากรูบ่อหินไปใช้พร้อมกับคอยรักษาดูแลความสะอาดเรียบร้อย ในหน้าแล้งน้ำจะแห้ง จนเหลือน้ำขอดก้น ช้างชอกหินอยู่เล็กน้อย

1.2. น้ำรูต้นเตม ถัดจากรูบ่อหินราว 300 เมตร มีความกว้างประมาณ 25 ตารางเมตร มองลงไปใต้น้ำเห็นสาหร่าย ต้นแห่น รากหญ้าไทรครีมน้ำที่นี้จะมากและลึกกว่ารูบ่อหินและอาณาบริเวณร่มรื่นเพราะอยู่ใต้ไม้ปรกคลุมอย่างหนาแน่น สำนักสงฆ์วัดถ้ำงามสูบน้ำจากรูต้นเตมไปใช้บริโภคตลอดมานานหลายปี จากการสอบถามชาวบ้าน และพระวัดถ้ำงาม ต่างให้ข้อสังเกตตรงกันว่า ระยะเวลาให้น้ำน้อยลงมาก และพวกที่เข้ามาเที่ยวหรือชาวบ้านที่ตัด ไม้เก็บของป่าขอบกิ่งขยะเรียกราด ไม่เป็นที่เป็นทาง

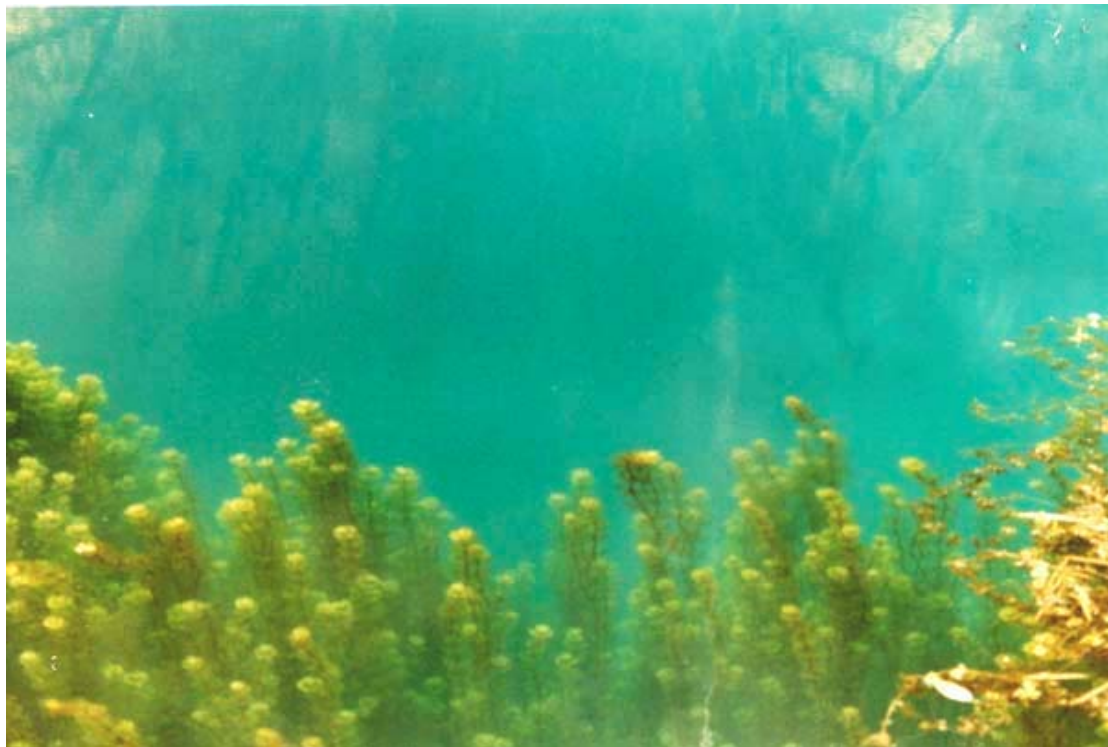
รูปที่ 25

สองสหายนักวิจัยชาวบ้านจะมักเขม้นบันทึกเก็บข้อมูลน้ำรูต้นเดิม – รูบ่อหิน

1.3. รูตะเคียนหรือรูสักเคียน อยู่ถัดจากรูต้นเดิม 70 เมตร มีขนาดพื้นที่น้ำประมาณ 100 ตารางเมตร สภาพนิเวศวิทยาในน้ำอุดมด้วยพืชและสัตว์ น้ำสีฟ้าใสมีความลึกหากมองลงไปตรงใจกลางจะไม่สามารถมองเห็นถึงก้นพื้น ในภาพเป็นพืชสาหร่ายที่ขึ้นอยู่ใต้น้ำ ช่วงปลายฝนต้นหนาวถึงหน้าร้อนเดือนเมษา จะมีความงาม น้ำใส มองเห็นฝูงปลา ตัวน้อยแหวกสาหร่ายใต้น้ำเพลิดตาเพลิดใจยิ่ง ที่น้ำประหลาดก็คือน้ำที่ไหลออกจากรูตะเคียนจะไม่ขุ่นแม้จะมีเด็ก ๆ เล่นน้ำทั้งวัน และบริเวณพื้น มีกุฎีปลูกไถ่รูตะเคียน เป็นเขตสำนักพักสงฆ์วังน้ำทิพย์ ที่มีพระลูกศิษย์ของหลวงปู่พุทธอิสระ พระนักเทศน์ชื่อดัง แห่งวัดอ้อน้อยนครปฐม ใช้เป็นที่สัปปายะปฏิบัติภาวนา และพระสงฆ์ทุกรูปต่างก็ได้ใช้น้ำจากรูตะเคียนนี้บริโภคใช้ประจำวัน

รูปที่ 26

พืชตระกูลสาหร่ายใต้น้ำรูตะเคียน

1.4. น้ำรูหลวงหรือ สุธหลวง อยู่ในแนวเชิงเขาเดียวกับน้ำรูทั้งสามแต่ห่างออกไปอีกราว 500 เมตร เป็นรูน้ำใหญ่สุด คือกว้างประมาณ 1 ไร่ แหล่งน้ำรุกริมด้วยบอน กล้วยและพันธุ์ไม้ต่าง ๆ จนมองไม่เห็นผิวน้ำ จากคำบอกของชาวบ้านว่าน้ำรูหลวงมีความลึกมากขนาดต้นไม้ใหญ่สูงนับสิบเมตร โคนจมมิดหายไปใต้น้ำ และในช่วงเดือนกรกฎาคมหรือช่วงเข้าพรรษาของทุกปี พืชที่ปกคลุมรูน้ำจะถูกดูดหายไปน้ำจะกลับกลายมีสีขุ่นแดงซึ่งชาวบ้านบางคนเล่าขานปากต่อปากเชื่อว่าใต้น้ำมีพญานาค แต่ข้อแย้งในหมู่นักวิจัยชาวบ้านบางคนอธิบายว่าเป็นเพราะสภาพน้ำใต้ดินและอิทธิพลทางอุทกวิทยาที่เชื่อมโยงกันทำให้น้ำมีสภาพที่เปลี่ยนไป

2. สภาพนิเวศวิทยาพืชสัตว์ของน้ำรู

น้ำรู หรือแหล่งต้นน้ำผุดจากโพรงน้ำใต้ดินในแนวเขาหินปูน คอยถ้ำงาม-ถ้ำดับเตา เป็นขุนน้ำหนึ่งที่ถูกขุดไปด้วยอนุชีวพันธุศาสตร์และความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตนานาชนิด จากการสำรวจของคณะกรรมการประมวลผลการสังเกตพืชที่พบในบริเวณน้ำรูได้แก่ บอน สาหร่าย เฟิร์น แหนแดง ต้นอ้อ กล้วยไทร สาหร่าย ตะไคร่น้ำ ส่วนสัตว์เช่น กุ้ง ปู ปลา งู ตะพาบน้ำ เป็นต้น ส่วนในรอบๆ บริเวณมีต้นไม้ร่มรื่นพบว่ามีฝูงนก กระรอก กิ้งก่า งู ตุ่น และสัตว์เล็กสัตว์น้อยต่างๆ อาศัยอยู่มากมาเปรียบเทียบกับย่อนไปยี่สิบปีก่อนของคณะวิจัยชาวบ้าน พบว่าปัจจุบันความอุดมทางนิเวศได้ลดลงไปเป็นอันมากเช่นเดียวกับปริมาณน้ำที่หายไปกับความแห้งแล้งเนื่องจากป่าไม้ถูกโค่นตัดอยู่ประจำ

รูปที่ 27

น้ำรูหลวงขณะที่ดินบอนและหญ้าขึ้นปกคลุม

3. น้ำรูกับเส้นทางน้ำไหล

เส้นทางไหลจากน้ำรูแบ่งออกเป็น 2 สายน้ำใหญ่ สายแรกคือรูต้นเดิมกับรูตะเคียน ไหลรวมกันลงสู่หนองเปี้ย ในระยะทางประมาณ 600-700 เมตร ผ่านสวนที่ดินผืนใหญ่ของเอกชน ที่รวบรวมกว้านซื้อจากชาวบ้านมาหลายปี ซึ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งปล่อยทิ้งรกหญ้าวัชพืช และหล่มโคลน ส่วนอีกสายหนึ่งคือน้ำรูหลวงจะไหลผ่านป่าบางส่วนผ่านสวนของชาวบ้านเป็นระยะทางยาวประมาณ 1.5 กิโลเมตรน้ำทั้งสองสายจะไหลขนานกันจนกระทั่งถึงบริเวณหน้าวัดลำดับเตา แล้วจึงไหลลงไปผ่านหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลศรีดงเย็น ก่อนจะไหลลงสู่ลำน้ำฝาง แม่น้ำสายหลักของ อำเภอไชยปราการ ฝางและแม่อาย

รูปที่ 28

คลายร้อนในลำธารใสเย็น

สายน้ำจากน้ำรูนี้ได้ยังประโยชน์แก่พระและภรรยาในสำนักสงฆ์วัดถ้ำงามและวังน้ำทิพย์ น้ำใช้จากน้ำรูต้นเดิม และ รุตะเคียนในการอุปโภค เจ้าของสวน และชาวบ้านที่ไร่ทำสวน ในเขตบริเวณนั้น พระวัดถ้ำดับเตา (มหานิกาย) และภรรยาในวัด ตลอดจนชาวบ้านถ้ำ-หนองเบี้ยว และอีกหลายหมู่บ้าน ได้ คั้น อาบ ซักล้าง จับกุ้งหอยปูปลาเป็นอาหาร เกษตรกรหลายหมู่บ้านจำนวนหลายร้อยครอบครัว ใช้น้ำนี้ในการเพาะปลูก ทำสวนไร่นาทุกปีช่วงฤดูการเพาะปลูกตั้งแต่เดือนมิถุนายน จะมีเกษตรกรผู้ใช้น้ำมาทำพิธีบูชาผีขุนน้ำก่อนไถหว่านทำนา นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากในฤดูร้อนชาวบ้าน นักท่องเที่ยวปีละหลายพันคนจะพากันมา เที่ยวพักผ่อนหลบร้อนมาหาความร่มเย็นจากน้ำรู น้ำรูจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คนในท้องถิ่น และใกล้เคียงรู้จักกันดี

รูปที่ 29

แหล่งอาหารโปรตีนของชาวบ้าน

หนองเบี้ยว

หนองเบี้ยวเป็นหนองน้ำสาธารณะของหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2542 กระทรวงมหาดไทยในโครงการเศรษฐกิจชุมชน โดยการประสานงานหัวหน้าโครงการวิจัย ได้อุดหนุนงบประมาณเลี้ยงปลาในกระชัง แก่กลุ่มเกษตรกรธรรมชาติเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของหมู่บ้านที่นำโดย นายวิเชียร บุญศิลป์ไทย ครูนักคิดของโรงเรียนบ้านถ้ำดับเตา พร้อมกันในเวลาใกล้เคียงโดยการส่งเสริมจากหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสวน กรมป่าไม้ ได้จัดให้ช่างออกแบบผังภูมิสถาปัตยกรรมและบริษัทปูนซีเมนต์ไทยได้บริจาคทุนสร้าง

อาคารศาลาเอนกประสงค์ ให้เป็นสมบัติไว้เป็นศูนย์กลางการศึกษาพัฒนาชุมชนซึ่งต่อมากลางคณะนักวิจัยหน่วยงานราชการ องค์กรประชาชนในพื้นที่ ต่างใช้เป็นที่จัดประชุม ส่วนการพัฒนา ก็ได้มีมาเติมอย่างต่อเนื่องเช่น อบต. ศรีดงเย็น จัดบพิเศษปรับปรุง อำเภอไชยปราการมาปล่อยปลา ปลุกต้นไม้ในวันสำคัญ เป็นต้น รวมทั้งคนในหมู่บ้านได้เปิดร้านอาหารชื่อ “คอยล้อม” ไว้บริการนักท่องเที่ยว อีกด้วย

รูปที่ 30

พักผ่อนยามว่าง

1. ขนาดทำเลที่ตั้งและภูมิทัศน์บริเวณ โดยรอบของหนองเบ็ญสภาพทั่วไป

ขนาดทำเลที่ตั้ง ภูมิทัศน์บริเวณ โดยรอบเป็นหนองน้ำที่รองรับน้ำจากรู้นเดิมและรูตะเคียน หนองเบ็ญเป็นหนองน้ำที่มีภูเขาล้อมรอบ 3 ด้าน คือด้านทิศใต้ ตะวันออกและทิศตะวันตก เป็นหนองน้ำที่ได้รับการสนับสนุนขุดลอกพัฒนา โดยหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสูง (สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ) กรมป่าไม้ อยู่ห่างจากถนน รพช.ประมาณ 1.5 กิโลเมตร และแยกจากเส้นทางในหมู่บ้านประมาณ 4-500 เมตร เป็นทางดินขรุขระ ถ้าฝนตกหนักจะเป็นแอ่งโคลนตมน้ำขังรถยนต์แล่นไม่สะดวก แต่ก็มีอาณาบริเวณโล่งกว้างพอที่จะจัดวางภูมิสถาปัตยกรรมได้อย่างดีซึ่งทางป่าไม้ได้ออก

แบบไว้แล้วจากคำบอกเล่าของคนแก่ในหมู่บ้านเมื่อสมัย 40-50 ปี แต่ก่อนหนองเบ็ญเคยมีผืนน้ำ ความกว้างหลายพันไร่จรดถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน ช่วงหน้าน้ำคนในหมู่บ้านจะออกติดต่อทำธุระ หรือไปวัดถ้าดับเตาต้องใช้เรือพายในการเดินทาง ปัจจุบันพื้นที่น้ำหนองเบ็ญเหลืออยู่ประมาณ 200 กว่าไร่คือมีขนาดกว้าง 280 เมตร ยาว 480 เมตร (ข้อมูลจากหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสูง)

รูปที่ 31

คณะนายอำเภอไชยปราการ และประชาชน ร่วมปล่อยปลา 12 สิงหาคม 45

2. ทรัพยากรในหนองเบ็ญ และบริเวณโดยรอบ

หนองเบ็ญเป็นแหล่งน้ำที่มีน้ำอยู่ตลอดปี จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณของ ปริมาณน้ำฝนน้ำรูต้นเดิม และรูตะเคียนเป็นหลัก ในหนองมีปลาและสัตว์น้ำจากธรรมชาติอาศัย อยู่ชุกชุมรวมทั้งมีปลาที่ประมงปล่อยเลี้ยงเพื่อเป็นแหล่งอาหารโปรตีนของหมู่บ้าน มีปลามากกว่า 17 ชนิด ปลาที่พบได้แก่ ปลาดุก ปลากช่อน ปลานิล ปลาสลิด ปลาหมอเทศ ปลากระดี่ ปลาชิว ปลาสร้อย ปลานวลจันทร์ ปลานิลทับทิม ปลาบุ๋ทอง ปลาไหล ปลาตะเพียน ปลาหางนกยูง ปลาจะระเม็ด ปลาอี หลอย และปลาเทียว เช่นเดียวกับพืชพันธุ์จำนวนผักกูด สาหร่าย ผักหนอง ขึ้นอยู่ทั่วไปในหนองเบ็ญ ช่วงกลางวันจะมีฝูงนกต่างๆ เช่น นกเป็ดน้ำ นกกระยางขาว นกกระปูดตาแดง นกท้องลาย นกอุ้มบาต นกกระต๊ม นกกระยางออม โลมเดี่ยวหากินจับเหยื่อในหนองน้ำ อยู่ประจำ

นอกจากนี้ในหนองน้ำยังมีการเลี้ยงปลาในกระชังของชาวบ้านทั้งเป็นการเลี้ยงแบบ ส่วนตัวและเลี้ยงเป็นกลุ่ม แต่มีปัญหาคือ การเจริญเติบโตของปลาไม่ค่อยดี ตัวไม่โตเท่าที่ควร ทั้งนี้ไม่

ใช้เฉพาะปลาที่เลี้ยง ปลาธรรมชาติก็เป็นเช่นนี้ด้วย สันนิษฐานได้ว่า อาจเกิดจากสภาพน้ำมาจากภูเขาหินปูนนั่นเอง อย่างไรก็ตามในภาพรวมหนองเปี้ยก็เป็นแหล่งอาหารประมงน้ำจืดของชุมชน (food bank) ทั้งของคนในหมู่บ้านและคนหมู่บ้านอื่นๆ เข้ามาหากินปลาในหนองเก็บผักทำกระชังเลี้ยงปลาและขายอาหาร ทั้งเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจทุกวันจะมีนักท่องเที่ยวจากที่อื่นเข้ามาตกเบ็ด ผักผ่อนหย่อนใจ ฉะนั้นหนองเปี้ยจึงเป็นสถานที่เหมาะสม เพราะมีบรรยากาศที่วิเศษสวยงามไม่ยิ่งหย่อนกว่าที่ใด

รูป 32

ร่วมแรงปลูกต้นไม้

ป่าดงชมพู

ป่าดงชมพู เป็นผืนป่าในกลุ่มชุ่มน้ำ ช่วงหน้าฝนจะมีน้ำท่วมขังเป็นระยะเวลาาน น้ำจะมากหรือน้อยขึ้นกับปริมาณฝนตกแต่ละปี สภาพโดยทั่วไปของต้นไม้ในป่า ส่วนใหญ่จะเป็นไม้เนื้ออ่อน อายุไม่เกิน 40ปี แต่ก็้เป็นป่าที่รกรกริมด้วยพรรณไม้หลากหลายมีพืชสมุนไพร พืชที่ชาวบ้านนิยมเป็นอาหาร และมีสัตว์เล็กๆ อาศัยร่มไม้ใบบังอยู่อย่างหลากหลาย จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าดงชมพู โครงการฟื้นฟูสภาพป่าของหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสุน เคยคิด โครงการธนาคารอาหาร (Food bank) ของหมู่บ้านถ้ำดับเตา-หนองเปี้ย เคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านและ

โรงเรียนทำพิธีบวชป่า ปลูกต้นไม้

งานวิจัยท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้เข้ามาประจวบกับความต้องการของชาวบ้านเพื่อสร้างกระบวนการผลักดันแนวคิดจัดการดูแล ป่าดงชมพูให้เป็นป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจป่าเชิงนิเวศธรรมชาติ ที่ส่งเสริมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความหลากหลายทางชีวภาพอันเป็นชุมทรัพย์สำคัญของเศรษฐกิจหมู่บ้าน เป็นที่มาของอาหารและยา เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาของชาวบ้าน ป่าดงชมพูจึงเป็นชุมทรัพย์ธรรมชาติ ของหมู่บ้านถ้ำหนองเป็ย

รูปที่ 33

คณะนักวิจัยชาวบ้านกลางป่าชมพู

1. ลักษณะทั่วไป และที่ตั้งอาณาเขต

ป่าดงชมพูมีพื้นที่ประมาณ 400 ไร่ ทิศเหนือและทิศตะวันออกติดต่อบริเวณหนองเป็ย ทิศใต้และทิศตะวันตกติดกับที่ดินของชาวบ้านและนายทุนต่างถิ่น สภาพภายในป่าเย็นชุ่มชื้น ดินเป็นพรุบานเนื่องจากเป็นพื้นที่ระหว่างเขาหินปูน เจียวรกกที่บเต็มไปด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิด เถาวัลย์ บางจุดรกที่บจนแสงแดดส่องไม่ถึงพื้นดิน และที่พื้นดินมีรูปูปรากฏอยู่มากมาย

2. ทรัพยากรในป่าดงชมพู

ป่าดงชมพู สันนิษฐานจากชื่อป่าบริเวณนี้ น่าจะเป็นป่าที่มีต้นไม้สกุล มะเดื่อ ชมพูเคย

มีมาก จากคำบอกเล่าแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของนักวิจัยป่านี้ในอดีตเคยมีไม้เนื้อแข็งที่มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ต่อมาชาวบ้านได้ตัดโค่น ไปทำบ้านเรือน และขายเลี้ยงชีพ โดยที่ไม่มีการควบคุมรักษา ทำให้ไม่มีไม้เหล่านี้เหลืออยู่ สภาพของป่าในทุกวันนี้ส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้ออ่อนมีความสูงอยู่ระหว่าง 20-30 เมตร เช่น เหียง ทองหลวง ชมพูป่า ตะเคียน มะเกี๋ยง และผักป่าที่กินได้ รวมทั้งสมุนไพรเช่น รวงจืด จะค่านขาว บอระเพ็ด กาสสามปีก ดิงล่า ผักอีบุ ผักกาด ผักหนาม ผักแฉ่ว ผักเผ็ดผักกาดนก ผักเหือด หวายขม หางไหล (โล่ตื้น) เห็ดชนิดต่างๆ ที่ออกตามฤดู เช่น เห็ดขาวจะมีในช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม เห็ดปอบ ในเดือนพฤษภาคม- มิถุนายน เห็ดลม ช่วงปลายฤดูหนาว เห็ดโคน เห็ดไข่ห่าน ออกช่วงฤดูฝน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีกล้วยไม้ป่าเกาะอาศัยอยู่ตามต้นไม้ เช่น เอื้องชะเอว ช้างกระ เอื้องผึ้ง เอื้องลิ้นกระบือ เอื้องเขากวาง ขึ้นอยู่ทั่วไปในป่า ส่วนสัตว์ใหญ่เช่น เก้ง กวาง เลียงผา หมู เสือ ลิงชะนี ได้หายสาบสูญจากป่าบริเวณนี้ไปนานกว่า 30 ปีแล้ว ปัจจุบันสัตว์ที่พบได้แก่ หมูป่า ไก่ป่า งูเห่า งูสิงห์ กระรอก กระแต อีเห็น พังพอน เต่า ตัวตุ่น ตัวต่อ ผีเสื้อ ผึ้ง นกแดง นก ชนิดต่างๆ หอยและปู ดงที่มากับน้ำท่วมในฤดูฝนชุดธูราศัยดินชุ่มชื้นอยู่นับหมื่นๆรูรวมทั้งปลาบางชนิดที่เข้ามาวางไข่ ปาดงชมพูเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ดุงเป็นโรงครัวของหมู่บ้าน ทุกวันจะมีชาวบ้านโดยเฉพาะแม่บ้านทั้งหลายจะเข้ามาเสาะแสวงหาอาหารจุนเจือครอบครัว เก็บเห็ด หน่อไม้ ผักป่า ขูดจืดปลา เก็บพืชสมุนไพรต่างๆ ฉะนั้นทรัพยากรจากป่าดงชมพูจึงเกื้อกูลต่อชีวิตของชาวบ้านถ้ำ-หนองเปี้ย และยังเป็นที่เลี้ยงวัวควายของชาวบ้านอีกด้วยป่าดงชมพูในอดีตเคยเป็นป่าผืนใหญ่มีพื้นที่นับพันไร่จรดแนวภูเขา หลังจากที่มีคนอพยพเข้ามาตั้งหลักปักฐานเพิ่มขึ้นในระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ป่าหลายส่วนถูกจับจองแผ้วถางกลายเป็นที่ไร่ที่สวน ต้นไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้เบญจพรรณ ไม้ประดู่ ไม้สัก ถูกโค่นตัดไปหมดสิ้น ต้นไม้ที่พบในปัจจุบันส่วนใหญ่เหลือแต่ไม้เนื้ออ่อน นักวิจัยชาวบ้านคนหนึ่งสำรวจว่าอดีตตนได้เข้ามาตัดเลื่อยไม้ในป่านี้ไปขายตามใบสั่งของนายทุน ส่วนผู้ที่เข้ามาหากินในป่าบางคนก็มักายเห็นแก่ได้กล้าโค่นต้นไม้ซึ่งบางต้นมีอายุนับสิบปีสูงกว่าสิบเมตร เพียงเพื่อให้ได้ไขมันแดงรังเดียว และปัญหาของป่าอีกอย่างคือในช่วงที่ดอกไม้ป่าบานปลายฝนต้นหนาว มีนกเข้ามาหากินน้ำหวานกินหนอนแมลงในป่าเป็นฝูงนับพันนับหมื่นตัว จะมีพรานชาวบ้านจากต่างถิ่นเข้ามาใช้ตาข่ายดักจับนกอไปขายเป็นประจำทุกปี

ภายในป่า จากคำบอกเล่าของนายคณิต อินทยศนักวิจัยชาวบ้านบอกว่าในป่ามีพืชที่มีคุณค่าทางสมุนไพรอยู่หลายชนิด แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่รู้จักรู้จัก เพราะปัจจุบันคนรุ่นใหม่หันไปใช้ยาแผนปัจจุบันกันหมด มีเพียงคนแก่เท่านั้นที่ยังใช้และพืชสมุนไพรส่วนใหญ่ ชาวบ้านคุ้นเรียกชื่อเป็นภาษาถิ่น ฉะนั้นจึงรู้จักชื่อภาษากลางน้อยมาก หรือชื่อทางพฤกษศาสตร์ก็แทบไม่มีใครรู้เลย จากความมีสมุนไพรอยู่ในป่ามากมาย เมื่อผูกโยงกับตำนานถ้ำดับเตาภาคมุขปาฐะ หากว่าป่าดงชมพูผืนน้อยไม่มีการอนุรักษ์ไว้ หรือสรรพคุณยาสมุนไพรไม่มีการถ่ายทอดต่อชนรุ่นหลังตำรับยาโบราณก็คง

สูญหายไป

● ปัญหาของหมู่บ้าน

ปัญหาของบ้านถ้ำหนองเขี้ย ไม่ต่างจากที่อื่นๆ โดยเฉพาะในชนบทคือ ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาการว่างงาน ปัญหายาเสพติดและปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากเอดส์

1. การลักลอบตัดไม้

จากที่หมู่บ้านมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงตลอดกว่า 70 ปี ทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นป่าต้นน้ำได้หดน้อยถอยลงตามกาลเวลา เริ่มจากการใช้ไม้จากป่าใกล้ตัวเพียงแค่ปลูกบ้านสร้างเรือนของตนเองอย่างที่นายสุรินทร์ หอมไกล สรุปสั้นๆ ว่า “เมื่อคนเพิ่มป่าก็หาย” หรือบางคนในขณะนักวิจัยยอมรับว่า คนเป็นคนตัดไม้เลื้อยไม้หรือจัดหาไม้ขายให้แก่ขายทุน จนไม่มีต้นไม้ใหญ่เหลือให้ตัดอีกแล้วในทุกวันนี้ เว้นแต่ในบริเวณวัดถ้ำตบตา 30 กว่าไร่เท่านั้นที่ไม่มีใครกล้าตัดเนื่องจากเป็นเขตวัด

นายเรือน เกาใส ผู้ที่ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงตลอดช่วงอายุกว่า 70 ปี เล่าว่าการตัดไม้ได้มีผลกระทบต่อสภาพของแหล่งน้ำ อย่างหนองเขี้ยที่เคยกว้างเป็นพันไร่ เดียวนี้เหลือแค่ 200 กว่าไร่เท่านั้น แม้ชาวบ้านจะรู้ว่าการตัดไม้ทำลายป่าจะส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างไรแต่ป่าไม้ก็ถูกทำลายลงเรื่อยๆ จนไม่มีไม้ใหญ่ให้ตัด ซึ่งนายจันทร์ เกาใส นายสวิง รัตตา และนายสุรินทร์ หอมไกลต่างพูดตรงกันว่า “หากชาวบ้านไม่มีป่าช่วยค้ำจุนแล้วก็ไม่รู้ว่าจะเอาข้าวที่ไหนกิน.....เพราะมันไม่มีกินจึงต้องตัดไม้ .....เดี๋ยวนี้เลิกตัดกันแล้ว เพราะไม่มีไม้เหลือที่จะโค่น ตัด ชักเลื้อยได้”

รูปที่ 34

โคนต้นไม้เอาใจไม่แดง ?

2. ปัญหาหยาเสฟติด

ปัญหาหยาเสฟติดในหมู่บ้านสะท้อนจากคำพูดนักวิจัยหลายคน เช่น นายสวิง รัตถา สมาชิกคณะนักวิจัยชาวบ้าน ได้พูดถึงการระบาดของยาบ้าในปัจจุบันว่า “คงจะสืบเนื่องจากอดีตที่ชาวบ้านจะกินยาประเภทนี้เพื่อช่วยในการทำงานไม่ให้วังอ่อนเพลีย แรกๆ จะกินกันไม่มาก คือ 1 ขา (1 เม็ด มี 4 ขา) แต่นานไปจะกินเพิ่มขึ้นๆ แหล่งผลิตอยู่ที่ฝั่งชายแดนบนคอยใกล้ๆ หมู่บ้าน ชาวบ้าน

ประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์ล้วนเคยเสฟยาบ้ากันทั้งนั้น แต่วัยรุ่นในหมู่บ้านตอนนี้ติดกันมาก กลางคืนไม่ยอมหลับนอนออกเที่ยวจับกลุ่มขี่มอเตอร์ไซด์ส่งเสียงดังรบกวนแทบทุกคืน “นายสุคำ บัวลาแก้ว กล่าวว่ “บางคนเสฟนิดๆ หน่อยๆ ไม่ติด แต่บางคนก็ถอนตัวไม่ได้ เกิดปัญหาต่อเนื่องครอบครัวแตกแยก เช่นที่เกิดกับครอบครัวของน้องตนเองเป็นอยู่” ปัญหาหยาเสฟติดนอกจากมีผลต่อสุขภาพอย่างรุนแรงแล้ว ทำให้บางครอบครัวต้องสูญเสียสมาชิก และสร้างความสะเทือนใจแก่นักวิจัยที่จะกล่าวถึง และปัญหาอื่นที่ติดตามมา เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาการลักเล็กขโมยน้อย และการแก้ปัญหาเหล่านี้ชุมชนต้องช่วยกันสอดส่องดูแล เช่นที่ นายสวิง รัตถา กล่าวว่ “ปัญหาความแตกแยกในครอบครัว มักกลาามไปถึงเรื่องของหมู่บ้าน เกิดการลักเล็กขโมยน้อย ลูกหลานไปเรียนหนังสือก็ไม่มีเงินซื้อขนมเหมือนลูกคนอื่นก็เพราะผลจากยาบ้า คงจะต้องใช้พลังของชุมชนช่วยกันสอดส่องดูแล ไม่นั้นคนทั้งหมู่บ้านคงต้องเป็นทาสของยาบ้าและพ่อค้ายาบ้า” และพระศิลาปชัย ญาณวโรที่ได้พูดเช่นกันว่ “ปัญหายาบ้าชุมชนต้องช่วยกันทุกเพศทุกวัยใช้มาตรการหลายๆ ด้านหากใช้กฎหมายอย่างเดียวคงไม่ได้ผล”

ครูลัดดา บุญศิลาปไทย ได้เล่าว่เนื่องจากหมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงเป็นสถานที่เหมาะสมในการส่งมอบยาบ้าระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย เพราะไม่มีใครสนใจเนื่องจากคิดว่เป็นนักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ตำรวจเคยมาดักจับกุมจนเป็นข่าวไปทั่ว ทำให้คนอื่นพากันเข้าใจผิดว่ บ้านถ้ำดับเตาเป็นแหล่งค้ายาบ้า จากประสบการณ์ที่นักวิจัยคนนอกได้เข้าออกวนเวียนอยู่ในหมู่บ้าน 2-3 ปี ไม่เคยพบเรื่องเช่นว่นี้กับตา แต่เท่าที่สังเกต บ้านหลายหลังเปิดบ้านทิ้งไว้ ไม่เคยได้ยินว่มีขโมย

3. ปัญหาโรคเอดส์ และภูมิคุ้มกันบกพร่อง

พระศิลาปชัย ญาณวโร เล่าว่ “การติดเชื้อเอดส์ในหมู่บ้านแต่ก่อนมีมากตายไปก็เยอะ

ปัจจุบันอัตราเพิ่มแนวโน้มนลดลง อาจเนื่องจากชาวบ้านรู้ถึงภัยอันตรายกันดี“ ซึ่งจากแบบประมวลผล จ.ป.ฐ 2 ตำรวจครัวเรือนเรื่องการมีความรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์ ปรากฏว่าทุกครัวเรือน มีความรู้เกี่ยวกับการติดต่อและวิธีปฏิบัติต่อผู้ติดเชื้อโรคเอดส์เป็นอย่างดี มีความเข้าใจ ให้ความเมตตาสงสารและภาพรวมของชุมชน ไม่ได้ตั้งข้อรังเกียจเหมือนกับหลายปีก่อน

แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับบุคคลติดเชื้อเอดส์ สะท้อนจากคำพูดของนายมิตร เภาใส ว่า “สำหรับพ่อแม่ที่ตาย ทิ้งลูกเต้าให้เป็นภาระแก่คนข้างหลัง เช่น ลูกป้า น้ำ อา ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดู สร้างความยากลำบากบ้าง แต่ในหมู่บ้านก็มีไม่มาก และญาติพี่น้องที่ยังอยู่ก็จะรับเป็นผู้อุปการะ”

3. ปัญหาการว่างงาน

เนื่องจากชาวบ้านไม่มีพื้นที่ในการทำกิน และแหล่งงานอยู่ห่างจากหมู่บ้าน การขาดความรู้ มีความรู้เพียงภาคบังคับทำให้ชาวบ้านไม่มีโอกาสจะหางานอื่นทำ นอกจากรับจ้างหาอยู่หากินไปวันๆ งานรับจ้างส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างในภาคเกษตร หรือรับจ้างทั่วไป รับค่าแรงเป็นรายวัน ชาวบ้านส่วนใหญ่ดำรงชีวิต เก็บผัก จับสัตว์เล็กสัตว์น้อยจากป่าและ ห้วยหนอง

ข้อค้นพบจากการวิจัย ศักยภาพของทรัพยากรในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

ในการสำรวจชุมชนแต่ละครั้งนักวิจัยได้นำสิ่งที่ตนเองพบเห็นในชุมชนมาวิเคราะห์ โดยการจัดเวทีอภิปรายร่วมกัน ได้ข้อสรุปว่า ทรัพยากรของชุมชนหลายแห่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวภายในท้องถิ่นอยู่ก่อนแล้ว เช่น ที่ถ้ำดับเตา น้ำร้อน หรือหนองเปี้ย มีเสน่ห์ สงบ และสวยงามสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ แต่เป็นการท่องเที่ยวที่ยังค้ำอยู่ในเชิงอนุรักษ์ จึงทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของพื้นที่ และ ทรัพยากรติดตามมา เช่น ป่าไม้ที่ถูกทำลายลงไป การจับปลาในฤดูวางไข่ หรือด้วยวิธีที่ทำลายพันธุ์ปลา การโค่นต้นไม้เพื่อรังมดแดงรังเดียว ขยะมูลฝอยต่างๆ และชุมชนชาวบ้านยังไม่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวนี้ เมื่อพิจารณาแล้วต่างเห็นร่วมกันว่าทรัพยากรของชุมชนเหล่านี้มีศักยภาพที่ดีในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวคือ ไม่เฉพาะคนในท้องถิ่นเท่านั้นแต่รวมไปถึงคนต่างถิ่นอีกด้วยที่จะเข้ามาร่วมชื่นชมของดีที่ชาวบ้านมีอยู่ ต้องอาศัยการเข้ามาจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนของชาวบ้านเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รักษาของดีที่อยู่ให้แก่คนรุ่นลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ได้ชื่นชมทรัพยากรของหมู่บ้านที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้แก่

ถ้ำดับเตา

ถ้ำดับเตาเป็นถ้ำขนาดกลาง ตั้งอยู่ในเขตภูเขาหินปูนในบริเวณวัดถ้ำดับเตา ภายในมี

หินงอกหินย้อยงดงามอย่างน่าอัศจรรย์ และมีพระพุทธรูปที่พระพม่าได้สร้างไว้ บริเวณหน้าถ้ำมีภาพปริศนาธรรมที่ใช้เป็นกุศโลบายในการอบรมสั่งสอนผู้คนน้ำที่ไหลออกมาจากถ้ำใสเย็นใช้เป็นบ่อเลี้ยงปลา ลำตัวของปลาหลายตัวในบ่อนี้มีสีลายคาดดำ คล้ายรอยปั้งปลา จึงมีเรื่องเล่าว่าเป็นปลาที่มีคนเอาปลาปั้งไปปล่อยเลี้ยง

งานวิจัยของจุฑาพรรณ จินะวนิช และคณะ (2545) เห็นว่าถ้ำดับเตามีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในระดับดี ทีมวิจัยเห็นว่าถ้ำดับเตามีความเหมาะสมทั้งการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมไปด้วยกัน เพราะมีทั้งความสวยงามตามธรรมชาติ และเป็นศูนย์รวมความเชื่อ ความศรัทธา ที่ได้สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความผูกพันของคนบ้านถ้ำ-หนองเป็ย และคน

ในท้องถิ่นละแวกนั้น สภาพแวดล้อมภายในวัดถ้ำดับเตาเองที่อุดมร่มรื่นไปด้วยต้นไม้ใหญ่ ให้ความรู้สึกสงบและร่มเย็น ในฤดูร้อนอากาศหนาวจัด ส่วนในฤดูร้อนก็มีอากาศเย็นสบาย มีอาคารให้ชมทลายทได้พักอาศัยค้างแรมได้ มีสิ่งอำนวยความสะดวกพอสมควรเช่น ห้องน้ำ ห้องส้วม และ ไฟฟ้า ฯลฯ เหมาะในการเป็นสถานที่จำศีลบำเพ็ญภาวนา หรือในการจัดค่ายพุทธธรรม ค่ายคุณธรรมเพื่อให้การอบรมแก่เยาวชน

ข้อจำกัดของถ้ำดับเตาคือ ขาดการประชาสัมพันธ์ และขาดการวางแผนพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่รู้จักกันให้กว้างขวางไม่ใช่ว่าเฉพาะคนในท้องถิ่น ที่สำคัญคือ ไม่มีการบรรจุในแผนที่นำเที่ยวให้ถ้ำดับเตาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชำร่วยเอกสารบางฉบับยังให้ข้อมูลว่าถ้ำดับเตาอยู่ในเขตอำเภอฝาง นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาสายเหนือของจังหวัดเชียงใหม่จึงเดินทางผ่านเลยไปทางดอยอ่างขาง อำเภอฝาง หรือท่าตอน อำเภอแม่สาย หรือมาแค่ถ้ำเชียงดาว อ. เชียงดาว เท่านั้น

การจัดการท่องเที่ยวภายในวัดที่ผ่านมามีเพียงวัดเท่านั้นที่เป็นฝ่ายดูแล ทั้งในการบูรณะปฏิสังขรณ์การดูแลรักษาต่างๆ โดยได้งบประมาณจากการหาของวัดเอง และราชการสนับสนุนบ้าง ศรัทธาของญาติโยมทั้งในท้องถิ่นและใกล้เคียงและญาติโยมจากกรุงเทพฯ รวมทั้งจัดการเรื่องรายได้ที่มีที่มาเพียง 2 ทาง คือจากการเก็บค่าบำรุงไฟฟ้า และการขายดอกไม้รูปเทียนเพื่อบูชาพระพุทธรูปในถ้ำ ชุมชนชาวบ้านยังไม่มีส่วนเข้าร่วมอย่างใด ยังไม่มีมัคคุเทศก์ในถ้ำ รวมทั้งกิจกรรมอื่นๆ ที่สนับสนุนการท่องเที่ยว

น้ำร้อน

น้ำร้อนเป็นแหล่งต้นน้ำที่มีที่มาเป็นปริศนา บางคนบอกว่ามาจากประเทศเมียนมาร์ เนื่องจากหนองเป็ยเป็นเขตชายแดน ในฤดูฝนน้ำร้อนจะกลายเป็นสีแดง ชาวบ้านที่ได้อาศัยน้ำร้อนในการเพาะปลูกที่อยู่ต่างหมู่บ้านออกไป เมื่อถึงฤดูการเพาะปลูกจะมาทำพิธีบูชาผีขุนน้ำ ด้วยความเชื่อที่สืบทอดกันมา ถึงความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะช่วยคลบน้ดลให้ต้นพืชในสวน ต้นข้าวในนา จะเจริญงอกงาม

อุดมสมบูรณ์ดี ชานน้ำที่ไหลจากน้ำรูหลวงไหลออกไปทางท่อลอดถนนหน้าวัด มีความยาวประมาณ กิโลเมตรเศษ นายสุรินทร์ หอมไกลนักวิจัยชาวบ้านบอกว่า สมัยก่อนคนรุ่นพ่อรุ่นแม่เคยเล่าให้ฟังว่า ช่วงฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วมสูงตรงระดับ อย่างที่เห็นรอยปรากฏที่ชะเงิบผา (ประมาณ 1.5 เมตร) ชาวบ้านจึงเรียกขานหินใหญ่ก้อนนี้ว่า “ผาหยั่งน้ำ” แจก และทีมนักวิจัยมีความเห็นว่าป่า ตลอดจน ชานน้ำ เลียบวัด มีความเหมาะสมในการเดินป่า ส่องนก ศึกษาระบบนิเวศธรรมชาติ เนื่องจากมีพืช สัตว์ชนิดต่างๆ อาศัยอยู่บริเวณน้ำรู และ “ผาหยั่งน้ำ” มาก หรืออาจตั้งค่ายพักแรมบริเวณน้ำรูก็ได้ ซึ่งอุดร วงศ์ทับทิม เขกรับเชิญ คนหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นเสริมว่า ที่นี่มีกล้วยไม้ป่า (Mystery Orchid) เช่นเดียวกับที่ ปาย

ข้อจำกัดของน้ำรูคือ ขาดการประชาสัมพันธ์ ขาดระบบในการจัดการ นักท่องเที่ยว ที่เข้ามามักจะเป็นประเภทท่องเที่ยวพักผ่อนหาความสำราญ ในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ จะมีนักท่องเที่ยว เข้ามาพักผ่อนเป็นจำนวนมาก ผู้มาเที่ยวเป็นประเภทเข้ามา-เย็นกลับ เนื่องจากยังไม่มีที่พักค้างคืน ส่วนการบริการอาหารเครื่องดื่ม ก็จะมีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามาตั้งเพิงกระจาดกระจายดูไม่เป็นระเบียบ ขาย อาหาร ก๋วยเตี๋ยว ขนมจีน ส้มตำ ไก่ย่าง เหล้า เบียร์ เครื่องดื่มชูกำลังประเภทกระทิงแดง เป็นต้นปัญหา ที่เกิดขึ้นตามมาคือขยะมูลฝอยต่างๆ ที่นักท่องเที่ยว ทิ้งไว้เกลื่อนกลาด เรี่ยราด ทั้งในน้ำและบริเวณ พื้นดินรอบๆ และไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกถ่ายหนัก ถ่ายเบา เช่นห้องน้ำ ห้องส้วม บริการ

รูปที่ 35

เศษขยะที่มักทิ้งเกลื่อนกลาดช่วงมีคนเข้ามาเที่ยวมากที่น้ำรูตะเคียน

ปัญหาสำคัญที่อาจส่งผลถึงการจัดการในอนาคตมีอยู่สองเรื่องหลักๆ คือเรื่องหนึ่ง เรื่องที่ดินบริเวณโดยรอบน้ำรัฐเป็นที่ดินของนายทุนนักเก็งกำไรผู้หญิงรายหนึ่ง ที่ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า หม่อม? เป็นคนในเมืองเชียงใหม่ ได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ และไม่มีจากชาวบ้านรอบบริเวณ เขิงเขาสำนักสงฆ์ถ้ำงามของพระสังกัวัดเจดีย์หลวงจังหวัดเชียงใหม่ และใกล้กันเป็นที่พักสงฆ์วังน้ำทิพย์ เครือข่ายวัดป่าอ้อน้อย นครปฐม หลวงปู่พุทธอิสระอยู่ถัดเหนือน้ำรัฐตะเคียน เคยมีการพูดว่าเส้นทางผ่านเข้าออกน้ำ เป็นของ? ถึงขั้นคนดูแลผลประโยชน์ปีกป้าว่าเป็นที่ส่วนบุคคล ห้ามเข้า แต่ชาวบ้านนักวิจัยได้ตรวจสอบแนวเขตที่ดินแล้วพบว่า เส้นทางที่ผ่านเข้าออกนั้นเป็นของสาธารณะเพียงแต่ที่ดินที่บริเวณข้างทางเป็นของ? ส่วนน้ำรัฐเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน ไม่อาจซื้อขายหรือโอนให้แก่ผู้ใดได้ นายสวิง รัตตา นักวิจัยชาวบ้าน ได้ประสานกับองค์การบริหารส่วนตำบลศรีดงเย็น ได้ชี้แนวที่ดินเอกชนกับที่ดินสาธารณะไว้ชัดเจน ซึ่งต่อมาแกนนำนักวิจัยชาวบ้านได้เจรจาผ่านคนดูแลผลประโยชน์ของ? ได้ความยินดีให้ความร่วมมือหากจะพัฒนาน้ำรัฐเป็นแหล่งท่องเที่ยว และได้สั่งให้คนดูแลเรือป้ายห้ามอันไม่สมควรออกไป

เรื่องที่สองเกิดขึ้นช่วงสงกรานต์ปี 2545 ทางคณะนักวิจัยร่วมกับชาวบ้านได้ปรับปรุงพัฒนาสถานที่น้ำรัฐตะเคียนเพื่อรองรับเทศกาลสงกรานต์ได้ทดลอง ทำห้องน้ำ ที่จอดรถและจัดพื้นที่ขายของ ต่อมาเจ้าหน้าที่อำเภอแจ้งว่า ไม่สามารถกระทำเพื่อเก็บผลประโยชน์ในที่ดินได้นอกจากจะต้องทำหนังสือขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรต่อกรมที่ดิน (นสร.) หรือหน่วยงานเกี่ยวข้องก่อน ซึ่งเรื่องนี้จากการวิเคราะห์ และได้ปรึกษากับผู้รู้ถึงปัญหาอุปสรรคดังกล่าวจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับกฎหมายสิทธิชุมชนกับการดูแลรักษาทรัพยากร ที่จะต้องมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ

รูปที่ 36

ชาวบ้านร่วมพัฒนาพื้นที่บริเวณน้ำรัฐ

อีกเรื่องหนึ่งคือ เสียงฟุ้งจากพระที่นั่งวัดถ้ำงาม และวังน้ำทิพย์ ที่พักอยู่ในบริเวณ บอกว่า ทุกวันยังมีชาวบ้านเข้ามาตัดไม้ไผ่ขายรายหลาย (ใบสั่งทำไม้ค้ำลำไย ส้ม ลิ้นจี่) และมักส่งเสียงดังต่อการปฏิบัติธรรมเป็นประจำ

รูปที่ 37

พักจากการสำรวจเก็บข้อมูล

หนองเปี้ย

หนองเปี้ยอยู่ท่ามกลางการโอบล้อมของขุนเขา 3 ด้าน “ดอยล้อม” เป็นสมญานามอีกชื่อหนึ่ง ที่สมพร พรหมอนันต์ นำมาตั้งชื่อร้านอาหารจากฝั่งหนองเปี้ยมองเห็นไปบนภูเขาจะเห็นพระรูปประดิษฐานอยู่ หนองเปี้ยเป็นแหล่งพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ชาวบ้านได้อาศัยเก็บหามากินจึง

สมควรต้องมีการอนุรักษ์ไว้เพื่อลูกหลานจะได้ใช้ประโยชน์ เหมาะสมที่จะจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อศึกษาระบบนิเวศของหนองน้ำ หรือประเภทบันเทิง คือ เป็นที่พักผ่อน พายเรือ ตกเบ็ด เล่นว่าว ตั้งค่ายพักแรม ปิกนิก จัดแคมป์ไฟ ของลูกเสือ เนตรนารีหรือเป็นเส้นทางถ้ำจักรยานภูเขาได้

ข้อจำกัดของหนองเบ็ญคือ ขาดการวางแผนเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและมีร้านค้ามาตั้งรอบๆ หนอง และส่งเสียงดังรบกวนแก่ผู้มาเที่ยวพักผ่อน ซึ่งเรื่องนี้เมื่อชาวบ้านนักวิจัยได้ทำความเข้าใจกับเจ้าของร้านค้าแล้ว เจ้าของร้านค้าบางคนก็ได้เข้าร่วมมือ และร่วมเป็นนักวิจัยด้วย ส่วนปัญหาอื่นๆ เช่น ขาดระเบียบและการควบคุมการใช้ เช่น การจับปลาในฤดูวางไข่ การใช้วนลากจับปลาแม้แต่การทำกระชังเลี้ยงปลาโดย ไม่มีการควบคุมซึ่งทางออกของการแก้ปัญหาทางคณะกรรมการหมู่บ้านก็นำประเด็นที่ได้จากการระดมความคิดเห็น ในกระบวนการวิจัยไปออกเป็นกฎระเบียบของการใช้สถานที่ในเวลาต่อมา

ป่าดงชมพู

ป่าดงชมพูเป็นครัวของหมู่บ้าน เป็นแหล่งพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ ของหมู่บ้าน ผู้คนพันธุ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน จึงเป็นแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพร ผักของกินพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเส้นทางรอบๆ ป่าสามารถเป็นเส้นทางถ้ำจักรยานเสือภูเขาได้ ข้อจำกัดของป่าดงชมพูคือในฤดูฝนพื้นดินจะเป็นโคลนเฉอะแฉะยากลำบากต่อการท่องเที่ยว และมีการลักลอบตัดไม้จากป่าดงชมพูเป็นประจำ

รูปที่ 38

รอยตากเปลือกไม้สมุนไพร

นักท่องเที่ยวของบ้านถ้ำ - หนองเบ็ญ

พิจารณาจากศักยภาพ ความเหมาะสมของแหล่งท่องเที่ยวแล้ว นักท่องเที่ยวที่เป็นเป้าหมายของบ้านถ้ำ-หนองเบ็ญ จึงเป็นไปได้ ทั้งเยาวชน นักเรียน นักศึกษา ที่จะเข้ามาเรียนรู้ศึกษา ธรรมชาติ ศึกษาวิถีชีวิต วัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือโรงเรียน กลุ่มองค์กรชุมชน ที่จะจัดค่ายคุณธรรมจริยธรรม หรือการจัดอบรมปฏิบัติธรรมของวัด และบุคคลทั่วไป ผู้ที่ชื่นชอบการเดินทางท่องเที่ยว แสวงหาเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่ ชอบความสนุกความตื่นเต้นผจญภัย (เดินป่า ปีน จักรยาน ปีนเขา) ชอบศึกษาเรียนรู้จากธรรมชาติ จากวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวบ้านแบบพื้นๆ หรือชอบท่องเที่ยวเป็นกลุ่มเพื่อหลีกเลี่ยงความบันเทิงแบบจำเจเช่น การตั้งแคมป์ปิ้ง (Camping) เป็นต้น ชุมชนท่องเที่ยวก็น่าจะเป็นทางเลือกอีกแห่งหนึ่งหากได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสม .

รูปที่ 39

กล้วยไม้ปีศาจ (Mystery Orchid)

บทที่ 5

ผลการวิจัย

- **สถานการณ์การท่องเที่ยวของหมู่บ้านในอดีต**

บ้านถ้ำ-หนองเป็ย เป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่คนใน 3 อำเภอ คือ ไชยปราการ ฝาง และ แม่สาย รู้จักคุ้นเคยไม่ว่าจะเป็นถ้าดับเตาน้ำร้อนและหนองเป็ยรูปแบบที่นักท่องเที่ยวมาเที่ยวกัน เป็นเวลาสั้นๆ หรือมาเช้า เย็นกลับ ไม่มีการพักค้างแรม (ยกเว้นครู นักเรียน ชาวชน ประชาชนที่มัก มาใช้สถานที่วัดและ โรงเรียนจัดค่าย ที่ครั้งหนึ่ง มาพักแรม 1-2 คืน) ส่วนที่มาเที่ยวนิยมมากราบไหว สักการบูชาพระเจ้าตนหลวง พระนอนปางไสยาสน์ภายในถ้ำแจ้ง ชมความสวยงามตามธรรมชาติของ หินงอกหินย้อย และเข้าถ้ำมีดชมมหัศจรรย์ธาตุนี้ม หรือบางคนจะหลบอากาศในฤดูร้อนไปสัมผัส ความชุ่มเย็น ด้วยการพักผ่อน ทานอาหารมื้อกลางวันที่น้ำร้อน หรือหาความสำราญทางใจนั่งตกปลาที่ หนองเป็ย เป็นรูปแบบท่องเที่ยวที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ ไม่มีระบบในการจัดการและมักทิ้งปัญหา ปรากฏตาม เช่นปัญหาของเศษขยะต้นไม่ถูกทำลายอันเป็นมูลเหตุให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมลงทุก วัน บางที่มีอาจมีการจัดการดูแลอยู่บ้าง แต่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการน้อยฉะนั้น โดยเนื้อใน ชาวบ้านจึงไม่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่

- **ศักยภาพของทรัพยากรในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน**

ในการสำรวจชุมชนแต่ละครั้ง นักวิจัยได้นำสิ่งที่ตนเองพบเห็นในชุมชนมาวิเคราะห์ โดยการจัดเวทีอภิปรายสรุปร่วมกันได้ว่า ทรัพยากรของชุมชนหลายแห่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวภายในท้องถิ่นอยู่ก่อนแล้ว เช่นที่ถ้ำดับเตา น้ำร้อน หรือหนองเป็ย มีเสน่ห์ สงบและสวยงามสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ แต่เป็นการท่องเที่ยวที่ยังด้อยในเชิงอนุรักษ์ จึงทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของพื้นที่และ ทรัพยากรติดตามมา เช่น ป่าไม้ที่ถูกทำลายลงไป การจับปลาในฤดูวางไข่หรือด้วยวิธีที่ทำลายพันธุ์ ปลา การ โคนต้นไม้เพื่อรังมดแดงรังเดียว ขยะมูลฝอยต่างๆ และชุมชนชาวบ้านยังไม่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวนี้ เมื่อพิจารณาแล้วต่างเห็นร่วมกันว่าทรัพยากรของชุมชนเหล่านี้มีศักยภาพมากพอที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวโซว์อินเตอร์ คือ ไม่เฉพาะคนในท้องถิ่นเท่านั้นแต่รวมไปถึงคนต่างถิ่น ใน และต่างประเทศ ที่จะเข้ามาร่วมสัมผัสชื่นชมความงามของธรรมชาติ ที่บ้านถ้ำ-หนองเป็ยมีอยู่ จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยการเข้ามาจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนจากชาวบ้าน เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ช่วยกันรักษาของดีที่มีอยู่ให้เป็นมรดกสืบทอดแก่ชนรุ่นหลัง ได้ใช้ประโยชน์ จากฐาน ทรัพยากรของหมู่บ้านอย่างรู้จักพิทักษ์คุณค่า ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่เด่นๆ ได้แก่

ถ้ำดับเตา

วัดถ้ำดับเตา เป็นศาสนโบราณสถานสร้างมานานนับร้อยปี ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านที่ 13 บ้านถ้ำดับเตา ตำบลศรีดงเย็น อ. ไชยปราการ จ. เชียงใหม่ บริเวณวัดมีเนื้อที่ประมาณ 35 ไร่ มีลำธารน้ำใสสะอาดไหลผ่านกลางบริเวณวัด ไหลจากหนองน้ำเล็กๆ ที่เกิดจากตาน้ำผุดห่างไปด้านหลังถ้ำประมาณ 1 กิโลเมตรเศษ ตาน้ำผุดและสระน้ำเล็กๆ เกี่ยวพันกับตำนานถ้ำดับเตา วัดตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาถ้ำดับเตาและเป็นภูเขาลูกหนึ่งในเทือกเขาที่กั้นเขตอำเภอไชยปราการกับอำเภอเชียงดาวทางทิศใต้ เป็นแนวเทือกเขาที่สลับซับซ้อนกั้นชายแดนไทยกับประเทศพม่าทางทิศตะวันตก

จุดเด่นของถ้ำดับเตาคือ ภายในมีหินงอกหินย้อยงดงามอย่างน่าอัศจรรย์และมีพระพุทธรูปที่พระไทยใหญ่ได้สร้างไว้ บริเวณหน้าถ้ำมี โลงศพตั้งอยู่บนแท่นหิน มีหุ่นปั้นมนุษย์ชายหญิงผู้มัวเมาด้วยกิเลส 3 โทหนเกาะ โลงศพห้อยต่องแตง สร้างในสมัยพระอริการบุญช่วยเจ้าอาวาสองค์ก่อนเพื่อใช้เป็นภาพปริศนาธรรม ในการอบรมสั่งสอนผู้คนก่อนขึ้นถ้ำไปกราบไหว้พระเจ้าตนหลวง และที่ข้างใต้เขามิ่ววังน้ำที่ไหลออกมาจากถ้ำใสเย็นมีฝูงปลาหลายชนิดแหวกว่ายในน้ำ นักท่องเที่ยวมักโยนอาหารเลี้ยงปลา ที่ทางวัดจัดมาวางขายหารายได้บำรุงกิจการในวัด เคยมีผู้สังเกตภาพแปลกเมื่อเห็นลำตัวของปลาบางตัวในบึงน้ำหน้าบันไดก่อนขึ้นถ้ำมีแถบสีดำ คล้ายรอยไหม้ จึงมีเรื่องเล่ากันปากต่อปากว่า เป็นปลาปิ้งที่มีผู้ปล่อยสะเดาะเคราะห์

รูปที่ 40

พระอริการศิลป์ชัย อธิบายการอนุรักษ์ต้นไม้และพืชสมุนไพรในวัด

ภายในวัด สถาปนามีอากาศเย็นมีลมภูเขาพัดผ่านบริเวณวัดสะอาดและร่มรื่นเพราะ มีต้นไม้ใหญ่ที่ช่วงระยะเวลา 30 ปี ทางวัดมีนโยบายอนุรักษ์ป่าในเขตบริเวณ ห้ามผู้ใดตัด หรือทำ อันตรายแก่ต้นไม้ใดๆ และที่ด้านข้างมีลำธารไหลผ่านเมื่อมองในน้ำจะเห็นฝูงปลาใหญ่น้อยแหวก ว่าย ส่วนถ้ำมี 2 ถ้ำ ถ้ำแจ้ง และถ้ำมืด ถ้ำแจ้งมีปล่องเปิดข้างบนขนาดใหญ่ ให้แสงส่องพื้นบริเวณ ภายในจึงเรียกขานกันว่า **ถ้ำแจ้ง** ซึ่งภายในเป็นโถงกว้างสามารถบรรจุคนในคราวเดียวได้นับพัน (มี นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสันนิษฐานว่าภายในถ้ำแจ้งน่าจะเป็นที่พักทัพในสมัยโบราณ สังเกตได้จาก โถงถ้ำพื้นที่ต่ำลงไปทางเหนือตรงจุดนี้ มีเรื่องบอกปากต่อปากว่าคือ **โรงครัว**ในถ้ำแจ้งมีพระพุทธรูปประดิษฐานมากมาย มีพระนอนปางไสยาสน์ ประติมากรรมยุคอยุธยาตอนต้นสมัย พระนเรศวร-พระเอกาทศรถ มีพระเจ้าตนหลวงพระพุทธรูปศิลปะแบบล้านนา สร้างในสมัยหลวงพ่อประภา พระเชื้อสายลาว ช่วงปีพ.ศ. 2450 เป็นพระประธานองค์ใหญ่ที่ผู้คนมานมัสการเคารพ สักการกราบไหว้ จนเปลวเทียนควันธูปคลุ้งอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้มีพระพุทธรูปโบราณ แกะจากหินศิลา และไม้ จำนวนมากมาย

คำบอกเล่าของผู้อาวุโสในหมู่บ้านบอกว่า แต่ก่อนมีมากกว่านี้แต่ได้สูญหายไปอย่างไร้ร่องรอย เรื่องการลักขโมยพระมีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งทางวัดได้มีการบูรณะซ่อมแซมพระเจ้าตนหลวงพวกช่างได้ขึ้นไปข้างบนได้พบ โพรงเก็บพระพุทธรูปจำนวนมาก โดยเฉพาะพระสิงห์หนึ่งปางเชียงแสน ชายคนหนึ่งเกิดความโลภ จึงได้ขโมยพระพุทธรูป จะเป็นเพราะสำนึกบาปหรือประสพอาถรรพ์อย่างไร ไม่ทราบได้ ชายคนนั้นตั้งแต่เอาพระไปมีอันอยู่กินไม่เป็นสุข ทุกวันมีแต่เรื่องยุ่งยากเดือดร้อนไม่เรื่องใดก็เรื่องหนึ่ง คนทรงได้แนะนำให้อาของร้อนออกจากบ้านเพื่อเป็นการแก้เคล็ด ดังนั้นจึงต้องนำพระที่ขโมยไปมาเอาคืนแก้ววัดถ้าดับเตา ต่อมาทราบว่า ได้ล้มป่วยเป็นอัมพาต ไม่สามารถลุกไปไหนมาไหนได้ เหมือนคนปกติ

รูปที่ 41

นมผาในถ้ำมืด

ส่วนในถ้ำมืด มีหินงอกหินย้อยตะปุ่มตะป่ำ งดงามตามแบบธรรมชาติสิ่งสมของ หยดน้ำหินปูนที่อดีตสมัยที่ข้อมูลความรู้ยังจำกัด นักท่องเที่ยวทั้งเด็กและผู้ใหญ่มักชอบทุบกระแทกเอา นมผา หรือหินปูนยอดแหลมในถ้ำมืดนี้ไปแช่ในหม้อน้ำดินเผาไว้กิน ด้วยความเชื่อว่าทำให้น้ำในหม้อเย็น ดื่มแล้วสดชื่น ถ้ำมืด ปกติจะมีคนจนไม่สามารถเดินได้ ต้องใช้แสงจากไฟส่องทาง แต่ก่อนใครจะเข้าถ้ำมืดต้องใช้ตะเกียงเจ้าพายุ ต่อมา มีไฟฟ้าหมู่บ้านจึงเปลี่ยนมาใช้ไฟฟ้าแทน นายวุฒิ เภาใส สมาชิกนักวิจัยคนหนึ่งได้บอกว่าตนลากสายไฟยาวนับสองพันเมตรจึงไปสู่ทางที่ธาตุนุ่ม

ตลอดเส้นทางเดินในถ้ำมืดต้องปีนป่ายไปตามซอกหิน ระเกะระกะ ในอดีตบางช่วงสองข้างทางจะเป็นหวล็ก แต่ได้มีการปรับถมเพื่อความปลอดภัย ถ้ำมืดมีความลึกประมาณ 1000 กว่าเมตร มีรูปปั้นฤๅษีตาไฟ ประตูลอดบาป ที่มีลักษณะเป็นซอกช่องผาแคบขนาดคนลอดลิกราว 5 เมตร ต้องก้มคลานรอดปีนบันไดเข้า ปกติจะมีจูงองขตตัวเฝ้าอยู่บริเวณปางช่องทางอยู่ตลอดเวลา (นักวิจัยเห็นกับตา) มีผู้ให้ความหมายว่าประตูลอดบาปเป็นการสื่อถึง คนทำบาปหนักมักจะลอดผ่านซอกผานี้ไม่ได้ (คนตัวอ้วนมากๆ ก็ไม่มีทางรอดได้) และสู่ทางที่ไฟฟ้าถึงเป็นกองหินปูนทรงเจดีย์ที่ชาวบ้านเรียกว่า **ธาตุนุ่ม** ประติมากรรมธรรมชาติที่เกิดจากการสังสมของหยดน้ำหินปูนนับร้อย

นับพันปี ที่ใครๆ มาต้องใช้มือจับพิสูจน์ หรือเปะหรือเหรียญฝอยจารึกเป็นอนุสรณ์ ต่อจาก ธาตุแก้ว เป็นชอกหินเป็นเหล็กที่เล่าต่อกันว่า สำหรับคนมีบุญเท่านั้นจะสามารถลอดทะลุไปถึงถ้ำเชียงดาว ได้ แต่ก็ไม่เคยมีข่าวว่าใครจะเป็นคนแรกที่ไปเชียงดาวทางนี้

อ้างอิงงานวิจัยของ จุฑาพรรณ จินะวนิช และคณะ (2545) เห็นว่าถ้ำดับเตามีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในระดับดี และทีมวิจัยชาวบ้านถ้ำหนองเปี้ยเห็นว่าถ้ำดับเตานั้นมีความเหมาะสมทั้งการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมไปด้วยกันเพราะมีทั้งความสวยงามตามธรรมชาติและเป็นศูนย์รวมความเชื่อความศรัทธาที่ได้สะท้อนถึงวิถีชีวิตความผูกพันของคนบ้านถ้ำหนองเปี้ยและคนในท้องถิ่นอีกทั้งสภาพแวดล้อมภายในถ้ำดับเตานั้น สภาพป่าต้นไม้อุดมร่มรื่นให้ความรู้สึกสงบและร่มเย็น ภายในเขตวัดยังมีอาคารหลายหลังพร้อมให้อุบาสกอุบาสิกา อาคันตุกะ ผู้มาเยือน ได้พักอาศัยค้างแรม (พระบอกว่าคือ TEMPLE STAY) มีสิ่งอำนวยความสะดวกพอสมควรเช่น ห้องน้ำ ห้องส้วม และไฟฟ้า ฯลฯ ฉะนั้นถ้ำดับเตาจึงมีความพร้อมต้อนรับนักปฏิบัติธรรมทุกคนหรือกลุ่มองค์กรใด ที่สนใจจะมาจัดค่ายอบรมคุณธรรมจริยธรรมที่นี่ยินดีต้อนรับตลอดเวลา

ส่วนในช่วงฤดูการท่องเที่ยวของถ้ำดับเตานั้นนักท่องเที่ยวมักจะมานมัสการ พระเจ้าตนหลวงและเวียนเทียนในวันมาฆบูชา หรืองานหกเป็งขึ้น 15 ค่ำ เดือนหกเหนือโดยมากเป็นครอบครัวหรือมาแบบไปรเวท แต่ก็มีทัวร์ของชมรมจักรยานมักจะพานักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมาเริ่มต้นที่ถ้ำดับเตาปั่นจักรยานขึ้นไปเที่ยวอุทยานบนดอยเวียงผา หรือโครงการหลวงอ่างขาง ข้อจำกัดของถ้ำ

ดับเตาคือขาดการประชาสัมพันธ์และขาดการวางแผนพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่รู้จักกันให้กว้างขวางไม่ใช่แค่เฉพาะคนในท้องถิ่นที่สำคัญคือยังไม่มีงบบูรณปฏิสังขรณ์ในพื้นที่ที่ถ้ำดับเตาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัด ชำร่วยเอกสารบางฉบับยังบิดเบือนข้อมูลว่าถ้ำดับเตาอยู่ในเขตอำเภอฝางนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาสายเหนือของจังหวัดเชียงใหม่จึงเดินทางผ่านเลยไปทางดอยอ่างขาง อำเภอฝาง หรือท่าตอน อำเภอแม่สาย กันหมด หรือส่วนใหญ่มาแค่ถ้ำเชียงดาว ครึ่งวันแล้วตีรถกลับไปกินข้าวกลางวันในเมืองเชียงใหม่ (ข้อมูลจาก มณีนภา ศรีลัมพงษ์ อดีตผู้จัดการบริษัททัวร์ริสโม)

การจัดการท่องเที่ยวภายในถ้ำดับเตาที่ผ่านมา มีเพียงวัดเท่านั้นที่เป็นฝ่ายดูแลอยู่ ทั้งในการบูรณปฏิสังขรณ์ ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าบำรุงสถานที่ การดูแลรักษาต่างๆ โดยงบประมาณค่าใช้จ่ายทั้งหมดมาจากรายได้จากการเก็บค่าบำรุงไฟฟ้าเข้าถ้ำและการขายดอกไม้รูปเทียนเพื่อบูชาพระพุทธรูปในถ้ำแจ้ง จากตู้บริจาคของ นักท่องเที่ยว ศรัทธาญาติโยมในท้องถิ่น จากกรุงเทพฯและต่างจังหวัดรวมทั้งงบประมาณสนับสนุนจากกรมศาสนาผ่านทางเจ้าคณะอำเภอ นอกจากนี้ยังมีตู้รับบริจาคเงินเฉพาะ สำหรับ

ช่วยการศึกษาแก่เด็กนักเรียนยากจนที่ทางวัดมอบให้เป็นประจำทุกปีแก่นักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ส่วนชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมดูแลผู้บริจาคในรูปคณะกรรมการวัด (นายอนันต์ พุดเพราะ เป็นแก้ววัดหรือมรรคทายก)

แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าดับเตาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังไม่ได้มีมัคคุเทศก์บริการคอยแนะนำบริการแก่นักท่องเที่ยวเหมือนกับถ้ำเชียงดาว

น้ำรู

น้ำรูเป็นแหล่งต้นน้ำที่มีที่มาเป็นปริศนา บางคนบอกว่ามาจากพม่า เนื่องจากภูเขาเป็นเทือกเขาที่ติดเชื่อมต่อเขตชายแดนบรรจบประเทศพม่าขึ้นไปทางยอดผาห่มปก ในฤดูฝนน้ำรูจะพุ่งกลายเป็นสีแดง จุดเด่นของน้ำรูคือความมหัศจรรย์ที่ไม่มีใครรู้ว่าน้ำรูไหลมาจากไหน ลึกเท่าไร เคยมีชาวญี่ปุ่นใช้เครื่องมือดำน้ำดำลงไปถึง 10 เมตร ก็ยังไม่ถึงพื้นสุด น้ำรูดูจากผิวบนดูนิ่งสงบเย็นน้ำมีสีฟ้าใสจนเห็นสาหร่ายใต้น้ำ และฝูงปลาแหวกว่ายได้ชัดเจนมองเหมือนตู้ปลา

ส่วนชาวบ้านที่อาศัยน้ำเลี้ยงต้นข้าวจากน้ำรูในการเพาะปลูกเมื่อถึงเวลานั้น จะมีคนมาทำพิธีบูชาขออนุญาตต่อเทวาอารักษ์ผู้พิทักษ์ขุนน้ำ ช่วยคลบบันดาลให้ต้นพืชข้าวกล้าได้มีความอุดมสมบูรณ์งอกงาม

สายธารน้ำ ที่เกิดจากน้ำรูที่ไหลออกจากรูหลวงผ่านเชิงผาลังถ้ำดับเตาจากคำบอกเล่าของนายสุรินทร์ หอมไกล ปู่ย่าตายาย เรียกตรงๆ เจ็บผานี้ว่า “ผาหยั่งน้ำ” เพราะมีคราบน้ำท่วมปรากฏรอยเห็นได้ชัดเจน คือสูงราว 1.5 เมตร จากระดับน้ำปกติ คะเนจากสายตาดูผาน้ำท่วมในระดับนี้พอชี้ได้ว่าทั้งผืนป่าถ้ำธารจากน้ำรูหลวงและหนองเบ็ญก็คงเป็นพื้นที่หนองน้ำเก่าขนาดใหญ่ อย่างที่นางสม บรรณา เล่าว่า “ตอนเป็นเด็กเวลาจะมาใส่บาตรทำบุญที่วัดถ้ำดับเตาจะต้องพายเรือมาจนถึงริมถนนปัจจุบันนั่นแหละ ” และทีมนักวิจัยที่ได้เคยเดินสำรวจทัศนสภาพป่าบริเวณน้ำรูหลวงทะลุออกมาทางถ้ำดับเตา ต่างมีความเห็นตรงกันว่า ป่าบริเวณนี้น่าจะมีความเหมาะสมในการเดินเที่ยวแบบ semi adventure เพราะสามารถที่จะส่องนก ระบบนิเวศของป่า ศึกษาธรรมชาติวิทยา พืช สัตว์เล็กสัตว์น้อยชนิดต่างๆ ที่อาศัยอยู่บริเวณน้ำรู และ “ผาหยั่งน้ำ” หรืออาจปรับปรุงบางจุดตั้งเป็นที่พักแรมค้างคืนช่วงหน้าร้อนก็น่าจะเหมาะสมไม่น้อย แต่ข้อจำกัดของน้ำรูปัจจุบันก็คือ ขาดการพัฒนา ประชาสัมพันธ์ และขาดระบบในการจัดการ นักท่องเที่ยวที่เข้ามาส่วนใหญ่จึงมักเป็นนักท่องเที่ยวพักผ่อนหาความสำราญ ช่วงฤดูร้อน ประเภทมาเช้า - เย็นกลับ สภาพ รอบๆ บริเวณน้ำรูตะเข้ยนจึงมีพ่อค้าแม่ค้าเข้าขายของบริการกระจัดกระจายไม่เป็นระเบียบ ส่วนมากจะขายอาหารประเภท ส้มตำ ไก่ย่าง เหล้า เบียร์ บุหรี่ เป็นต้น ที่มักสร้างปัญหาต่อเนื่อง เป็นขยะมูลฝอยต่างๆ ที่เหลือทิ้งไว้เกลื่อนกลาดทั้งในน้ำและบนบกรอบๆ ที่สำคัญในด้านสุขอนามัยไม่มีห้องน้ำ ห้องส้วม คอยอำนวยความสะดวกคอยอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวแต่อย่างใด

ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ที่ดินบริเวณโดยรอบน้ำรูเป็นที่คาบเกี่ยวกับที่ดินของเอกชนคนต่างถิ่นที่ได้เข้ามาซื้อที่ดินจากชาวบ้านในช่วงสมัยก่อนฟองสบู่แตก และที่ดินบริเวณน้ำรูตะเคียน นั้นยังมีสำนักพักสงฆ์วังน้ำทิพย์ ที่พักสงฆ์ของพระลูกวัด ป่าอ่อนน้อยของหลวงปู่พุทธอิสระ ตั้งอยู่ติดกันและสูบน้ำจากน้ำรูตะเคียนไปใช้ เคยมีการพูดว่าเส้นทางผ่านเข้าออกน้ำรูตะเคียนนั้นเป็นของเอกชน? ที่ถูกนี้จนถึงกับปักป้ายถือเป็นกรรมสิทธิ์ตรงทางเข้าออก แต่นักวิจัยได้ตรวจสอบแนวเขตที่ดินจากเอกสาร และจากผู้สูงอายุ บุคคลที่คุ้นเคยผ่านไปผ่านมารู้จักที่แถวนี้ดี พบว่าเส้นทางที่ผ่านเข้าออกนี้เป็นทางสาธารณะ เพียงแต่ที่ดินสองข้างทางเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน รวมทั้งที่ดินรอบๆ น้ำรูที่เอกชนคนนี้ถือเป็นกรรมสิทธิ์ก็เป็นเขตป่าอุทยาน ฉะนั้นน้ำรูจึงเป็นทรัพยากรของชุมชนในทางพฤตินัย และเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินตามกฎหมาย ซึ่งไม่อาจซื้อขายหรือโอนจำหน่ายแจกแก่ผู้ใดได้ นายสวิง รัตตา นักวิจัยชาวบ้าน ที่เป็นสมาชิกอบต. ในขณะนั้นได้ประสานกับองค์การบริหารส่วนตำบลศรีดงเย็น ซึ่งแนวที่ดินเอกชนกับที่ดินสาธารณะที่อยู่ในการดูแลของกรมป่าไม้ไว้ชัดเจน ต่อมานักวิจัยชาวบ้านได้คุยผ่านผู้ดูแลผลประโยชน์ของเอกชนรายนี้ทราบว่ายินดีหากชาวบ้านจะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวก็พร้อมให้ความร่วมมือ

หนองเป็ย

หนองเป็ย อยู่ท่ามกลางขุนเขาโอบล้อม จึงมีมีผู้ตั้งชื่อร้านอาหารว่า “คอยล้อม” ตามนิยามของนักสุรานิยม ที่มักจะมานั่งกินดื่มยามแดดร่มลมตก เนื่องจากทิวทัศน์ที่สวยงามของหนองเป็ยอ่างเก็บน้ำธรรมชาติ ที่กักเก็บรองรับน้ำจากน้ำรูตะเคียน จุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวที่นี่คือเป็นหนองน้ำที่ภูเขาโอบล้อมเมื่อมองขึ้นไปบนยอดคดอยทิศใต้จะเห็นพระพุทธรูปวัดถ้ำงาม ประดิษฐานตระหง่านอยู่บนเขา ล้ำลึกกันว่าทิวทัศน์ของที่นี่หลังฝนตก หรือเวลาก่อนพระอาทิตย์ขึ้นและยามพลบจะ สวยงามมาก นอกจากนี้ หนองเป็ยยังเป็นแหล่งอาหาร ที่ชาวบ้านได้อาศัยเลี้ยงชีวิต จึงควรมาตรการอนุรักษ์ไว้เพื่อลูกหลานจะได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน มีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่นอกจากจะจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวแล้วจึงน่าจะส่งเสริมให้เป็นที่ตั้งศึกษาระบบนิเวศของหนองน้ำ หรือหากจะวางรูปแบบนันทนาการ เป็นที่พักผ่อน ตกเบ็ด ตั้งค่ายพักแรม จัดแคมป์ไฟของลูกเสือ เนตรนารี เป็นที่เล่นว้าวหลังเกี่ยวข้าวหรือใช้เป็นเส้นทางจักรยานขึ้นเขาก็ทำได้ ส่วนช่วงเวลาที่เหมาะสมในการท่องเที่ยวส่วนมาก จะเข้ามาประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนเมษายน เป็นกลุ่มคนหลากหลายที่ชอบเข้ามาหาความสำราญ พักผ่อนหย่อนใจ และรับประทานอาหารอร่อยนอกบ้านที่ร้านคอยล้อมริมหนอง แต่ข้อจำกัดของหนองเป็ยคือ ขาดการวางแผนพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และร้านอาหารริมหนองบาง

ขณะเปิดเพลงคาราโอเกะสนองลูกค้าเสียงดังซึ่งบางครั้งอาจทำความรบกวนแก่นักท่องเที่ยวที่ต้องการความสงบ นักวิจัยได้เคยนั่งพูดคุยแลกเปลี่ยนพูดคุยกับเจ้าของร้านอาหารที่ว่านี้ ก็ได้เข้าใจ และต่อมาก็ได้เข้าร่วมเป็นนักวิจัยด้วย ส่วนปัญหาอื่นๆ เช่น ขาดระเบียบและการควบคุมการใช้ เช่นการจับปลาในฤดูวางไข่ การใช้ฉนวนลากปลาแม้แต่การทำกระชังเลี้ยงปลาโดยไม่มี การควบคุมพื้นที่ทางนักวิจัยที่ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านจะได้จัดการแก้ไขต่อไป

ป่าดงชมพู

ป่าดงชมพูเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ จุดเด่นคือเป็น แหล่งเสาะหากินของคน และสัตว์ต่างๆ เสมือน “โรงครัวของหมู่บ้าน” หรือคนจนผู้หากินกับป่าบางคนเรียก “ซูปเปอร์มาร์เก็ต” เพราะเป็นแหล่งพืชพันธุ์ และที่อาศัยของสัตว์ ที่สามารถกินได้ ฉะนั้นในความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่าที่เหลืออยู่น้อย จึงมีความหมายอย่างยิ่ง เพราะป่าดงชมพูเป็นแหล่งผลิตอาหารเลี้ยงคนมานาน ผูกพันกับวิถีชีวิตของชุมชน เป็นแหล่งสะสม พืชสมุนไพร ผักของกินพื้นบ้าน ในป่านี้มีความชุ่มชื้นมาก โดยเฉพาะช่วงหน้าฝนน้ำจะท่วมขังจนไม่สามารถเดินเข้าไปได้ แต่ก็ส่งผลให้เป็นที่อาศัยของสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำมากมายหลายชนิด สังเกตพบว่ามีรูปูดอย อยู่เต็มป่าและบนต้นไม้ที่หนาที่บจะมีนกชนิดต่างๆ ส่งเสียงร้องระงม เกะกึ่งส่งเสียงเจื้อยแจ้วกินน้ำหวานหนอนแมลงจากเกสรดอกไม้และหนอนแมลงตามฤดูกาล ในป่าดงชมพูจึงเป็นอีกจุดหนึ่งของสถานที่ท่องเที่ยวเหมาะที่จะใช้เป็นแหล่งศึกษาระบบนิเวศพืชและแมลงของชีวะวิทยานอกห้องเรียน อีกทั้งเส้นทางวงรอบป่าสามารถใช้เป็นเส้นทางรถจักรยานวิบาก สร้างเป็นงานท่องเที่ยวผจญภัยเล็กๆ สำหรับเยาวชนก็มีศักยภาพอยู่มาก

รูปที่ 42

ทีมนักวิจัยสำรวจเก็บข้อมูลในป่าดงชมพู

แต่ข้อจำกัดและปัญหาของป่าดงชมพูคือ ในช่วงของฤดูฝนน้ำท่วม พื้นดินจะเป็นโคลนเฉอะแฉะ มีความยากลำบากต่อการเข้ามาเที่ยว ฉะนั้นหากมีการพัฒนาปรับปรุงภายในป่าดงชมพูก็จะเป็นห้องเรียนทางนิเวศวิทยา ป่าชุ่มน้ำ แก่นักท่องเที่ยวได้ดีทีเดียว

นักท่องเที่ยวของบ้านถ้ำ-หนองเบ็ญ

พิจารณาจากศักยภาพ ความเหมาะสมของแหล่งท่องเที่ยวแล้วนักท่องเที่ยวที่เป็นเป้าหมายของการท่องเที่ยวบ้านถ้ำหนองเบ็ญ จึงเป็นได้ทั้งเยาวชนนักเรียนนักศึกษาที่จะเข้ามาเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติ ศึกษาวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือโรงเรียนที่จะจัดค่ายคุณธรรม หรือการจัดอบรมพุทธธรรมของวัด และคนวัยทำงานทั่วไปทั้งคนไทยและคนต่างประเทศ ที่มีความชื่นชอบการเดินทางแสวงหาเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่บนความตื่นเต้นผจญภัย (นักเดินป่านักจักรยาน) คนที่รักการเรียนรู้จากธรรมชาติ จากวัฒนธรรมของชาวบ้านหรือแม้แต่การท่องเที่ยวเพื่อความบันเทิง เช่น การตั้งแคมป์ปิ้ง (Camping) เป็นต้น

รูปที่ 43

ทัศนศึกษาที่บ้านแม่กำปอง

● การศึกษาดูงาน

ในเดือนพฤษภาคม 2546 คณะนักวิจัยได้ไปศึกษาดูงานการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชน 2 แห่งคือ ที่บ้านแม่กำปอง กิ่ง อ. แม่ออน และที่บ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ อ.จอมทอง จ. เชียงใหม่ ได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักวิจัยชาวบ้านของที่นี่

บทเรียนที่ได้รับจากบ้านแม่กำปอง คือ

1. มีการจัดการในรูปแบบคณะกรรมการบริหารแต่ละส่วนงาน
2. มีการพัฒนาปรับปรุงส่งก่อสร้างเข้ากับสถานที่อย่างเหมาะสมเช่น บริเวณน้ำตก ทางเดิน บันไดทางขึ้นชมน้ำตกหรือตลอดเส้นทางเข้าหมู่บ้านมีการปลูกศาลาพักผ่อนเป็นจุดๆ ที่ออกแบบเข้ากับบรรยากาศอย่างดีได้รับการอุดหนุนงบประมาณหลายแห่งเช่น กรมสหกรณ์ งบประมาณศูนย์เศรษฐกิจของกรมการปกครองบสภ.งบบริจาคของสมาคมสตรีนักธุรกิจจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น
3. การรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่บ้านความสะอาดของบ้านเรือนและบริเวณโดยรอบ
4. การสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวในรายการรูปแบบต่างๆเพื่อเป็นรายได้เข้าส่วนรวมไว้พัฒนาหมู่บ้าน
5. ความเข้มแข็งและใฝ่เรียนรู้ศึกษาของผู้นำชุมชน

รูปที่ 44

ศึกษาการจัดทำศูนย์ข้อมูลที่บ้านแม่กำปอง

ส่วนที่บ้านแม่กลางหลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็น โครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่จัดการโดยชุมชนเช่นกัน และมีความแตกต่างไปจากการท่องเที่ยวของบ้านแม่กำปองคือ

1. บริหารจัดการแบ่งความรับผิดชอบ มีคณะกรรมการ 13 คนมีโครงสร้างบริหารองค์กรแบบบริษัท

2. เป็นเครือข่ายกับหน่วยงาน โครงการอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนกลุ่มองค์กรบริษัทท่องเที่ยว โดยมีเจ้าหน้าที่อุทยานเป็นที่ปรึกษา
3. นักวิจัยเป็นคนหนุ่ม ส่วนใหญ่เป็นคนกะเหรี่ยงมีวัยใกล้เคียงกัน มาจาก 4 หมู่บ้าน และนับถือศาสนาคริสต์ที่ผ่านการอบรมเข้ารีตอย่างเป็นทางการมาก่อน
4. มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เพราะเป็นเขตอนุรักษ์ มีความเชื่อมโยงกับโครงการดอยอินทนนท์ฉะนั้นจึงได้เปรียบเรื่องธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา สัตว์ป่าหายาก และ นกนานาชนิด สามารถนำมาเป็นจุดขายสนองนักท่องเที่ยวได้หลากหลาย
5. ใช้อัตลักษณ์ของท้องถิ่นด้านวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวได้อีกทางหนึ่ง

● กิจกรรมสร้างรูปแบบการบริหารจัดการ

ชาวบ้านถ้ำหนอง-หนองเปี้ยมีความแตกต่างจากบ้านกำปองอย่างหนึ่งคือชาวบ้านแม่กำปองมีรายได้หลักจากการเก็บใบเมี่ยงขาย และสามารถส่งลูกเรียนชั้นสูงๆ ในตัวเมืองเชียงใหม่ได้ แต่ชาวบ้านถ้ำหนองเปี้ยไม่มีรายได้ที่แน่นอนและไม่มั่นคง เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินพอในการเพาะปลูก การกินการอยู่จึงผูกพันอยู่กับป่า และรับจ้างดำรงชีวิตอยู่ไปวันหนึ่งๆ ดังนั้นการรวมชาวบ้านให้มีลักษณะการทำงานอย่างมีโครงสร้างเป็นสิ่งที่ยาก วันไหนที่ว่างก็มาร่วมประชุมได้ ส่วนวันไหนที่ต้องไปรับจ้าง หรือต้องไปหาของป่า ก็มาประชุมไม่ได้ ข้อจำกัดนี้ คณะนักวิจัยต่างตระหนักดี แต่ในเวทีของนักวิจัยได้พิจารณาถึงงานส่วนทั้งหมดในภาพรวมของการจัดการงานท่องเที่ยว และหน่วยย่อยต่าง ๆ รวมทั้งงานบริหารบุคคล เพื่อพยายามสร้างระบบในการบริหารจัดการขึ้นมา มีการจัดโครงสร้างองค์กรอย่างกว้างๆ และการแบ่งงานกันทำ กำหนดผู้รับผิดชอบ กำหนดขอบข่ายภาระงานว่าจะต้องทำอะไรบ้าง ที่สำคัญเน้นการทำงานเป็นทีม

พอหลวงคำมูล เกาใส เป็นประธาน ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานทั้งหมด มีงานด้านต่างๆ ซึ่งแต่ละงานจะมีผู้รับผิดชอบ เช่น

- ศูนย์ข้อมูลสารสนเทศ แหล่งแนะนำความรู้ บริการนักท่องเที่ยว
- งานอำนวยความสะดวก และดูแลสวัสดิภาพของนักท่องเที่ยว
- งานต้อนรับด้วยมิตรไมตรี ตามแบบวัฒนธรรมวิถีชีวิตพื้นบ้าน
- งานมัคคุเทศก์นำเที่ยว ชาวไทย ชาวต่างประเทศ
- งานที่พักต่างๆ เช่น โฮมสเตย์ (Home stay) เทมเปิลสเตย์ (Temple stay)

แคมป์ (camp) อีโคลodge (Eco lodge) เกสต์เฮาส์ (guest house)

- งานด้านอาหาร เครื่องดื่ม อาหารเพื่อสุขภาพ
- บริการเสริมอื่น ๆ เช่นการนวด การแสดงทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ยังมีเลขานุการทำหน้าที่ในการจัดบันทึกการประชุม คือ นายสำรว มาประสพ และงานด้านการตลาดคือ นายเมฆ ะเวริง ทำหน้าที่ในการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ และติดต่อกับหน่วยงานอื่นๆ ข้อจำกัดบางอย่างดังกล่าวข้างต้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การจัดโครงสร้างการทำงานไม่ชัดเจน งานบางอย่างสามารถขับเคลื่อนไปได้เช่น การทำแผนผังเพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ หรืองานด้านอาหาร แต่หลายอย่างไม่เป็นไปอย่างที่คาดหมายแต่ที่เป็นข้อดีคือ ที่ชาวบ้านรู้จักการรวมกลุ่มทำงาน และรู้จักการประสานงาน ปรัชญาหรือเรื่องต่างๆ มีมากขึ้นทั้งในเวทีประชุม และในวิถีชีวิตปกติ

● โปรแกรมการท่องเที่ยว

ผลจากสำรวจน้ำรูดังกล่าวข้างต้นนำมาสู่การออกแบบ โปรแกรมการท่องเที่ยว พิจารณาจากจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน ที่เวทีเห็นพ้องกันว่า มีความ ที่น่าสนใจสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ โดยกำหนดสโลแกน การท่องเที่ยว ดังนี้

“ถ้าดับเตา ผาหยั่งน้ำ มหัจจรรย์น้ำรู ”

นั่นคือการให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสทั้งการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ถ้าดับเตา เป็นทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรมผสมผสานเป็นศูนย์รวมเรื่องราวความศรัทธาตามคติ ความเชื่อของชาวบ้าน ผาหยั่งน้ำ หรือน้ำรู และความสวยงามบรรยากาศของดวงดาวในยามค่ำคืนเป็นสิ่งที่ธรรมชาติ รังสรรค์สร้างให้ชุมชนบ้านถ้ำ-หนองเบีย

โปรแกรมท่องเที่ยวจึงเริ่มมาจาก

1. ของดีของหมู่บ้าน ได้แก่ ถ้าดับเตา น้ำรู หนองเบีย
2. การเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้กัน เช่น ที่พัก อาหาร มัคคุเทศก์ การต้อนรับ ต่างๆ
3. ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว โดยช่วงเวลาที่เหมาะสมคือ ช่วงฤดูหนาว น้ำจากน้ำรูลดลงแล้ว ประมาณเดือนพฤศจิกายน ถึงปลายเดือนพฤษภาคม

● **กฎ-กติกาในการท่องเที่ยว และแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรของหมู่บ้าน**

นักท่องเที่ยวจากคนในท้องถิ่นหรือจากถิ่นไกลอื่นซึ่งตามปกติจะเริ่มเข้ามาเที่ยวหน้า
ในช่วงปลายเดือนมีนาคมจนกระทั่งถึงต้นฤดูฝน คณะนักวิจัยได้ประชุมศึกษาถึงผลกระทบที่อาจเกิด
ขึ้น โดยการสรุปถึงจุดอ่อนข้อบกพร่องในอดีตที่ไม่ได้มีการจัดระเบียบกำหนดกฎเกณฑ์ข้อแนะนำการ
ปฏิบัติต่อผู้ที่เข้ามาใช้สถานที่ทั้งผู้ที่มาค้าขาย และนักท่องเที่ยวแม้กระทั่งมีเอกชนบางคนมาปักป้าย
ห้ามเข้าปลูกบ้านบนเส้นทางสาธารณะถนนเข้าน้ำรูตะเคียน ก็ไม่ได้มีปฏิกิริยาแย้งจากหมู่บ้านอย่าง
เป็นจริงเป็นจัง ต่อมาแกนนำชาวบ้านนักวิจัยได้ไปเจรจาสร้างความเข้าใจกับตัวแทนผู้ดูแลได้รับคำ
ตอบขั้นต้นว่าทางเจ้าของไม่ขัดข้องหากชาวบ้านจะพัฒนางานท่องเที่ยวก็พร้อมให้ความร่วมมือ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทางคณะชาวบ้านนักวิจัยจึงได้กำหนดแนวทางแก้ปัญหาไว้คือ

1. การจัดระเบียบสถานที่ ให้คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย งานบริการและการรักษาความ
เป็นระเบียบโดยจัดวางตำแหน่งจุดสถานที่จอดรถ ร้านค้า ที่นั่งห้อย ห้องสุขา อย่างเป็น
สัดส่วน
  2. การกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อห้าม คำแนะนำปฏิบัติโดยยึดหลักเกณฑ์การเข้าไป
  3. ใช้บริการ ในอุทยานแห่งชาติเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (นิเวศ) เป็นหลัก
นอกจากกฎระเบียบต่างๆ ที่กำหนดขึ้นเพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับพื้นที่
อันเป็นผลทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว คณะนักวิจัยยังได้มีการพูดคุย
คุยกันถึง ผลกระทบทางวัฒนธรรมอีกด้วย เช่น การเคารพต่อระเบียบประเพณี ต่างๆ
และกำหนดแนวทางอนุรักษ์ทรัพยากรของหมู่บ้านดังนี้
- 1) ให้มีการรวมกลุ่มกันของคนในหมู่บ้านเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ หนองน้ำ
  - 2) การตั้งกฎเกณฑ์ ข้อห้าม เช่น ห้ามจับในฤดูวางไข่ ห้ามตัดไม้ในป่าดงชมพู การจัดเวรยาม
เพื่อเฝ้าระวังการจับปลาในฤดูวางไข่ การจับนกที่หายาก เมื่อพบก็มีรายงานต่อพ่อหลวง
ทำการตัดเตือนห้ามปรามและเคยปฏิบัติหลายครั้งแล้วกลายเป็นจิตสำนึกโดยที่ไม่ต้อง
ควบคุม ชาวบ้านจะเฝ้าสังเกตการเปลี่ยนแปลงของหนองน้ำ ชาวบ้านจะเฝ้าสังเกตการ
เปลี่ยนแปลงของหนองน้ำชาวบ้านจะเฝ้าสังเกตการเปลี่ยนแปลงของหนองน้ำที่หนองเป็ย
เป็นจำนวนมาก และของป่าดงชมพูที่มีนกเอี้ยง นกเขา อพยพเข้ามาเหมือนกัน การเข้าไป
ตัดไม้ จับปลานอกฤดูกาล จะรู้สึกมีความผิด และรู้ว่ามีการเฝ้าระวัง
  - 3) ให้มีกิจกรรมปลูกป่าทดแทนป่าที่ถูกทำลายไป โดยได้ทำพิธีบวชป่า

- 4) ให้มีกิจกรรมในการปล่อยปลา อนุรักษ์สัตว์น้ำ สัตว์ป่า ที่ได้ทำไปแล้วคือการปล่อยปลา โดยได้รับพันธุ์ปลาจากประมง จังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 20,000 ตัว มาเพาะเลี้ยงในหนองเบีย
- 5) การสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชน ชาวบ้าน โดยการประสานกับโรงเรียนในการจัดค่ายกลุ่ม เยาวชนนักเรียน ใน อ.ไชยปราการ 20 โรงเรียน ในการต่อสู้ภัยยาเสพติด เมื่อราวเดือน มีนาคม 2546 ที่วัดถ้ำดับเตา โดยมีทีมวิจัยเข้าไปร่วมในการอำนวยความสะดวกด้านสถานที่และ แกนนำนักวิจัย มี พ่อหลวงคำมูล เกาใส อนันต์ พุดเพราะ สุคำ เกาใส สมพร พรหมอนันต์ เข้าร่วมในการทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านถ้ำดับเตา
- 6) การกำหนดเขตในการอนุรักษ์ ทำแนวหลักเขต โดยได้ทำไปแล้วบริเวณน้ำรู ช่วงสงกรานต์ (เมษายน 2546) คณะนักวิจัยได้ไปทดลองทำที่กิ่งขะ ชิงเชือกกันแนววงเล่นน้ำ และวางแนวการทำร้านค้า
- 7) การรักษาความสะอาด ห้ามขีดเขียนในถ้ำ

● ด้านที่พัก

ในการจัดการด้านที่พักของนักท่องเที่ยวในหมู่บ้านมีทั้งวัดที่จะรองรับนักท่องเที่ยวได้ที่หนองเบียก็สามารถตั้งเต็นท์ได้แต่มีปัญหาเกรงว่านักท่องเที่ยวจะกังวลเรื่องความปลอดภัย ชาวบ้านบางคนเตรียมสร้างรีสอร์ท แต่ที่สุคนธ์นักวิจัยได้ตกลงกันว่าควรใช้บ้านของชาวบ้าน ที่มีความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยวได้ เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน และการให้นักท่องเที่ยวได้พักกับชาวบ้านเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกัน เป็นโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักหมู่บ้าน วิถีของชุมชนมากขึ้นดังนั้นในการประชุมแต่ละครั้ง ได้มีการปรึกษากันถึงบ้านพักที่จะเข้าร่วมงานวิจัยได้บางแนวความคิด ได้เสนอแนะที่จะจัดประชุมชาวบ้าน เพื่อสำรวจถึงความพร้อมบางประเด็นความคิด เห็นว่าควรเริ่มต้นจากคณะนักวิจัยก่อนในที่สุดจึงมีบ้านที่เจ้าของพร้อมรับนักท่องเที่ยวในเบื้องต้นมี 4 หลัง คือ

1. บ้านนางศรีทอง กันทะมา รับนักท่องเที่ยวเข้าพักได้ 2 คน
2. บ้านพ่อหลวงคำมูล เกาใส รับนักท่องเที่ยวเข้าพักได้ 2 คน
3. บ้านนางสมพร พรหมอนันต์ รับนักท่องเที่ยวเข้าพักได้ 2 คน
4. บ้านครูลัดดา รับนักท่องเที่ยวเข้าพักได้ 3 คน

ได้มีการเชิญเจ้าบ้านทั้ง 4 หลัง เจ้าของบ้านหลังอื่นๆ ที่คาดว่าอาจเข้าร่วมด้วยได้ มาประชุมแลกเปลี่ยนกันเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในการต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยคุยกันว่า บ้านที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยวจะต้องมีความพร้อม คือมีห้องนอนให้นักท่องเที่ยวได้ มีห้องน้ำ ห้องส้วม มีการรักษาความสะอาด ที่หลับที่นอนต่างๆ ไม่มีเด็กเล็กที่อาจรบกวนนักท่องเที่ยว และคนในครอบครัว

ครัวต้องให้ความร่วมมือด้วย รวมทั้งการปฏิบัติตัวต่อนักท่องเที่ยวของเจ้าของบ้านซึ่งก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

- **การจัดสรรรายได้**

การท่องเที่ยวไม่ใช่สิ่งใหม่ของชาวบ้าน ถ้าตำบล น้ำรู เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมที่อยู่คู่กับชาวบ้าน ประกอบกับนโยบายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในระยะที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านมีความคาดหวังต่อการท่องเที่ยวที่ช่วยเพิ่มพูนรายได้

ในการประชุมสร้างความเข้าใจถึงผลประโยชน์รายได้ที่ชุมชนพึงได้รับ ก่อนอื่นได้มีการยกเอาเรื่องรายได้ที่ได้รับจากการเก็บค่าบำรุงสถานที่น้ำรูที่เคยมีเมื่อปีที่ผ่านมา (2545) ก่อนที่จะมีการทำวิจัยคณะกรรมการหมู่บ้านอำเภอเบ็ญได้เรียกเก็บแต่เพียงร้านค้า ในเงื่อนไขที่ผู้ค้าทุกคนสร้างร้านค้าเองแล้วเก็บเป็นค่าบำรุงวันละ 10 บาท ซึ่งเหลือเงินที่ยกมาในปีนี้ (2546) 400 บาท

เมื่อได้ปรึกษาหารือกันระดับหนึ่งทั้งหมดจึงสรุปประเด็นเป็นแผนงานที่จะทดลองการจัดการในฤดูท่องเที่ยวที่จะมาถึงในปีนี้ (2546) ดังนี้

1. รายได้ส่วนค่าบำรุงสถานที่ (น้ำรูเคยียน)

- 1.1 ร้านค้า หลักการเป็นสิทธิ์ของคนในหมู่บ้านที่จะเข้ามาตั้งร้านค้าได้ แต่กำหนดให้มีได้ไม่เกิน 20 หลัง ทุกคนหาวัสดุสร้างด้วยตนเอง รูปแบบต้องให้เหมือนกัน และเสียค่าบำรุงสถานที่วันละ 10 บาท

- 1.2 รถพ่วงขายของ (เป็นของคนต่างถิ่น) ค่าบำรุงวันละ 15 บาท

- 1.3 บริการที่จอดรถ

- รถยนต์ คันละ 10 บาท

- รถมอเตอร์ไซด์ คันละ 5 บาท

- 1.4 ห้องน้ำ - สุขา บริการครั้งละ 2 บาท

แต่ในทางปฏิบัติทำไม่ได้เพราะเพราะขาดต่อระเบียบของกรมป่าไม้ เนื่องน้ำรูอยู่ในเขตของป่าไม้ และกรมที่ดิน (นสร.) ถ้าหากจะทำต่อไปต้องมีการประสานกับทางป่าไม้

2. รายได้จากส่วนแบ่งค่าที่พัก (โฮมสเตย์) หลักการแบ่งรายได้เป็น 2 ส่วน แต่ยังไม่ระบุชัดเจนคือ

- 2.1. ส่วนของเจ้าบ้าน
- 2.2. ส่วนของชุมชน
3. รายได้จากกิจกรรมทั้งหมด นำมาจัดการจัดสรรปันส่วนดังนี้
  - 3.1. ทุนสะสมส่วนกลางของชุมชน เพื่อนำไปใช้ในยามจำเป็น
  - 3.2. โบนัสพนักงาน และ คณะกรรมการ
  - 3.3. สวัสดิการ และรับรอง
  - 3.4. งบบริหารจัดการ
4. รายได้จากแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ เช่น ที่วัดถ้ำตับเต่า นักวิจัยไม่ได้คุยกัน เนื่องจากเห็นว่า วัดได้ดูแลอยู่แล้ว ในสถานการณ์หากมีการนำเที่ยวในรูปแบบของการพักค้างคืน ได้มีการทดลองวางโปรแกรมรองรับนักท่องเที่ยวไว้ดังนี้

1. ค่าพัก (โฮมสเตย์)	100	บาท / คืน/คน
2. อาหาร	50	บาท / มื้อ
3. การแสดงฟ้อนดาบ	1,000	บาท / คืน / ครั้ง
4. บายศรีฮ้าง(เรียก)ขวัญ	1,000	บาท
5. มัคคุเทศก์	200	บาท / กลุ่ม 5 คน
6. นวด	80	บาท / ชั่วโมง
7. ค่าบริการสถานที่ท่องเที่ยว	100	บาท / คน (เหมาจ่าย)
8. ค่าบริการเจ้าของบ้าน	50	บาท / หลัง (เหมาจ่าย)
9. ค่าเช่ารถบริการ	300	บาท / วัน
10. ราคาเหมา	490	บาท / คน

รูปที่ 45

งานต้อนรับทัวร์นาร่อง

คำอ้อ (เรียก) ขวัญ
โดย นายบุญศรี แก้วชีโน
นักวิจัยชาวบ้านขับร้องต้อนรับนักท่องเที่ยวনার่อง

ข้า ขอเชิญ 32 ขวัญ แห่งเจ้านางน้องกันไต่ยินเสียงเขาเรียกร้อง แล้วขอเชิญขวัญเจ้าจงรีบ
เร็วมา
แต่เด้อะ ขอหื้อขวัญเจ้ามาอยู่เรือนหลังนา ที่หลังคายาว ยานกว้าง เป็นที่เจ้าได้สร้างป่าเบ็ญ
(ป่าเพ็ญ) บุญญาติกา ฟืนองฝูงหมู่สกุลปกหม่ออยู่ใกล้ๆ ฟืนองตะวันตก ทิศเหนือ ออก ไต้ พวกนี้หลัง
ไหลมาใจ ต่างคนมีใจห้วงซ้องอาลัย อันเป็นเพื่อนพ้องอยู่บ้านเดียว ขอเชิญขวัญเจ้าจงมาเร็วๆ อย่า
ช้าหมู่ญาติกา มานั่งอยู่ถ้ำรอเอาขวัญอย่าไปมัวเมาอยู่ที่เขตด้าวเมืองผี แม้ว่าขวัญเจ้าไปตกนาดีย่าน
กว้างเป็นที่อยู่สร้าง
หมู่ปู่ปลา ที่น้ำโกงกาลึกบิไซตั้น เจ้าตั้งตัวออกบั้น(เร็ว) จากพญาขวัญ อย่าตีสระหนองหลวงเทศต้อง
ที่
พระพุทธเจ้าไปเกิด บ่ประเสริฐยิ่งกว่าเมืองเรา ขวัญเจ้าอย่าไปมัวเมาเกี่ยวซ้อง ขวัญเจ้าปีกปกอก (กลับ
สู่)
เมืองเรา เป็นที่ไหว้ศาสนา พระพุทธเจ้าจักได้เข้าถึงสวรรค์และบำเพ็ญบุญขอให้บั้น ได้ตลอดถึงเมืองแก้ว
ยอดเพราะขวัญเจ้าจะได้อยู่ตามทุ่งนา และป่าช้าขวัญอย่าไปอยู่ ที่โขงเขตห้องเมืองผีขวัญอย่าไปอยู่จิม
คีรี
หิมเวศน์ มันเป็นเมืองเผด (เปรต) เมืองผี เช่นขวัญเจ้าให้อลเวง อยู่จักรวาลขอบกว้าง ในโงงหลืบถ้ำ
คูหา อย่าไปอยู่กับยักษ์ ฝิโงง ดงเสื่อห้วยขวัญเจ้า อย่าไปอยู่ที่หนองสะหลี่ที่มีวังลึกใหญ่ สนุกม่วนเล่น
อยู่กับ
หมู่ปู่ปลา ขวัญอย่าไปแสวงหาโภชนาเครื่องย่องขวัญเจ้าอย่าชวนกันไป ร้องที่กลางแห่งห้องดงดอน
อย่า
ไปวิงวอนทุกข์อยากข้าวน้ำ หากเหลือกินเป็นของเจียงเครื่องย้อม เขาหามาพร้อมจู่เยื้องจันขวัญเจ้า
อย่า
ไปเตื่อร้อนอกคืบบิไซตั้นจุงมาหันตุ้ข้านานั่งอยู่ถ้ำกองหากดูข้าผ้อหื้อขวัญเจ้าบมิเกรงทุกข์ยากบหื้อ
ขวัญ
เจ้าล้าหรือใจจุงมาไวๆ อย่าช้าขวัญอย่าได้ฝากหน้าจากตัวต ขวัญอย่าม่วนอยู่เมืองต่างด้าวที่โขงเขต
ด้าว
แดนเมือง ขวัญเจ้าอยู่จิมพนาร้างปากกว้างเป็นเพื่อน แรตซ้างและราชสีห์ขวัญอย่าไปอยู่ในดงปลอมเปือก
โค
โค่งแผ้วกันไต่ยินเสียงข้าเรียกร้องแล้วว่าขอเชิญขวัญเจ้าจงมาหนึ่งถลาขวัญเจ้าอย่าไปอยู่พฤกษ์เขา

- การท่องเที่ยวเกี่ยวกับการตลาด

งานวิจัยการท่องเที่ยวได้ให้ความสำคัญกับงานการตลาดโดยเปรียบเทียบนักท่องเที่ยวเสมือนปลา ทำอย่างไรจึงจะให้ปลามาเข้า "ไซ" ได้ และได้ให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์เครื่องมือในการประชาสัมพันธ์ที่นักวิจัยได้ร่วมกันทำ และมี พระศิลาปชัย ญาณวโร เป็นกำลังหลัก

ในการจัดทำ โบรชัวร์หรือแผ่นพับแจกจ่ายตามสถานที่เป้าหมายเช่นบนที่ว่าการอำเภออบต. ธนาการ นายวัชรินทร์ ศรีสัตบุตรได้ให้ชาวแหล่งท่องเที่ยวบ้านถ้ำ -หนองเบ็ญทางหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นทั้ง ไทยนิวส์ และเชียงใหม่นิวส์

นอกจากนี้ได้ประสานเครือข่ายการท่องเที่ยวไปยังหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐองค์การสนับสนุนเช่นบ้านแม่กำปอง และนางสาวจิระวัฒน์ญาณโสภณ ได้ติดต่อขอความร่วมมือในด้านการตลาดกับผู้ประกอบการเที่ยว Eco-tour บริษัทของคุณจงกลให้บรรจุรายการนำเที่ยวบ้านถ้ำ -หนองเบ็ญไว้ในโปรแกรม

- ปัจจัยสนับสนุน และตัวชี้วัด

การหากลไกสนับสนุนเพื่อสนองรับกับการสร้างปัจจัยที่เป็นคุณ โดยผ่านประสบการณ์ระดมความคิดแลกเปลี่ยน ในหมู่ชาวบ้านคณะนักวิจัยถึงความเป็นไปได้ที่จะสร้างกลไกการปฏิบัติในระยะขั้นการทดลองและหลังงานวิจัยเพื่อเรียนรู้พัฒนาปรับใช้สนองการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างเต็มรูปแบบในอนาคต พร้อมกับแสดงสำนึกความรับผิดชอบร่วมในการวิจัย

รูปที่ 46

พระศิลาปชัย และคณะนักวิจัยบ้านถ้ำ-หนองเบ็ญ กับอัครันตูกะผู้มาเยือน

- ก. การเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้าน ประกอบส่วนเข้ากับการปฏิบัติการงานพัฒนา เช่น งานพัฒนาเตรียมความพร้อมสถานที่ งานสร้างสาธารณูปโภครองรับสถานที่น้ำพุทะเลียน ห้างน้ำ ห้างสุขา ที่ทิ้งขยะมูลฝอยที่จอดรถโดยการแบ่งส่วนการทำงานเป็นหมวดหรือเขต มอบหมายให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้กำหนดว่างานชิ้นใดให้ชาวบ้านหมวดไหนเป็นผู้ดำเนินการ และมีผู้รับผิดชอบในการติดตาม ผลของการทำงาน ชาวบ้านได้ช่วยกันสร้าง ห้างน้ำห้างส้วมที่บริเวณน้ำพุทะเลียน โดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น บางส่วนขอการสนับสนุนจากสำนักสงฆ์วังน้ำทิพย์ที่ตั้งอยู่บริเวณนั้น และใช้แรงงานของชาวบ้าน
- ข. การจัดทำป้ายแสดงข้อกำหนด ข้อห้าม หรือให้ความรู้เกี่ยวกับงานนิเวศ ตามจุดต่างๆ ยังไม่สามารถทำได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย เนื่องจากไม่มีงบประมาณ
- ค. นางศรีทอง กั้นทะมา และนางสมพร พรหมอนันต์คณะนักวิจัยชาวบ้านที่ได้รับการเลือกตั้งให้เป็น สมาชิก อบต. ชุมใหม่ ของหมู่บ้านได้ประสานฝ่ายบริหารอบต. ศรีดงเย็นให้รับแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านถ้ำ-หนองเปี้ยอยู่ในแผนแม่บทพัฒนาของตำบลศรีดงเย็น ซึ่งต่อมาได้มีการขยายแนวคิด ประชุมร่วมกับอบต. หนองบัว ช่วยกันนำความคิดเรื่องการท่องเที่ยวไปทำกระบวนการประชาคมเพื่อร่วมกันผลักดันให้เป็นแผนยุทธศาสตร์งานท่องเที่ยวของอำเภอไชยปราการ ต่อไป
- ด. ทางกลุ่มแม่บ้าน ชมรมผู้สูงอายุและคณะกรรมการหมู่บ้าน(นำโดยสมาชิกนักวิจัย)ได้ทำหนังสือถึงกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นายพินิจ จารุสมบัติ รัฐมนตรีในขณะนั้น (2546) ขอเครื่องบรรจุน้ำผลไม้โดยได้รับอนุมัติสร้างไว้ในวงเงินสร้าง 100,000 บาทเศษ ทั้งนี้เพื่อสนองวัตถุประสงค์สร้างงานผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านรองรับงานท่องเที่ยว
- จ. เมื่อสงกรานต์ที่ผ่านมา (ปี 2547) อบต. ศรีดงเย็นได้มาจัดงานสงกรานต์ที่บริเวณสนามข้างหนองเปี้ยโดยหมู่บ้านร่วมเป็นเจ้าของ มีคนเข้าร่วมงานครั้งนี้มากมาย
- ฉ. ทางอำเภอไชยปราการได้นำข้อมูลรูปภาพงานวิจัยท่องเที่ยวเชิงนิเวศแสดงต่อสาธารณะ ในการจัดนิทรรศการ ในโอกาสต่างๆ
- ช. ชาวบ้าน พระ ครู สมาชิกอบต. ศรีดงเย็น สนใจอยากให้มีการต่อยอดทำวิจัยต่อไป .

บทที่ 6

สรุป อภิปราย และเสนอแนะ

- สถานการณ์การท่องเที่ยวของหมู่บ้าน

อดีต ถ้าตำบลตา เป็นแหล่งท่องเที่ยวของท้องถิ่น ที่คนใน 3 อำเภอ คือ ไชยปราการ ฝาง และแม่ฮ่องสอน แหล่งเที่ยวของบ้านถ้ำ-หนองเปี้ยที่สำคัญคือ ถ้าตำบลตา น้ำรู และหนองเปี้ยรูปแบบที่มาเที่ยว ประเภทมาเช้า เย็นกลับ ไม่มีการพักค้างแรม โดยมักเดินทางมากราบไหว้สักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชมความสวยงามตามธรรมชาติของหินงอกหินย้อยและเข้าถ้ำมืดเพื่อเข้าประตูรอดบาปทัสนาธาตุนี้ และหลบอากาศร้อนด้วยการพักผ่อนที่น้ำรู หรือตกปลารับประทานอาหารที่หนองเปี้ย เป็นลักษณะการท่องเที่ยวที่เป็นไปเองตามประเพณีนิยมธรรมชาติ ไม่มีหลักในการจัดการอย่างเป็นระบบ ฉะนั้นจึงทำให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมลงทุกวัน บางที่อาจมีการจัดการบ้างแต่ชาวบ้านไม่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวเท่าที่ควรจะเป็น

ปัจจุบัน งานวิจัยได้สร้างความตื่นตัวต่อการท่องเที่ยวของชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รู้จักศักยภาพและอัตลักษณ์ของหมู่บ้านมากขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะสำนักภาคภูมิใจต่อทรัพยากรของหมู่บ้านตนเองแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมจนมีชาวบ้านหลายคนแสดงความจำนงอยากเข้ามาเป็นส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต ด้วยจุดประสงค์เพื่อสร้างความมั่นคงแก่ครอบครัวให้มีรายได้เพิ่มขึ้น

อนาคต หลังจากที่ได้มีการวางแผนทำการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเสร็จเรียบร้อยแล้ว

พร้อมกับการเชื่อมโยงสร้างเครือข่าย โดยผ่าน องค์กร บริษัทนำเที่ยว หน่วยงานภาครัฐ ททท. เข้ามาสนับสนุน คาดหวังว่าจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามา ทำรายได้เข้าสู่ชุมชนเพิ่มมากขึ้น ฉะนั้นแหล่งท่องเที่ยวบ้านถ้ำ-หนองเปี้ย จึงน่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะมาช่วยเสริมเศรษฐกิจรายได้ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ และสร้างชื่อเสียงของอำเภอไชยปราการให้คนได้รู้จักแพร่หลายยิ่งขึ้น

● **สรุปการทำงานของคณะนักวิจัย**

ภาพรวมการทำงานระยะที่ 1

- ทีมวิจัยได้สร้างความเข้าใจกับชุมชน โดยใช้ประเพณีสืบชะตาเป็นกุศโลบาย แสวง **จุดร่วม** สร้างความสามัคคีระหว่างชาวบ้าน ทำให้เกิดบรรยากาศความเป็นเจ้าของร่วม อันส่งผลให้ตลอดงานวิจัยดำเนินไปด้วยดี
- ชุมชนมีความเข้าใจเป้าหมายของงานวิจัยมากขึ้น
- ชุมชนร่วมกันดูแลทรัพยากรมากขึ้น
- มีการระดมความคิด สร้างการมีส่วนร่วมระหว่างทีมวิจัยกับชาวบ้าน
  - 1) ความสนใจ และความเข้าใจของชาวบ้านที่มีงานวิจัย และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของคณะวิจัยและชาวบ้าน ได้มีพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับ
  - 2) ความร่วมมือที่ได้ในการออกสำรวจเก็บข้อมูล และสรุปร่วมกันทุกครั้ง รวมถึงการเข้าร่วมเสนอความคิดจากการอภิปรายในการประชุมรวม ในแต่ละครั้ง ได้พัฒนาให้เกิดการยอมรับต่อกัน นั่นคือการยอมรับการทำงาน และความคิดเห็นต่างๆ ร่วมกันของคณะนักวิจัยและความสามารถในการทำงาน ตลอดจนสามารถวิเคราะห์ แยกแยะประเด็นปัญหา ได้ด้วยตนเอง

ภาพรวมของการทำงานระยะที่ 2

- ทำความเข้าใจในเรื่องรูปแบบ กระบวนการจัดการงานท่องเที่ยว การตลาด การประชาสัมพันธ์ เวทีหมู่บ้าน การพัฒนาพื้นที่น้ำพุตะเคียน รุหลวง
- มีความร่วมมือกันทั้งชาวบ้านและนักวิจัยในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทำไป 5 ครั้ง ระหว่างมีนาคม- เมษายน 2546
- ได้แหล่งเรียนรู้ของเยาวชน
- การมีส่วนร่วมมีมากขึ้น

ภาพรวมของการทำงานระยะที่ 3

- ได้ทดลองนำเที่ยว เรียนรู้ศักยภาพในการจัดการของชุมชน
- ได้รูปแบบที่เหมาะสมของการท่องเที่ยวของบ้านถ้ำ-หนองเป็ย
- ได้แนวทางในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่รู้จักของโลกภายนอกมากขึ้น
- นักวิจัยและชาวบ้านมีความพร้อมมากขึ้นในการกำหนดยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของหมู่บ้าน โดยจะผลักดันให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอำเภอต่อไป

- รูปแบบที่เหมาะสมของการท่องเที่ยวบ้านถ้ำ-หนองเป็ยที่จัดการโดยชาวบ้าน
  1. แบบมาเช้า กลับเย็น ไม่พักค้างคืน เช่น เที่ยวน้ำรู หนองเป็ย หรือถ้ำดับเตา
  2. แบบ 2 วัน 1 คืน โดยพักค้างคืนที่บ้านชาวบ้าน (Homestay) รับประทานอาหารร่วมกับชาวบ้าน ใช้มัคคุเทศก์ท้องถิ่น
  3. แบบเข้าค่ายศึกษาระบบนิเวศธรรมชาติ เดินชมป่าผาหยั่งน้ำ ป่าดงชมพู น้ำรู หรือหนองเป็ย
  4. แบบเข้าค่ายพุทธธรรมศึกษาธรรม หรือค่ายคุณธรรม นอนวัด (Temple stay)
  5. แบบเข้าค่ายศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน
- การบริหารจัดการ

มีกลุ่มงาน ในรูปเป็นคณะกรรมการ ยึดหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วม (PARTICIPATION)

“ร่วมคิด ร่วมศึกษา ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล”
- กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน
  1. ชาวบ้านชุมชนได้เรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้รู้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า
  2. กิจกรรมต่างๆ ทำให้คนในชุมชนพูดคุยปรึกษาหารือกันมากขึ้น รู้จักการทำงานร่วมกัน
  3. ชุมชนหวงแหนและช่วยกันสอดส่องดูแลทรัพยากรของตนมากขึ้น
  4. งานวิจัยช่วยพัฒนาความคิด นำไปสู่การพัฒนาหมู่บ้านมากขึ้น
  5. ชาวบ้านมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนมากขึ้น

รูปที่ 45

เวทีชาวบ้านที่วัดถ้ำ ดับเตา

- **การใช้งานท้องถิ่นเชิงนิเวศเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**

ผลของการทำงานวิจัยร่วมกันตั้งแต่ต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ เห็นได้ชัดเจนว่าเมื่อทุกคนได้ผ่านกระบวนการวิเคราะห์สังเคราะห์จากการทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้ได้เข้าใจตระหนักถึงปัญหาของชุมชนหมู่บ้าน ตระหนักถึงคุณค่าของชุมชนสังคมของตนเอง ทั้งในเรื่องของธรรมชาติ สังคม และสิ่งแวดล้อมต่างๆ และช่วยกันรับผิดชอบวางระเบียบกฎเกณฑ์ในการคุ้มครองดูแลรักษาป่า ที่เป็นคลังชีวิตของหมู่บ้านกิจกรรมในการสำรวจทรัพยากรของชุมชนที่เป็นทุนของการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นน้ำ หนองเป็ย หรือป่าดงชมพุกณะนักวิจัยได้ประจักษ์ต่อคุณค่าของป่าที่ได้เกื้อกูลต่อวงจรชีวิตของทั้งคน พืช และสัตว์ เช่น ได้รู้ว่าจะมี ปลา ปู และเต่า เข้ามาวางไข่ในช่วงน้ำท่วมป่า ขณะที่ต้นไม้แถววัลย์บางอย่างจะทนอยู่ได้แม้จะมีน้ำขังนานๆ และเมื่อน้ำแห้งช่วงหน้าแล้งได้ฟื้นป่ายังคงความชุ่มชื้นผักป่าหลายชนิดเจริญงอกงามชาวบ้านก็จะเข้ามาเก็บผักจับปูไปเลี้ยงครอบครัวหรือนำไปขายเป็นรายได้ คณะนักวิจัยได้แนวทางสร้างกระบวนการเรียนรู้จากป่าชมดงพูนและหากเป็นไปได้ในอนาคตจะพัฒนาให้ป่า เป็นศูนย์การเรียนรู้ทางด้านพฤกษศาสตร์พืชสมุนไพรตลอดวงจรความหลากหลายของระบบชีวภาพ การสำรวจหนองเป็ยได้จุดกระแสความคิดต่อคณะนักวิจัยที่จะริเริ่มตั้งต้นในการกำหนดระเบียบ การใช้หนองน้ำแห่งนี้ เช่น เขียนป้ายข้อห้าม กฎเกณฑ์ต่างๆ ไปปิดประกาศไว้เกิดแนวคิดที่จะใช้หนองเป็ย เป็นฐานวิสาหกิจชุมชน โดยจะดำเนินการที่บริการนักท่องเที่ยว เพื่อนำรายได้เข้าชุมชนโดยผ่านบัญชีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่ทุกครอบครัวเป็นสมาชิก และต่อมาได้ขอรับการสนับสนุนพันธุ์ปลาจากศูนย์ประมงน้ำจืดจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำมาเพาะเลี้ยงการให้ข้อสังเกตของชาวบ้านนักวิจัย นายสุคำ บัวลาแก้ว พบว่าปัจจุบันโดยทั่วไปของพื้นที่ป่าดงชมพูนน้ำมีฝูงสัตว์เช่น นกเขา นกเอี้ยง ไก่ป่า อีเห็น ค่าง ชะนี ตะพาบน้ำ เริ่มมีมากขึ้นกว่าแต่ก่อนชาวบ้านที่เคยโค่นต้นไม้เก็บไข่มดแดง ก็ไม่มีใครทำแล้ว

ชาวบ้านได้ตระหนักถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม ที่ได้จากการสำรวจเชื่อมโยงกับปัญหาเชิงระบบที่ส่งผลกระทบต่อกันเป็นห่วงโซ่ โดยเฉพาะปัญหาที่มีสาเหตุจากคน แม้แต่ตัวเองเป็นผู้กระทำเช่นการตัดไม้ทำลายป่าเป็นผลให้น้ำรูแห้งลงทุกปี หรือการจับสัตว์ เก็บผัก การลงเล่นน้ำของผู้มาเที่ยวน้ำรู การทิ้งเศษขยะลงน้ำหรือบริเวณ โดยรอบย่อมเป็นผลเสียโดยตรงต่อระบบนิเวศ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

- **งานวิจัยชาวบ้านกับความเข้มแข็งของชุมชน**

การรวมกลุ่มของชาวบ้านอื่นๆ เป็นการจัดการที่มีกระบวนการ มีการประชุมปรึกษา ร่วมคิด ร่วมทำ แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ การกำหนดภาระหน้าที่ เช่น เรื่องขอรับการสนับสนุนพันธุ์

ปลา จากประมงน้ำจืดจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำมาเพาะเลี้ยงที่หนองเป็ย ได้มีข้อตกลงออกกฎระเบียบ กำหนดเวลาที่เหมาะสม ในการจับปลา โดยไม่กระทบกับระยะที่ปลาวางไข่ และในการจับมีชื่อเรียก ร้องให้จับปลาขนาดโตเท่านั้น แต่ปัญหาที่ดำรงอยู่ คือมักจะมีบางคนฝ่าฝืน ไม่ปฏิบัติตาม นอกจากนี้ ทางคณะกรรมการหมู่บ้านยังได้ขอความร่วมมือร้านค้าที่เปิดบริการให้ ช่วยกันดูแลรักษาความสะอาด และก็ได้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี จนเจ้าของร้านได้เข้าร่วมเป็นทีมวิจัยด้วย

ในส่วนของน้ำรู ได้มีการประสานกับสำนักสงฆ์วังน้ำทิพย์ในการพัฒนาน้ำรู แก่เจ้าของที่ดินที่ปากทางเข้าน้ำรู สามารถเข้าใจกันได้ ในช่วงสงกรานต์ที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามา น้ำรู นักวิจัย ได้ร่วมกันจัดระเบียบของน้ำรู กำหนดพื้นที่ใช้สอยต่างๆ เพื่อรักษาสภาพของน้ำรู เช่น ทางเข้าออก ที่จอดรถ ที่ทิ้งขยะและยังได้ช่วยกันจัดสร้างห้องน้ำโดยให้กลมกลืนกับธรรมชาติ และใช้วัสดุในการก่อสร้างที่ได้จากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้มาเยือน

นอกจากนี้งานวิจัยยังมีบทบาทเชื่อมระหว่าง บ้าน วัด และ โรงเรียน อันเป็นสถาบันหลักของชุมชนให้เข้ามาทำงานด้วยกัน ฉะนั้นทีมวิจัยจึงประกอบด้วย ชาวบ้าน พระสงฆ์ ครู นักวิชาการ นักพัฒนาสังคม ผสานการทำงานวิจัยครั้งนี้อย่างลงตัว

รูปที่ 46

ชาวบ้านถ้ำ-หนองเป็ยร่วมประชุมรับฟังความก้าวหน้าโครงการวิจัย

- งานวิจัยกับ การพัฒนาหมู่บ้านในอนาคต

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เป็นรายได้อันดับหนึ่งของประเทศและของจังหวัด

เชียงใหม่ โดยเฉพาะหลังปี 2530 ปีรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวเนื่องได้กลายเป็นความคาดหวังของชาวบ้านที่นำเงินตราเข้าสู่ท้องถิ่นและครอบครัวดังนั้น เมื่อมีการขยายแนวความคิดวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่บ้านถ้ำหนองเปี้ยสิ่งที่ ชาวบ้าน และคณะนักวิจัยต่างคาดหวังต่องานวิจัยนี้คือเกิด จินตภาพเห็นบ้านถ้ำหนองเปี้ยกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่ง มีนักท่องเที่ยว

เข้ามาเที่ยวอย่างคึกคัก เช่นเดียวกับถ้ำเชียงดาว หรือดอยอ่างขางแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงคนรู้จักกันดี

สิ่งที่ชาวบ้านอยากให้เห็นกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ เกิดขึ้นในหมู่บ้านเช่นการใช้ประโยชน์และเก็บเกี่ยวดอกผลอย่างเต็มที่ไม่ว่าจาก ตกปลาในหนอง ซี่จักรยานวิบากของเยาวชน ร้านค้าขายของที่ระลึก

ของวัด ร้านกาแฟอร่อยของครู เกสท์เฮาส์ โฮมสเตย์ของครอบครัว โรงเรียน อบ ประคบสมุนไพรเพื่อสุขภาพของกลุ่มผู้สูงอายุ ผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปของกลุ่มแม่บ้านทั้งหมดทั้งปวง เป็นความคาดหวัง

จะเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว เพื่อสร้างงานสร้างรายได้แก่ครอบครัว เสริมงานเศรษฐกิจของชุมชน

ข้อดี – ข้อเด่นของชาวบ้าน คือความภาคภูมิใจและมั่นใจในศักยภาพของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในหมู่บ้าน โดยเฉพาะการมีน้ำรูหลวงที่ชาวบ้านบางคนคุยอย่างภาคภูมิใจว่า “เป็นน้ำรูที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย” ซึ่งหากมีการสำรวจอาจเป็นเช่นนั้นจริง ก็ได้ เพราะน้ำรูหลวงมีพื้นที่กว้างประมาณ 1 ไร่ ในฤดูฝน หากปีใดน้ำมาก น้ำจากรูหลวงมักล้นไปเอ่อท่วมบริเวณทั้งเขตป่าและเส้นทาง เนื่องจากร่องธารน้ำตื้น ไหลระบายไม่ทัน และอีกประการหนึ่งก็คือ ชาวบ้าน ได้มีความตื่นตัวกระตือรือร้นในการเรียนรู้เพื่อที่จะพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต โดยที่ผ่านมาในช่วงระหว่างของการวิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่

1. การเข้าร่วมการสัมมนาโครงการศึกษาวิจัยเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของกลุ่มน้ำฝาง เมื่อเมษายน 2545 ที่บ้านใหม่หนองบัว (จีนฮ่อ) ของนักวิจัยที่ได้รับ การสนับสนุนจากสำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ ซึ่งคณะนักวิจัยหวังว่าจะได้เป็นเครือข่ายท่องเที่ยวต่อเนื่อง เพราะที่บ้านจีนฮ่อมมีบ่อน้ำแร่และมีเอกลักษณ์วัฒนธรรมแบบคนจีนยูนนาน เป็นพื้นที่เชื่อมโยงไม่ห่างกัน และอยู่ในอำเภอไชยปราการ
2. เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การทำโครงการเมื่อ 31 ตุลาคม - 1 พฤศจิกายน 45 ณ.วังธารรีสอร์ท จ. เชียงใหม่
3. การอบรมความรู้ด้านการท่องเที่ยวสำหรับ อบต. 12-14 ธันวาคม 2544 ณ. โรงแรมเดอะปาร์ค จังหวัดเชียงใหม่
4. เข้าร่วมเวทีนำเสนอผลงาน โครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ

5. วันที่ 8-9 พฤษภาคม 2546 ทักษะศึกษาดูงานที่โครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน และแม่ออนหลวง ได้ ดอยอินทนนท์ จ. เชียงใหม่

● **ข้อสรุปของบทเรียนที่ได้รับ**

1. กระบวนการวิจัยทำให้ชาวบ้านได้ฝึกคิด วิเคราะห์อย่างเป็นระบบ รู้จักการวิเคราะห์แยกแยะปัญหา
2. งานวิจัยได้ช่วยพัฒนาผู้นำ แกนนำของหมู่บ้าน ทำให้เกิดการทำกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม มีการประยุกต์ใช้ในชีวิตการทำงานประจำวัน
3. ประสบการณ์ จากกระบวนการวิจัยนำไปสู่กระบวนการคิด เป็นแนวทางการพัฒนาในเรื่องอื่นๆ
4. นักวิจัยที่เป็นคนนอกได้เรียนรู้บริบทของชุมชน เข้าใจแนวทางการทำงานกับชาวบ้าน
5. ได้เสริมความรู้จากการไปทัศนศึกษาจากหมู่บ้านผู้เคลื่อนไหวแรกเช่น บ้านแม่กำปอง ทำให้เสริมความมั่นใจในทิศทางพัฒนาชุมชนให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
6. ชาวบ้านกล้าพูด กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออกเชิงสร้างสรรค์มากขึ้น

● **ปัญหาอุปสรรค**

1. งบประมาณไม่เพียงพอ
2. ในช่วงระยะแรกชุมชนไม่เข้าใจ คิดว่างานวิจัยเป็นเรื่องของนักวิชาการ จึงไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร
3. ฤดูฝน มีผลต่อการจัดกิจกรรมต่างๆ ให้ไม่เป็นไปตามที่กำหนด เช่น น้ำท่วม ฝนตกมากเกินไป
4. ชาวบ้านยากจนทำให้มีส่วนร่วมน้อยเพราะต้องออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน
5. ความขัดแย้งทางความคิด ความเชื่อของทีมวิจัยด้วยกัน และชาวบ้าน

ข้อเสนอแนะต่อคณะวิจัย

โครงการปิดแล้ว แต่คณะวิจัยควรขยายผลสู่ชาวบ้านและเครือข่ายงานวิจัยสู่สาธารณะ

ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

ควรมีการวิจัยต่อโดยเน้นในเรื่องการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวและการจัดการด้านตลาด

ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย

1. ควรมีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความพร้อมมากกว่านี้
2. หน่วยงานต่างๆ ควรเข้ามาช่วยส่งเสริมชาวบ้านด้วย เช่น ททท. ควรเข้ามาช่วย

วางแผน ประชาสัมพันธ์ อบรม.หรือองค์การบริหารส่วนจังหวัดช่วยในการจัด
สรรงบประมาณในการเตรียมความพร้อมด้านสถานที่

3. องค์การบริหารส่วนตำบลศรีดงเย็นควรบรรจุการท่องเที่ยวบ้านถ้ำหนองบ้าย
ให้อยู่ในแผนพัฒนาตำบล โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน (ได้บรรจุเป็น
แผนหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ของอำเภอไชยปราการแล้ว)

ข้อเสนอแนะต่อ สทว.

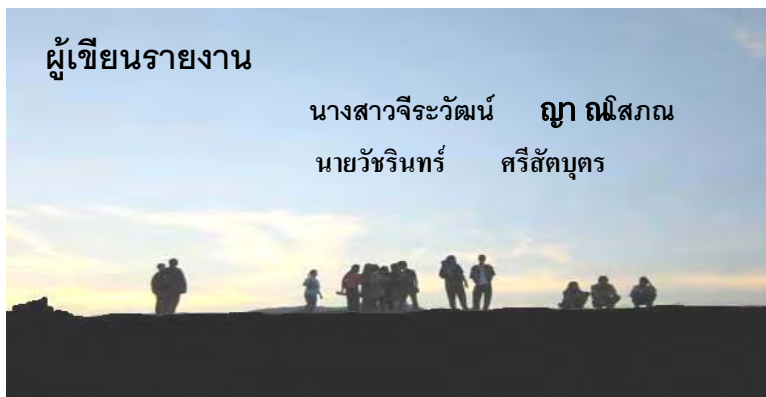
1. การสนับสนุนเสนอแนะของพี่เลี้ยงขาดความต่อเนื่อง เนื่องจากเปลี่ยนหน้าที่เลี้ยง
บ่อย ฉะนั้นการสื่อความหมายทางหลักจึงขาดความชัดเจน หรือบางทีก็ใช้ความชัดเจน
จากที่
หนึ่งมากำหนดให้ชุมชนพื้นที่ทำตามครรถองตามแบบงานวิจัยอื่นเช่น กรณีจาริตประ
เพณีของชนเผ่า ที่สังคมการผลิตล้าหลัง สะท้อนมาจากวิถีการผลิตที่แตกต่าง เป็นรูป
การ
จิตสำนึกที่แปลกไปจากวิถีชีวิตของคนไทยล้านนาทั่วไป สามารถนำมาเป็นจุดขาย
สร้าง
ความสนใจแก่นักท่องเที่ยวได้ ซึ่งมีความแตกต่างจากสังคมไทยส่วนใหญ่ที่อยู่ในกระแส
วัฒนธรรมทุนนิยมเสรีโลกาภิวัตน์ มีฐานะครอบงำหรือเข้ามาแทนที่ทัศนคติแบบจิต
นิยม
เดิม จนอัตลักษณ์พื้นถิ่นมีผู้นับถือน้อยลง หรือแทบไม่มีใครรู้จักเช่น พิธีกรรมความเชื่อ
เกี่ยวกับการบูชาบวงสรวงผีป่ารักษาขุนน้ำ เป็นต้น ปรากฏปัจจุบันขณะได้เสื่อมสูญ
หาย
ไปจากจาริตของชุมชนไม่ได้มีการสืบทอดหรือให้ความสำคัญมากจากคนรุ่นนี้ที่อยู่ใน
ยุคข้อมูลข่าวสาร อยู่กับสัจจะความเป็นจริงแบบวิทยาศาสตร์
2. ควรมีเบี้ยประชุมให้กับผู้เข้าร่วมประชุมเพื่อเป็นกำลังใจเพราะชีวิตจริงของชาวบ้าน
นั้นส่วนใหญ่ยากจน ต้องขายแรงงานหาเช้ากินค่ำ

ผู้เขียนรายงาน

นางสาวจีระวัฒน์ ญา ณีสภณ

นายวัชรินทร์ ศรีสัตบุตร

บรรณานุกรม

- กาญจนา ทองทั่ว และคณะ . โครงการรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อ.เชิงใน จังหวัดอุบลราชธานี. งานวิจัยสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2546.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. แผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ. เอกสารแนะนำ. 2544
- กนิษฐา อู่ถาวร. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบริเวณหน่วยอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ที่ ส.ล.8 (หนองแม่นา) จ. เพชรบูรณ์. งานวิจัย สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการวิจัยระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการ. Ecotourism. 2546
- โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมูฮัฎกับสิ่งแวดล้อม. มหิดลวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย.
- แนวทางบริหารและการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ความรับผิดชอบของ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และสภาตำบล (สต.) 2541
- งามพิศ สัตย์สงวน. การวิจัยทางมนุษยวิทยา สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2544
- จรู.2 . พัฒนาชุมชน กรม. แบบประมวลผลและเทียบเป้าหมายข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของครัวเรือน หมู่บ้าน . 2544 (เฉพาะ ม.13 ค.ศรีดงเย็น จ.ไชยปราการ)
- จีระวัฒน์ ญาณโสภณ. "การตลาด: กลยุทธ์สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ" ใน วารสารงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ปีที่ 3 (ฉบับที่ 2). มีนาคม-เมษายน 2545. (9-12)
- จุฑาพรรณ จินะวานิช และคณะ . การศึกษาวิจัยการสร้างโครงข่ายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แห่งที่ลุ่มฝาง. งานวิจัย ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 2545 จากคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 2546
- จดหมายข่าว-งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น . สกว.สำนักงานภาค ปีที่2 (2544) ฉบับที่ 3,4,5,6 และปีที่ 3 ฉบับที่ 1,2,3 (2545)
- ฉัตรทิพย์ นวดสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ พิมพ์ ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2540
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ และคณะ . รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มน้ำวาง.งานวิจัยงานวิจัยสนับสนุนโดย สกว. น.ม.ป. ททท. เอกสารแนะนำ แผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ 2544
- รัชชัย รัตนซ้อน .. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนพื้นที่สูง. วิทยานิพนธ์ มหิดลวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปราณี ชติยศ . การอนุรักษ์ธรรมชาติกับการเมือง 14 ต.ค. 16 บทความในวารสารเศรษฐกิจ การเมือง ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 (ตุลาคม - ธันวาคม 2540)
- ปรีดา พัฒนาบุตร . ประวัติชีวิต . 2546
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบอร์เคอร์ . เศรษฐกิจการเมืองไทย สมัยกรุงเทพฯ สนับสนุนโดย สกว. พิมพ์ครั้งที่ 1 2539
- มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม. กรณีศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.งานวิจัยสนับสนุน โดย สกว . 2544
- รวมบทความ . "มนุษย์กับธรรมชาติ เสี่ยง โคร้ครวญจากภูมิปัญญาตะวันออก - ตะวันตก" โดยสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย. พ.ศ. 2536
- รวมทัศนะทางออกว่าด้วยความยากจน . คลังสมองคนจน, โดยสถาบันพัฒนาการเมือง. 2543

- วิจารณ์ พานิช. การบริหารงานวิจัย แนวคิดจากประสบการณ์. สำนักพิมพ์ดวงกมล พิมพ์ครั้งที่ 2. 2540
- วิสุทธิ ไบไม้. สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพ, จัดพิมพ์โดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2538
- ศุภชัย เจริญวงศ์. ถอดรหัสพัฒนา โดยสถาบันพัฒนาการเมือง อร์ญญา ศิริผล สุรสม กฤษณะ จุฑะ . 2544
- สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานเสนอการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เมษายน 2545
- สินธ์ สโรบล และคณะ. การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ
- โครงการประสานงานวิจัยพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Ecotourism Network ฉบับที่ 65 ธันวาคม 2544)
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สำนักงานภาค), เอกสารประกอบการประชุมสรุปบทเรียน
โครงการวิจัยชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. วันที่ 25-26 ม.ค. 2545
- เสน่ห์ อามริก. ฐานคิดวิจัยเพื่อท้องถิ่น, เอกสารจากการสัมมนาเวที "Open mind"
จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกวภาค) ครั้งที่ 1 วันที่ 24 มีนาคม 2543
- สุภางค์ อันทวานิช. วิธีเก็บข้อมูลงานวิจัยเชิงคุณภาพ และแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม ของ Ubhothi และ Yadav
สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ทฤษฎีสังคมวิทยา. "การสร้างการประเมินค่าและการใช้ประโยชน์" โครงการตำราพื้นฐานคณะ
รัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ 4 .2542
- อมรา พงศาพิชญ์ และคณะ คู่มือวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ, โครงการตำราจุฬาลงกรณ์ 2539
- อานันท์ กาญจนาคพันธ์, วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน จัดพิมพ์โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว) พ.ศ. 2544
- อินทร์สุวรรณ เข้มแสง. ประวัติน้ำดับเดา, จัดพิมพ์เผยแพร่โดยวัดน้ำดับเดา. 2543
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระราชนิโรธรังสี. (เทศก์ เทศรังสี). อัศตโนชีวประวัติ, พิมพ์ครั้งที่ 12 . 2534

ภาคผนวก

ประเพณีแห้ว

เกิดจากแหล่งน้ำใต้ดิน น้ำพุตะเคียนจะไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำหนองเปี้ย ส่วนน้ำไหลลงไหลละลายภูเขาผ่านวัดและหมู่บ้านกำดับเตา ไหลลงสู่หมู่บ้านต่างในอำเภอปรกการ เข้าร่วมกับแม่น้ำฝาง

1. ลำพัก โคมสอด้ 100 บาท/คน/คืน
2. อาหาร 50 บาท/คน/มื้อ
3. ค่าบริการเจ้าของบ้าน 50 บาท/หลัง
4. ค่าบริการสถานที่ท่องเที่ยว 100 บาท/คน
5. มัคคุเทศก์ 200 บาท/กลุ่ม/วัน
6. บาท 80 บาท/ชั่วโมง

โครงการสหชีพ

ราคาหมา 2 วัน 1 คืน อาหาร 3 มื้อ 490 บาท/คน
มีรถให้เช่า, คนตรีพื้นเมือง, พิธีต้อนรับ

สนใจติดต่อ

บ้านผู้ใหญ่บ้าน นายคันตุล เงโต โทร 06-1806516
วัดกำดับเตา โทร 06-1806644

ป่าลงชุมชนและแหล่งเป็นแหล่งอากาศ
ตามธรรมชาติ เช่น ป่าดงดิบ กลุ่มเฒ่า ลัดขี้น้ำ
หนองเปี้ยซึ่งมีที่กั้นยาวรวมชาติ ก่อมีที่จะเกิด
ในหมู่บ้านหลายหมู่บ้าน ในอำเภอตะกั่วป่า

บ้านเก่า ตำบลเตา

บ้านเก่าตำบลเตาตั้งอยู่ ตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ ภายในหมู่บ้านมีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม คือถ้ำถ้ำเตา น้ำพุร้อนน้ำร้อนน้ำ ซึ่งเกิดจากแหล่งน้ำใต้ดิน

จากตัวเมืองเชียงใหม่สู่บ้านถ้ำเตา โดยผ่านอำเภอแม่ริม แม่แตง เชียงดาว ระยะทางประมาณ 121 ก.ม การคมนาคมสะดวกตลอดปี ระยะทางจากเชียงใหม่ถึงบ้านถ้ำเตาประมาณ 118 ก.ม เสียค่าใช้จ่ายหมู่บ้านถ้ำเตา อีก 3 ก.ม จากบ้านถ้ำเตาสามารถเดินทางขึ้นไปได้อย่างง่ายดาย ซึ่งระยะทาง 4.5 ก.ม

จ.ศรีดงเย็น อ.ไชยปราการ
อ.เมืองใหม่

วัดถ้ำเตาตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาถ้ำเตา เป็นวัดเก่าแก่สร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ.2300 ภายในถ้ำมีพระสีหไสยาสน์ พระเจ้าตมหลวง พระธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นที่นับถือของพุทธศาสนิกชนมาเป็นเวลานาน ปัจจุบันวัดถ้ำเตาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหมู่บ้าน ได้ประชาชนที่เข้าไปได้เข้ามาเที่ยวชมกับบริเวณวัดถ้ำเตามีชมรมผู้สมัครเล่นศึกษาวิชาการ

กรมแผนที่ทหารบก. กรุงเทพฯ. 1:50,000. 1:50,000. 1:50,000. 1:50,000.

ประวัติผู้เขียนรายงานวิจัย

น.ส. จิระวัฒน์ ญาณโสภณ

การศึกษา   ปริญญาโท (บริหารธุรกิจ)
สัมมาชีพ   ผู้จัดการ โรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ ๔๘ พรรษา จังหวัดลำพูน
                    ผู้ตรวจประเมินภายนอกสถานศึกษาสำนักงานรับรองมาตรฐาน
                    และคุณภาพการศึกษา (สมศ.)

นายวัชรินทร์ ศรีสัตบุตร

การศึกษา   ปริญญาตรี
สัมมาชีพ   นักพัฒนาสังคม กรรมการบริหารสหกรณ์บริการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
                    ผู้ประสานงานพื้นที่โครงการ วิจัยพัฒนากระบวนการชุมชนเพื่อการบำบัดฟื้นฟู
                    สมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด (เฮมบ้า) จังหวัดเชียงใหม่
                    ที่ปรึกษาสหกรณ์ผู้ปลูกอินจัน จังหวัดเชียงใหม่